

Terjime eden
Wepa Garlyýew

Çarlz Dikkens

Roždestwo aýdymy

Çarlz Dikkens

ROŽDESTWO AÝDYMY

Powest

BIRINJI BENT

(Marliniň ruhy)

Öňi bilen aýtsam, Marli ýurduny täzeläpdi. Oňa şek-şübhe ýok. Marliniň amanadyny tabşyrandygyny tassyklaýan hat-petege ruhany, kilise gullukçysy, tabytçy hem merhumyň iň ýakyn hossary gol çekipdi. Oňa-da Skrujuň hut özi gol goýupdy. Skrujuň goly duran islendik hat-petegi Londonyň biržasynda ýere degirmän alýardylar. Şonuň üçinem goja Marliniň amanadyny tabşyrandygy edil işigiň söýesine çüý kakylan ýaly hakykatdy.

Ýogsa-da işigiň söýesine kakylan çüýüň ölüm bilen näme dahylynyň bardygyny anyk bilýän diýsem, öte geçdigim bolar. Belkem, tabyda kakylýan çüýe demirdükgüleriň içinde iň bir ölüm howplusy hökmünde garaýandyryn? Beýle bolsa, könelerem-ä bu meňzetmäni ýönelige oýlap tapan däldir. Atababalaryň dürdäne sözüne şek ýetirip, üýtgetmäge hetdim bolmaz. Şondan ötri ýene bir ýola gaýtalamaga rugsat ediň: goja Marliniň amanadyny tabşyrandygy edil işigiň söýesine çüý kakylan ýaly hakykatdy.

Onuň ýogalanyndan Skrujuň habary barmydyka? Dagy näme? Başgaça bolubam bilmez. Marli bilen Skruj ikisi, anyk bilemok welin, ýöne gaty köp ýyllap şärikdeş täjirler bolup işleşipdiler. Marli agaç ata münensoň, ýalňyz dosty Skruj onuň ýeke-täk terekeçisi, iş ýöredijisi, ygtyýarly wekili, zyznda galan emläginiň eýesi bolup galyberdi. Marli pahyra şondan başga ýas

tutan hem bolmady. Skruj onçakly gaýgy-hasrat çekip oturmady. Ol birje gün ýas tutaýyn diýip, şüweleňli söwdadan ýüz öwürjek adamlaryň hilinden däldi. Gaýtam, dostunyň depin edilen gününü şowluja geleşik bilen dabaralandyrypdy.

Huşum gursun, Marliniň jaýlanyşy-ýenesi diýip oturyşyňa, ilkibaşdaky gürrüň tas ýadyndan çykan eken. Şunlukda, ol gojanyň ölüp dynandygy hakda şek-şübhe ýokdy. Elbetde, gep nokatlap oturmağymyň özüne ýetesi sebäpjigi bar. Şonsuz meniň gürrüň berjek hekaýatymyň täsiri bolmaz. Sebäbi eger-de sahnada oýun başlamanka şazada Hamletiň kakasynyň ýogalandygyny anyk bilmedik bolsak, onda o ýaşulynyň şemally gije galanyň töweregindäki seňnerleriň üstünde ykjaň, ondanda gezmeläp ýörmeginiň, aýdaly, hasratly gijede Keramatly Pawel gonamçylygynyň garaňky künjünden ýaşy ortadan agan adamyň böküp çykagada, öz kemakyl ogluny ýalanjykdan gorkuzan bolşundan näme tapawudy bolardy?

Skruj iş ýeriniň daş ýüzündäki ýazgydan goja Marliniň adyny aýyrmady. «Skruj we Marli» diýen ýazgy gapynyň ýokarsynda telim ýyllap asylygy durdy. Bu şereketi «Skruj we Marli» diýilýärdi. Söwda-satyk işlerine baş goşan käbir öwrenjeleriň şereketiň adyny «Skruj» ýa-da ýöne «Marli» diýip tutaýmasy hem bardy. Haýsy bolanda-da Skrujuň piňine-de däldi. Onuň üçin bu zatlaň parhy ýokdy.

Baý-baý-ow! Skrujuň beýle husyt bolaýşyny diýsene! Gysyp-gowurýan, garbap tutup, syryp-süpürüp tumaýak goýýan nebsewür garry ülhit! Polada urlup alawly uçgun syçradyp görmedik çakmakdaş ýaly saň gaty, diş-diş! Deňziň düýbündäki garasöýmez ustrisa kimin çaňňalagyndan boýnuny uzadyp oturan, özünden göwnühoş terkidünýä myrryh! Ýüregindäki aňzak onuň gartaşan ýüz-gözünü çawlap, buza öwrüpdür. Jüyk burnuny çüredip, çekgelerini dartyrdy, ýöreýşini bekedipdir. Skrujuň gözleri gyzaryp, ýuka dodaklary gök öwüsýärdi. Gyryllyk çakyr sesi bilen zabun gürleýärdi. Onuň tutuş kellesinde, gaşlarynda, tüýjümeň eňeginde aýaz jöwenekleri

gybarlaýardy. Baran ýerine hemişe öz syrgynly aňzagyny eltýärdi. Jokrama yssy günlerde iş otagyny buz edýän garrynyň Roždestwo baýramynda-da ýürek doňy ýekeje dereje hem pese düşmeýärdi.

Daşardaky howanyň isle jöwzaly, isle-de aýazly bolsun, tapawudy ýok, Skruja täsir etjek gümany ýokdy. Ne-hä ony ýylydyp biljek ýalynly epegek, ne-de süňňüni gagşatjak awuly aýaz bardy. Ýüzkessir çawlaýan hiç bir şemal onuň dek çapgyn bolan däldir. Boraganlap ýagýan hiç bir gar adamlaryň depesinden Skruj ýaly okgunly inen däl bolsa gerek. Şabyrdap guýýan hiç bir ýagyş Skruj kimin aldym-berdime salan däldir. Ygally howalar ony asgynladardan juda ejiz gelýärdi. Iň bir ýowuz çabgalar, garlar, dolular, köwsarlaýan ýagynlar Skrujdan diňe bir meselede rüstem çykýardy — olar asmandan jomartlyk bilen ýagýan bolsa, Skrujdan gyşyň güni gar almak çetindi.

Henize-bu güne çenli hiç kim oňa köçede duşup, şadyýan ses bilen: «Salam, gadyrdan Skruj! Bize haçan oturmaga gelýäňiz?» diýip ýüzlenmändi. Gedaýlaryň ondan gara şaýy dilänini gören-eşiden ýokdy. Garagol oglanjyklar Skrujdan sagat soramaga ýaýdanýardy. Ondan ýolda-yzda gabat gelip, «pylan ýere barýan köçäni» salgy alyp gören aýal-erkek hem bolmandy. Hatda körleri idip ýören itlere näme diýjek, şolaram Skruja beletdi. Oňa gözleri düşdügi, ol janawarlar eýelerini haýsydyr bir girelgäniň ygysak ýerine ýa-da howla süýrekläp, hamala diýersiň: «Ýaman gözli bolandan sokur bolan ýagşy, kör aga!» diýýän terzde guýruklaryny bulaýlaýardylar.

Bu zatlar Skruja ýokuş degýändir öýdýäňizmi? Ýokuş küje, zat küje, asyl onuň muňa tüýs göhi gelýärdi. Ýaşayşyň gaýnap joşýan märekeli ýollaryndan sowa ýöräp, ähli adamkärçilik duýgularyny özüňden çetleşdirip döwrän sürmek, ony tanaýan adamlar aýtmyşlaýyn, Skrujuň tüýs elýetmez arzuwydy.

Günlerde bir gün, ýylyň iň ajaýyp paslynda — Roždestwo baýramçylygynyň öňüsyrasy garry Skruj öz hasap-hesip otagynda gara başyna gaý bolup otyrды. Içinden geçip gelýän

ýagynly sowuk howany ümür gaplap alypdy. Köçejikde ikibaka gatnaýan adamlaryň üşemejek bolşup, ellerini döşüne kakyp, ýanýodanyň daşlaryna tarpyldadyp aýak uruşlary Skruja eşidilip durdy. Şäheriň diňlerinde ýaňy bir sagat üçdäki zaň urlanam bolsa, iňrik mazaly garalypdy. Aslynda, uzakly gün howanyň ýüzi gamaşyp geçipdi. Goňşy iş ýerleriniň äpişgelerinde kömür tüssesiniň derdinden gögümtil-gara öwüsýän howada misli algyrmyzy tegmiller ýaly uçganaklap, owadan şemler ýaldyraşyp görünýärdi. Ümür owunjak jaýryklardan, açar sokulýan deşiklerden jaýlaryň içine syzylyp girýärdi. Daşardaky ümür şeýlebir goýrudy welin, köçejigiň örän darajykdygyna garamazdan, garşy tarapdaky jaýlar edil salgym ýaly bolup zordan göze ilýärdi. Bar zady örtüp, kem-kemden basmarlaýan garaňky bulutlary gören islendik adamyň tebigat bu ýerde goş ýazdyryp, dumly-duşda lasyrdap burugsaýandyr öýtmegi gaty mümkindi.

Köwege çalymdaş hütdüjek otagda ýazgylary göçürmek bilen hysyrdanyp oturan hat-petekçini gözden sypdyrmazlyk üçin, Skruj içki otagynyň gapysyny hemişe açyp goýýardy. Skrujuň diwarpejinde ýanýan azajyk kömür zordan ýylyp-ýylyp edýän bolsa, hat-petekçiniň peji ondan hem ebgardy, bary-ýogy ýekeje kömür köreýärdi. Ol görgüli şondan artyk kömür alyp bilmeýärdi, sebäbi Skruj kömürli gapyrjagy öz otagynda saklaýardy. Özem şeýlebir pugta saklaýardy welin, hat-petekçi susagyny somlap geläydigi, derrew ikisiniň hoşlaşmaly boljagyny ýañzydýardy. Şondan ötri hat-petekçi görgüli ýüňden dokalan boýunsasyna çolanyp, şemiň ýylysyna çoyunjak bolýardy, ýöne beýle hokgadan netije bolar umydy ýokdy.

— Roždestwo baýramyňyz bilen, daýy jan! Goý, Biribar size bagt eçilsin! — diýen şadyýan ses ýañlandy. Bu Skrujuň ýegeniniň sesidi. Ol daýysynyň otagyna şeýlebir duýdansyz kürsöp girdi welin, Skruj «wäh» diýlen ýaly tisinginip gitdi.

— Biderek zat! — diýip, Skruj tüňnerildi.

Aýazly ümürde çalt-çalt ýöräp gelensoň, gyzgynyndan ýaña ýegeninden howur çykyp duran ýalydy. Onuň ýüzi owadan gülgün öwüsýärdi, gözleri uçganaklap durdy, agzyndan henizem zoglap bug çykýardy.

— O nähili Roždestwo biderek zat bolýarmyşyn? — diýip, Skrujuň ýegeni geňirgendi. — Agyz ugruna diýäýdiňiz öýdýän?

— Diýmän näme? — diýip, Skruj dikgerdi. — Bolsa bolupdyr-da Roždestwo. Ýeri, sen nämäňe şatlanýaň? Günüňi zordan dolap ýören halyňa...

— Goýaweriň! — diýip, demini dürsän ýegeni keypihon jogap gaýtardy. — Bar gürrüň baýlykda bolsa, siziň göwnüçökgün bolmaga hakyňyz ýok. Näme üçin ýüzüňizden gar ýagýar, hä? Siz depseň deprenmez tüçjar baý ahyryn.

Skruj degerli jogap tapyp bilmän ýuwardy-da, ýene-de «Biderek zat» diýip hüňürdedi.

— Darykmasaňyz-la, daýy jan! — diýip, ýegeni sypaýyçylyk etdi.

— Bu akmaklaryň dünýäsine düşüp dagy nätjek? — diýip, daýysy onuň al-petinden aldy. — Gutly bolaýşyny! Roždestwo nire, gutly nire? Roždestwo geldigi, jübiňde it uwlaýanam bolsa, ýyllyk hasabatnyň jemläp, bergijigiňi üzlüşmeli. Her Roždestwoda bir ýyl garrasaňam, birje şaýylyk baýamaýarsyň. Arly ýylyň hasap-hesip depderçesi patlap öňüne düşende, on iki aýlap ýekeje sütünde hem düşewünt ýokdugyny görýärsiň. Edeniň bergi, göreniň görgi bolýar — diýip, Skruj arynyň öýjügi gorjalana döndi. — Eger erk mende bolsady, «Roždestwo baýramyňyz bilen» diýip samahyllaşyp ýören al kakmyşlary, alagetdin, baýramçylyga bişirýän pudingleriniň içine dykardym. Ana, hut şeýle!

— Daýy jan! — diýip, ýegeni ýene-de boýnuny burdy.

— Näme diýsene, ýegen! — diýip, Skruj alaryldy. — Sen öz Roždestwoňy göwün islegiňçe belläber. Meň nähili bellejegime-de burnuňy sokma.

— Nähili bellejegimi diýýäňizmi? — diýip, ýegeni gözünü tegeledi. — Asyl siz Roždestwo baýramyny bellemeseňiz näme!

— Aslynda, şonuň maňa geregem ýok! — diýip, Skruj ýaňsyly gürlledi. — Goý, Roždestwo saňa täze bagt hem-de rowaçlyk getiribersin. Belkem, ozalky getirenleri gowuzlyk edýändir.

— Hak aýdýaňyz, maňa nepi degjek şonça ýagşy zatlara ýüzüm düşse-de, megerem, olardan ýerlikli peýdalanyp bilen däldirin. Roždestwo-da şeýle — diýip, ýegeni giňlige saldy. — Ýöne welin, Roždestwo gelip ýetdigi, men onuň keramatly adyny, gelip çykyşyny, şonuň bilen dahylly beýleki zatlary bir gyrada goýýan-da, onuň nähili ajaýyp, şatlykly döwürdigi barada oýlanýan. Onda-da neneňsi mähir çoýýan, ýalkawly, haýyr-sahawatly, ýakymly döwür diýsene! Tutuş ýyl diňe şol sanlyja günlerde aýal-u-erkek ähli adamlar birek-birege öz ýürek törünü açýar. Şonuň üçribem, daýy jan, Roždestwo kisäme bir tokga altyn-kümüş salmasa-da, maňa hemişe bagt getirdi, ýene-de getirerem. Goý, ol hemmelere bagt eçilsin!

Hütdüjekde digdeneklöp oturan hat-petekçi durup bilmän elini çarpdy. Birdenem etmesiz iş edeni güpbe ýadyna düşdi-de, hasyr-husur peçdäki kömri dörjelöp ugrady. Şeýdibem, ahyrkyja uçgunjygy hem öçürüp dyndy.

— Ýene ýekeje ses gulagyma iläýdigi, onda Roždestwoňy öz tüneginde işsizje geçirmeli borsuň — diýip, Skruj ony gözi bilen iýäýjek boldy. Soňra ýegenine tarap hyrra öwrülip, sözünüň üstünü ýetirdi. — A sen bolsaň, alyjenap, tüweleme, örän dilewar ekeniň. Mejlisde çykyş etmeýäniňe haýran galaýmaly.

— Ýeri, bolýa-la, daýy. Haýyş edýän, ertir agşam bize baýramçylyk saçagyna geläýiň-dä.

Skruj oňa «hökman barjakdygyny» aýtdy. Hawa, hawa, hut şeýle diýdi. Özem şeýlebir heçjyklöp, süýkdürüp aýtdy welin, «jähennemiň teýine git» diýenden enaýy bolmady.

— Näme üçin beýdýäňiz? — diýip, ýegeni durup bilmän gygyrdy. — Näme üçin, hä?

— Sen näme üçin öylendiň? — diýip, Skrujam oňa heňkirdi.

— Men söýdüm.

Çeti gyzan Skruj:

— Häý, ýagşy-da bir iş bitiripsiň! — diýip, hamala diýersiň, baýramçylyk gutlagyndanam bolgusyz söz eşiden ýaly örgökden geldi. — Hoş, sag bol!

— Daýy jan, siz toýdan öňem bize gelip ýöreňzokdyňyz ahyrn. Ýeri, ertir gelmezlik üçin bu taýda öý-işik bolmagyň näme dahyly bar?

— Hoş, sag bol! — diýip, Skruj çürt-kesik aýtdy.

— Men sizden hiç zat hantama däl; gapyňyza el serip, gedaýçylyga gelmedim; siz bilen dostlaşmak şeýle kynmy, eýsem?

— Hoş, sag bol! — diýip, Skruj bir diýenini gaýtalady.

— Hötjetlik edip, tersine tutup oturyşyňyza juda nebsim agyrýar. Şu güne çenli men sebäpli aramyza tow düşen gezegi ýokdur. Şu saparam baýramçylyk mynasybetli ýüregimi bire baglap, size mähir bilen gol uzatdym. Meniň baýramçylyk şatlygymy hiç zat bozup bilmez. Şonuň üçin hem, daýy jan, Roždestwo baýramyňyz gutly mübärek bolsun!

— Hoş diýilýä saňa! — diýip, garry ýarylaýjak boldy.

— Täze ýylyňyzam düşümlü bolsun!

— Garaňy saýla!

Ýüzüne urlana dönen ýegeni gaty-gaýrym söz aýtman, daýysynyň iş otagyndan çykdy. Ol daşky gapyda birsalym aýak çekip, Skruja garanynda gözüne has yssy görnen hat-petekçiniň ýetip gelýän baýramçylygyny gutlady. Üşäp doňara gelen hat-petekçi onuň gutlagyna mähirli arzuwlar bilen jogap gaýtardy.

— Ýnha-da, bir diri samsyk — diýip, daş gapydaky hümi-sümi gulagyna ilen Skruj hoňňuldady. — Hepdelik on baş şillinge çaga-çugaň gününü dolasaň zor boldugyň, şadyýan baýramçylyk nä körüne diýsene. Öňde-soňda Bedlam telbehanasyna dykyp dynjak-la bular meni.

Şol aralykda Skrujuň ýegenini ugradan «diri samsyk» ýene iki sany adamy içerik saldy. Gelenler görmegeýden syratly, etli-

ganly jenaplardy. Ol ikisi Skrujuň iş otagyna girdiler-de, şlýapalaryny çykardylar. Ellerinde kitapdyr kagyzlary saklap duruşlaryna, onuň öňünde edep bilen baş egdiler.

— Bu ýer «Skruj we Marli» bolmaly, şeýle dälmi? — diýip, jenaplaryň biri elindäki sanawa çişerilip, söze başlady. — Men uly hormat bilen kime ýüzlenýärkäm, jenap Skrujamy ýa-da jenap Marlä?

— Marliniň deminiň sogrulanyna tegelek ýedi ýyl boldy — diýip, Skruj göwnübir jogap gaýtardy. — Ol dek ýedi ýyl mundan ozal, hut şu gün aradan çykdy.

— Merhum bendäniň jomartlygynyň, onuň sag-aman ýaşap ýören şäriginiň wekilçilik etmeginde mynasyp dowam edýändigine biziň hiç hili şek-şübhamiz ýok — diýip, ol jenap elindäki şahadatnamany Skruja uzatdy.

Myhman ýalňyşmandy: iki şärikdeş biri-biriniň agynjak ekiztaýydy. Şonuň üçin hem Skruj «jomartlyk» diýen elhenç sözi eşidende gaşyny çytyp, başyny ýaýkady-da, şahadatnamany yzyna uzatdy. Dolmaç kişi:

— Jenap Skruj, ýylyň şu baýramçylyk möwsümünde — diýip dillendi-de, ýelekgalamyny eline aldy. — Ylaýta-da, häzirki wagtda örän kösençlik çekýän goly ýuka garyp-pukaralaryň, hor-homsy mätäçleriň az-kem aladasyny etmek hemişekilerden has derwaýys mesele bolup durýar. Müňlerçe adam iň bir ýönekeýje zatlara mätäçlik çekýär; ýüzläp-müňläp adamlar iň bir adaty rahatlykdan mahrumçylykda sersepil durmuşda ýaşaýarlar, merhemetli jenap.

— Näme, zyndanlaň teýine suw çykypmy? — diýip, Skruj zoňtar sowal berdi.

— Wah, zyndan näçe diýseň bar-la — diýip, dolmaç adam ýelekgalamyny aşak goýberdi.

— A, ýörite iş öýlerine nä döw çalypdyr? — diýip, Skruj çüýjerildi. — Olar ýapylaýan-a däl-dir-dä, hernä?

— Ýok, olaram açyk. Şol bir öňki-öňkülik — diýip, myhman haýaljyrady. — Käşgä, ýapyplyp dynan bolsadylar.

— Hä, onda, diýmek, garyplar baradaky kanun hem doly güýjünde bolmaly, degirmen daşlaram dynuwsyz aýlanyp durandyr-la, şeýle dälmi? — diýip, Skruj ýene sorady.

— Kanunam, degirmen daşlaram aýagaldygyna işleýändir, alyjenap.

— Ä-hä! Asyl siz ilki söze başlanyňyzdan, ol sahatly edaralaryň bökdençsiz işlemegine nämedir bir zatlar böwet bolandyr öýdüp, dogrusy, ýüregim ýaryldy — diýip, Skruj oňa tiňkesini dikdi. — Bu habary eşidenime men örän şat.

— Biz öz aramyzda maslahat etdik-de, garyp-gasarlara azyk-owkat hem-de odundyр kömür satyn alar ýaly az-kem pul ýygnamagyň ugruna çykdyk. Biziň şu baýramçylygy saýlamagyzyň sebäbi, şu günlerde Mätäçlik örän ýiti duýulýar, Bolçulyk bolsa has uly lezzet berýär. Siziň adyňyzdan näme ýazsak bolarka?

— Hiç zat — diýip, Skruj ýüzüni egşitdi.

— Hä, adyňyzy ýazman, şeýle kömek etmek isleýäňizmi?

— Meni öz günüme goýmagyňyzy isleýän — diýip, Skruj morta sugşurdy. — Eger näme isleýänimi sorayan bolsaňyz, mylakatly jenaplar, ine, meň jogabym. Meniň üçin Roždestwo şatlyk-gülki däl, oňýeten ýeňiýoluklar meslik eder ýaly, mende arta-süýşe zat ýok. Ýaňky iş öýleri üçin pul baryny geçirýän, şolaram bes. Kimde-kim gününü görüp bilmän, zada zar bolsa, goý, onda şol ýerlere gidibersin!

— Köp kişiniň o taýlara aýagy çekmeýär, jenap. Adamlar ölenini gowy görýär.

— Bagyşlaň welin, bu zatlar meni asla gyzyklandyranok.

— Sizi bu ýagdaý gyzyklandyraýmaly ahyryn — diýip, myhman janyýangynly gürlledi.

— Ol meň işim däl — diýip, Skruj gürrüni çöp döwlen ýaly etdi. — Her kim öz işinden baş alyp çykrsa kaýyl. Iliň işine burnuňy sokup ýörmek gowulygyň alamaty däl. Meň öz aladam özüme ýetik. Hoş, sag boluň, jenaplar!

Bu ýerden çolpusyna zat ilmejegine ykjam göz ýetiren jenaplar ses-selemsiz çykyp gitdiler. Mekir Skruj bolsa, göýä, hil bir iş bitiren ýaly hekgerip, öz-özünden göwnühoş halda ýene hysyrdysy bilen gümra boluberdi.

Şol aralykda şeýlebir ümür goýalyp, garaňky gatlyşypdy welin, eýýäm haçan köçede at goşulan paýtunlaryň öňüne düşüp, ýol görkezmegi tekli edip zowladýan, elleri alawly adamlar ikibaka gaýmalaşyp başlapdylar. Könelip giden eýmenç jaňy elmydama diwardaky gotik utgasyndaky penjireden üstaşyr Skrujy gyýalap yzgytsyz änedip oturan gadymy kilise diňi bolsa, birçak gözden gaýyp bolupdy. Her sagatda we çärýekde urulýan zaňnyň sesi misli bulutlaryň aňyrsyndan gelýän ýalydy. Howany aşyrym-aşyrym endiredip ýaňlanýan günleç zarňyldydan çak ursañ, onda gara basyrynyp ýatan kilise diňi sowukdan ýaňa eňegini saklap bilmän gagşaýan ýalydy. Aýaz barha güýjeýärdi. Esasy köçäniň ugrunda, howlynyň burçuna golaý күнçе birnäçe işçi gaz geçirýän turbalary bejerip ýördi, olar maňňalda ullakan ot ýakypdyrlar. Oduň daşynda şylhasy çykan köne-küşül jindeli bir topbak adamdyr oglanjyklar hümerlenip, egelenişip durdy. Ykmanda bendeler asman sary çabraýan alawly ýalynlara gözlerini ýumjukladyp, oduň jana ýakymly ýylysyna hezil edişip ellerini çoyýardylar. Bir çetde açyk galdyrylan suwakardan şirrildäp akýan suw kölçejik emele getirip, gyrypaklap buza öwrülipdir. Dükanlaryň gyzaryp görünýän penjirelerindäki ýitiýaprak şahajyklarydyr ir-iýmişleri bolsa, ýag çyralaryň howruna gyzyp şytdyldaşýardy. Çyralaryň ýagtysy ýoldan geçip barýanlaryň solgun ýüzlerine gyzygylt şugla çayýardy. Guş etidir gök önümler satylýan dükanlaryň şüweleňli söwdasy bolsa, tüýs oýun-henege dönüpdі. Munça ýaldyr-ýulduryň haryt satyp, töleg üzlüşmek ýaly gyzyksyz zatlar bilen dahylynyň bardygyna asyl ynanar dagy eder ýaly däldi. Şäheriň lord-häkimi köşk-galalara gaýra dur diýdirýän kaşañ mülkhanasynda oturan ýerinden, elli sany aşpezdir hyzmatkäre Roždestwo baýramçylygyny öz kowum-neberesine laýyk bellemek hakynda buýruk baryny

ýagdyrýardy. Iň bärkisi, geçen duşenbe güni lül-gammar bolup, köçede bulagaýlyk çykarany zerarly lord-häkim tarapyndan baş şilling jerime salnan pukaraja tikiňä näme diýjek, şolam öýüniň üçeginde ertire puding bişirinen bolup otyrды. Onuň çepiksije aýaly bolsa, aýagy oda bişen ýaly zowzanaklap, oguljygyny gujagyna alyp, baýramçylyk biş-düşüne et almaga gidipdi.

Duman perdesi dura-bara ümezlenip, aýaz gitdigiçe gazabyna tutýardy. Ýalaw dek çapgyn sowuk içiňden-bagryňdan geçip, hut alarladyp barýardy. Eger keramatly Dunstan hemişeki ýaraglaryna derek, alagetdin, şu aýazly howa bilen melgunyň burnuny sähelçe gapjan bolsady, onda ol hökman gopup eline gelerdi. Şol pille naşyja burnuny aç itleriň süňk gemrişi ýaly şatlama aýaz çowlap gyzardan bir oglanjyk Roždestwo aýdymyna gygyrjak bolup, Skrujuň daşky gapysynyň açar sokulýan deşigine agzyny tutdy. Soňam süýkdürip heňe başlady:

Biribar ýalkasyn, sizi şadyýan jenap!

Gam-hesrete çümmäge bolmasyn sebäp...

Onuň ilkinji sözleri gulagyna kaklyşandan, Skruj alabasga düşüp, tarsa ýerinden galdy-da, çyzgyjyna ýapyşdy. Muny görüp zähresi ýarylan aýdymçy oglanjyk zut ökjäni göterdi. Ümrüň erkine galan açar deşijeginden bolsa, garrynyň ýürek hemdemi bolan aňzak has-da köwsarlap girip ugrady.

Teý-ahyryn iş ýerini ýapmaly wagt hem gelip ýetdi. Skruj ýüzgözünü çytyp, nalaç oturgyjyndan galdy, onuň bu sessiz yşaratyna mähetdel, häliden bəri garaşyp ýüregi suw bolan hatpetekçi dem salymda şemi üfläp söndürdi-de, şlýapasyny geýdi. Skruj oňa:

- Seniň, mümkin, ertir uzakly gün öýde bolasyň gelýändir?
- diýip ýüzlendi.
- Hawa, jenap, eger-de size oňalyly bolsa.

— Ol maña juda oňaýsyz, özem gaty karam boljak — diýip, Skruj nägile hoňňuldady. — Alagada zähmet hakyňdan ýarym krona kemäýsem-ä, janyňa ýakmazdy, şeýle dälmi?

Hat-petekçi ýöwselje ýylgyran boldy. Skruj onuň ýüzüne jikgerilip:

— Ýogsa-da boş ýatan günüň üçin biderek hak tölemek maña ýokuş deger öýdüp birjik-de kelläňe-de gelýän däl — diýdi.

Hat-petekçi müýnürgäp, bu ýagdaýyň ýylda bir gezek bolýanyny düşündirjek boldy.

— Her ýylyň 25-nji dekabrynda kesekiniň kisesine el urmak üçin bolgusyzja bahana diýsene! — diýip, Skruj paltosynyň iligini eňegine çenli ildirip durşuna gürledi. — Ýeri, bolýar-da, ertir öz eliň, öz ýakaň. Ýöne birigün daň saz berenden şu ýerde gögergin!

Hat-petekçi irgözinden gelmäge söz berdi, Skruj bolsa özbaşyna hüňürdäp çykyp gitdi. Gapyny göz açyp-ýumasý salymda gulplan hat-petekçi ýüň boýunsasynyň uzyn uçlaryny guşaklygyna çenli goýberip, göwnejaý ýapyndy (o görgüliň ile meňzeş paltosy-ýenesem ýokdy). Baýramçylygyň oň ýanyndaky gijä onuň ýüregi şatlykdan doldy. Hat-petekçi köçedäki düzüm-düzüm oglanjyklaryň jagyl-jugulyna goşulyşdy-da, olar bilen bilelikde gykda-bak bolşup, Kornhil köçesiniň sürçek eňnidinden aşaklygyna ýigrimi sapar dagy taýyp heziller etdi. Ol göwün solpudan çykansoň, aýaklaryna ganat biten ýaly haýdaşlap, Kämden-Taundaky öz ojağyna, mähriban körpejeleri bilen gözdaňdy oýnamaga alňasady.

Skruj bolsa hemişeki ýürekgysgynç garbanyşhanasyna baryp ornaşdy-da, tukat halda şamlyk naharyny edindi; soňra ähli gazetleri birläý okaşdyrды, hasap depderçesine güýmenip, galanja wagtyny ötüribem, gijagşamlyk öýüne ýatmaga gaýtdy. Ol birmahallar öz merhum dostunyň ýaşan jaýynda bolýardy. Köçejigiň aňry çetinde ýegşerilip oturan mähnet ymaratda Skrujuň ýaşayanyndan başga-da birgiden ýürek hopukdyryjy jaýlar hatarlanyp gidýärdi. Gadymy ymaratyň duran ýeri

şeýlebir tagaşyksyzdy welin, göwnüňe bolmasa, ol şindi ýaşajyk öýjagazka deň-duşlary bilen gizlenpeçek oýnan mahaly şo taýda dulanyp, ahyrsoňy çykyp bilmän galan ýalydy. Indi süňni çagşan gojaman ymarat göreniň inini düýrükdirýärdi. Onda Skrujdan başga janly-jemende ýaşamaýardy. Beýleki otaglaryň barysy gündizine iş ýerlerine kireýne berlendi. Skruj bärden baryp ýetende, howlynyň içi şeýlebir gözedürtme garaňkylyga bürenipdi welin, ol, hatda her daşyna çenli belet bolsa-da, sermenekläp ýöremeli boldy. Garalyp duran köne derwezäni aňzakdyr gögümtil duman çar tarapdan şeýlebir gurşap alypdyr welin, gyş piriniň hut özi bosagada gaýgyly oý-pikire çümüp, içini hümläp duran ýalydy.

Dogrusy, daşky gapydan asylygy tokmak biçak ullakandy diýäýmeseň, onda hele-hüle geň-taňlyk göze ilmeýärdi. Skruj şu jelegaýa göçüp geleli bäri, ony her girip-çykanda ertir-agşam hut öz gözi bilen görübem ýördi. Üstesine, londonly ýaşajylaryň, onda-da (lap edip aýtdygym däl welin) ketdeleriň, emeldarlaryň hem täjirleriň arasynda gözüne salgym-ýene kaklyşyp, ýeldirgäp ýöreni ýokdy. Skruja gezek gelende-hä, o tetelli zatlar asla bolubam biljek däldi. Iň täsini — ol dek şu gün öýläne çenli tutuş ýedi ýyllap öz merhum şäriği Marli hakynda kemtersinden ýekeje saparam oýlanyp görmändi. Häzirki gürrüň berjek ahwalatymy welin, belkem, araňyzda düşündirip biljegiňiz bardyr. Heniz akyl-huşuny aldyrmadyk Skruj elindäki açary gulpa sokagadan towlajak bolanda... bir görse, eý, toba, gapynyň tokmagyna derek goja Marliniň ýüzi jikgerilip duran bolsa nätjek.

Hawa, hawa, hut goja Marliniň ýüzi! Ol howludaky beýleki närseler ýaly galyň ümez bilen örtülen däldi, gaýtam, garaňky ýerzeminde dymyljap ýatan deňiz leňňeji dek ýyldyr-ýyldyr edýärdi. Onuň keşbinde asla gahar-gazap alamaty ýokdy. Marli hemişeki bolşy ýaly, maňlaýyna süýşürilen äýneginiň astyndan äňedýärdi. Onuň saçy howur üflenlen ýaly, birtüýsli hüžžerişip durdy. Gymyldysyz gözleri peträp, garajygyňa dikanlaýardy.

Ýüzüniň gögümtil-küljümeň öwüşgini öte elhenç görünyärdi. Ýöne elhençlik, birhili, ýüz keşpde däl-de, nähilidir bir düşnüksiz başga zatdady.

Skruj ol sudura üşerilip äňedende, ýene-de öňküje tokmagyň durandygyny saýgardy.

Dogrusy, serpmeden gaýdana dönen Skrujuň ýüzi çagalykdan bári ýat duýgy bolan aýylganç gorkudan ýaña üç ýuwlan ak esgä döndi. Herhal, garry özüni ele alyp, açary ýañadan dözümlü towlap içeri girdi-de, hasyr-husur şem ýakdy.

Ol gapyny ýapmanka, böwrüne diň salyp, bir pursat sägindi. Marliniň saç burumy sallanyp duran dagy bolaýmasyn diýip, çekinibräk gapynyň arka ýüzüne äňetdi. Skruj o taýda tokmagyň burmasydyr nurbatdan başga zadyň ýokdugyny görüp, «Päheý, içigar» diýdi-de, gapyny gürpüldedip ýapdy.

Gürpüldi edil ýyldyrym uran dek tutuş jaýyň içine ýañ salyp gitdi. Oňa ýokarky gatdaky her bir otag, çakyr satýanyň ýerzeminde bukup goýan her bir çelegi özbaşyna ýañ salyp jogap berdi. Skruj ýañdan-beýlekiden eýmenjek adam däl. Ol gapyny jebis temmeläp ötükden ýöredi-de, elindäki şemi ygysaklap, süýnüp-sarkyp basgançakdan ýokaryk galyp ugrady.

Edil bişeytel düzülen kanuny böwsüp geçen ýaly, sary giden mähnet basgançakdan alty ýaby goşulan paýtuny, gürrüňsiz, sürse boljakdy. Dogrusy, tirkegini diwara, gapysyny basgançagyň germewine tarap keserdip, giden bir tabyt arabasyny ýokary çekeyin diýseňem, bu ýere sygman durjak däl. Basgançagyň giňligi daş ýany bilen ýetjekdi. Megerem, şondandyr, Skrujuň göwnüne bolmasa, öz öňünden garaňkyda salgymlap, gölegçi arabasy yrgyldap barýan ýaly göründi. Köçeden baş-alty sany ýag çyrany getiräýeniňde-de, bu ötügiň ibaly ýagtyljak gümany ýokdy. Onsoň Skrujuň batyrma şemjagaz bilen neneňsi tümlükden barýanyny göz öňüne getiriberiň.

Skrujuň tüm-garaňkylyga tüýem eýmenmän, ýokarky gata baryp ýetdi. Garaňky arzan düşýärdi, garra-da geregi şoldy.

Barybir, ol içerki agyr gapyny mäkäm ýapmanka, ilki bilen, bütin otaglary aýlanyp, ähli zadyň ýerbe-ýerdigine göz ýetirdi. Ýañky keşp şindizem ýadyna düşüp duransoň, tünegini birlaý gözden geçirmese ýüregi ynjalmary.

Ynha, myhman otagy, ýatylýan otag, köne-küşül goýulýan otag. Hümm, gülala-güllük. Stoluň aşagynda hiç kim ýok, diwanyň teýem boş; diwarpeçde otjagaz şytdyldaýar; çemçe bilen tabak taýyn dur; ojagyň gyrasyndaky pitijikde suwuk şüle bugarýar (Skruj az-kem ýoňlapdy). Ýatalganyň aşagy boş, yşgapda-da hiç kim ýok. Diwardan asylygy duran ýatyş lybasynyň halparaýşy nebela — hernä, olam boş bolup çykdy. Köne-küşül oklanýan otag hemişekisi ýaly. Ozalkyja pejiň gözenekleri, öňküje köwüş, iki sany balyk sebedi, üç aýakly elýuwar; bü-de atyşgir.

Şondan soň jany aram tapan Skruj gapyny gulplady. Özem adaty endiginiň tersine, açary ikilenç towlady. Ahmal galyp, üstüni basdyrmazlygyň alajyny edensoň, boýunsasyny aýyrdy. Ýatyş lybasyny, şypbygyny, gijelik şyrdagyny geýip, oduň alkymyna geçip ornaşdy-da, şülä tamşanyp ugrady.

Otjagaz şeýlebir öçügsi ýylpyldaýardy welin, şeýle aňzakly gijede ol ýöne bir hiç zatdy. Skruj bir gysymjyk kömrüň çayýan howruny sähelçe-de bolsa duýar ýaly, oda bakan büküdip, diwarpejiň içine giräýjek boldy. Gadym eýýamda haýsydyr bir golland täjiri tarapyndan gurlup, geň-enaýy golland plitkalary bilen sünnälenen gojaman pejiň içi-daşy keramatly kitapdaky wakalary suratlandyryýan şekillerden doludy. Habyldyr Kabyl, faraonyň gyzlary diýermiň; Sawa ýurdunyň melikeleridir per düşek deý mymyjak bulutlaryň arasyndan parran geçip, ýere inýän habarçy perişdeler diýermiň; ýa bolmasa Ybraýymdyr Waltasar; ýag guýulýan hokga çalymdaş gaýyjaga münüp, deňizde ýüzüşe çykan apostollar diýermiň; garaz, Skrujuň hyýalyny bendi edäýjek set müň dürli şekil bardy. Ýöne welin, gel-gel, ýedi ýyl ozal amanadyny tabşyran Marliniň keşbi ähli şekilleri ýuwdup-ýylmap goýberdi. Plitkalaryň ýüzünde surat

bolmanlygynda-da, ziňkildäp oturan Skrujuň hyýalynda bölek-büçek oý-pikirler surat kimin janlanyp, hersinden Marliniň kellesi somap duran ýalydy.

— Biderek zat! — diýip, Skruj aýak üstüne galyp, o ýan-bu ýan gezmeledi.

Birnäçe öwrüm edip, ýene oturgyja çökdi. Arkan ýaplanan wagty, birdenkä diwardan asylygy duran, köp wagtdan bäri ulanylman ýatan jaňjagazda gözi eglendi. Ol, kim bilýär, haýsydyr bir niýet bilen ýokarky gatdaky otaga çatylypdyr. Skruj agzyny öweldip, uçursyz gorka düşüp, şol jaňjagaza äñeden badyna, ol yrgyldap başlady. Ilkibada haýaljak yrgyldap, zordan sesi eşidilse-de, bahym jyňňyrdap alazenzele turuzdy. Öýüň içindäki beýleki jaňlaram jyňňyrda-jyňňyr bolşup, onuň yzyny alyp göterdiler.

Jyňňyrdy bolsa bir, bolmasa ýarym minut dowam edendir, ýöne Skrujuň göwnüne tutuş bir sagatlap jyrlan ýalydy. Jaňjagazlaryň sesi edil başlaýşy ýaly tapba kesildi. Yzysüre aşakdan bir ýerden, edil çakyr satýanyň ýerzeminde goýan çelekleriniň üstünden agyr zynjyr süýrelýän ýaly şakyrdy eşidilip ugrady. Eýeli öýlerde arwahlaryň zynjyr süýröp gezýändigini hakda gulagyna degen myş-myşlar Skrujuň güpbe ýadyna düşdi.

Birdenem ýerzeminiň gapysy alatakyrды bolup açyldy-da, ýaňky şakyrdy has aýyl-saýyl gelip başlady. Ol eýýäm aşaky gatda, indi basgançakdan süýrenýär, ine-de, gapa gelip diredi.

— Barybir, biderek zat! — diýip, Skruj mydyrdady. — Men al-arwaha ynanamok.

Ýöne gözünüň alnynda agyr gapynyň içinden geçägede, dem salymda otaga aralaşan arwahy görüp, işigaýdan Skrujuň ýüzi ak tam boldy. Şol pursat ojakdaky öçügsi ýalyn «Asyl bü Marliniň ruhy eken-ä» diýýän ýaly, ýitije çabrady-da, ýene peseldi.

Al saňa gerek bolsa, şol bir ýüz, agynjak özi. Ynha, burum-burum saçy goýberilgi, adaty gursakça, gysby jalbar, ädik geýen

goja Marli. Ädiginiň gotazjyklary, saçynyň burumlary, frak köýnegi, depe saçy hüžžerip dur. Marliniň süýräp gelen uzyn zynjyry biline oralyp, edil guýruk ýaly ýere sallanyp ýatyr. Ol zynjyr (Skruj eýýäm görüp ýetişipdi) pul salynýan gutulardan, açardyr asma gulplardan, hasap-hesipdir resmi hat-peteklerden, süýlüp ýasalan agyr polat gapjyklardan düzülipdir. Onuň göwresiniň aňyrsy görnüp durdy. Skruj gursakçanyň yşyndan jyklap, Marliniň köýneginiň arkasyndan iki sany ilik ötürilendigini gördi.

Skruj «Marlide ýürek ýok» diýip gaýta-gaýta eşiderdi, ýöne şu çaka çenli «ýüreginiň ýokdugyna» ynanmandy.

Şubela aňkarylyp salgymyň içini-bagryny synlasa-da, öňünde söm-saýak bolup duranyny görse-de, aldajy sowuk garaýşy şunça inini tikenekletse-de, ol, barybir, gözüne ynanyp bilmedi. Marliniň kellesidir çekgesine oralgy ýaglygyň nähili matadan tikilenine çenli görnüp durdy. Önde-soňda köne şäriginiň beýdip ýaglyga çolanyp ýörenini görmese näme. Skruj bu ahwalata ynanyp bilmän, duýgularyna basalyk berjek bolup uly görgä galdy.

— Eýgilikmidir! — diýip, Skruj hemişekisi ýaly içýakgýç sowuk gürlledi. — Saňa näme gerek?

— Köp zat!

Beh, bu, dogrudanam, Marliniň sesi.

— Kim borsuň?

— Sen, gowusy, öň kim bolanymy sora.

— Ýeri, öň kimdiň? — diýip, Skruj abaýsyrady. — Biraz ynjyk arwah ekeniň. — Ol «arwah» diýmejegem bir boldy, ýöne salgyma başga näme diýjek?

— Ýagty jahanda ýörkäm, men seniň şärigiň Jeýkob Marlidim.

— O tüki... dyz epseň bolýamy? — diýip, Skruj oňa şübheli nazar bilen sowal berdi.

— Bolýa.

— Onda mürähet et.

Skruj bu sowaly aňyrsy görnüp duran salgymyň kürsüde oturyp biljegi-bilmejegi gümana bolanson berdi. Bardy-geldi oturyp bilmeýän bolsa, onda bu ahwalaty akyl-paýhas bilen düşündürmek hyllalla boljakdy. Emma arwah edil önden öwrendekli ýaly, diwarpejiň beýleki çetindäki kürsä jaýlaşykly çökäýdi.

— Sen maňa ynanaňok gerek? — diýip, arwah gürrüňe başlady.

— Ýok, ynanamok — diýip, Skruj gömelteý gaýtargy berdi.

— Meniň çyndygyma göz ýetirmegiň üçin, öz duýgularyňdan başga nähili delil görkezsem bolarka?

— Biljek däl.

— Sen näme öz gözleňne, gulaklaňna ynanmazçylyk edýäň?

— Sebäbi olar sähel zatdan tebil tapgyç bolýar — diýip, Skruj sypjyklyk etdi. — Az-owlak iýeniň siňmese, derrew gözüň-başyň agyp ugraýar. Belkem, şumat saňa derek, ýatar garna siňmedik bir bölejik sygyr eti, bir çemçejik ajy huruş, bir döwümjik peýnir ýada çig-çarsy ýeralma gözüme görünýändir. Senden tüýs gowurmyşlanan jazlamaň ysy kükäp dur, halypa!

Skrujuň oýun-henek etmek gylygy ýokdy. Asyl gülki ýadyna düşer ýaly däl. Ol ünsüni oňa-muňa bölüp, ýüreginde gopýan elhenç gorkyny köşeşdirjek bolýardy. Salgymyň sesi ýedi süňňüni gagşadyp, howuny basyp alyp barýardy.

Skruj onuň çişerilýän aýnaçyr gözlerine bir pursat sesini çykarman tiňkesini dikip oturdygy, halynyň harap boljagyny aňdy. Salgymyň ýalyňly howalasy bilen içerik nähilidir bir edrençlik aralaşypdy. Skruj ony duýup bilmese-de, bardygyny anyk bilýärdi. Arwah sarsman oturan hem bolsa, onuň saçlary, köýnegi, gotazjyklary edil howurpejiň gyzgyn bugy urýan ýaly birsyhly gymyldap durdy.

— Şu diş synçgyny görýäňmi? — diýip, Skruj kellesine gelen ilkinji çykalga ýapyşyp, haýdan-haý hüjüme geçdi; ol birsalymlyk hem bolsa, arwahyň doňnaradaş nazaryny özünden başga ýana sowmaga synanyşdy.

— Görýän — diýip, arwah jogap berdi.

— Sen oňa seredeňok ahyryn.

— Şonda-da görýän.

— Tüýs bolaýdy — diýip, Skruj onuň al-petinden aldy. — Şu synçgyny ýuwudyp goýberdigim bes, hyýalymda dörän al-arwahlar tä sanaglym dolynça yzymdan sürrenekleşer ýörerler. Bulaň bary biderek zat, eşidýänmi, biderek!

Bu sözleri eşiden ruh birdenkä jynssyz gygyryp, zynjyryny şeýlebir eýmenç şakyrdatdy welin, imany göçere gelen Skruj huşuny ýitirmejek bolup, zordan kürsüden ýapyşdy, dyzyna çöküp, ellerini ýüzüne daldalady. Ol:

— Haýpyň gelsin! — diýip ýalbardy. — Eý, gorkunç yşarat, meň ýazygym näme?

— Dünýebaz zaňnar! — diýip, arwah azm urdy. — Indi maňa ynanýañmy ýa ýok?

— Ynanýan — diýip, Skruj zagyrdyklady. — Wah, dagy näme? Ýöne ruhlaryň ýeriň ýüzünde gaýmalaşyp, meni idegläp ýörmesi nämäň alamaty beýle?

— Biler bolsaň, dünýä inen her bir adama il-gün bilen, dost-ýar bilen ýakynu-daşda diýmän, ýagşy gatnaşykda bolmak borç edilýär — diýip, arwah söz ýumagyny çöşläp ugrady. — Eger birew diri wagty şol borjuny ýerine ýetirmese, onda dünýesini täzelänsoň, şol borç onuň boýnundan asylyp duruberýär. Ol iki jahanyň owarrasy bolup galýar-da — wah, men petigara! — heniz didesiniň nury öçmänkä, adamlar derdinidir şatlygyny deň-derman paýlaşyp, elde baryny etmändigini üçin ahmyr dagyny çekip, ökünip ýörmäge höküm edilýär.

Salgym ýene bir ýola nagra tartyp, zynjyryny alaşakyrdy etdi, kölege dek ykjaýan ellerini berk ýumruk edip düwdi.

— Seni zynjyrlapdyrlar — diýip, Skruj saňnyl-saňnyl etdi. — Aýtsana, näme üçin beýtdiler?

— Bu meniň ömürboýy öz elim bilen ýasan zynjyrym — diýip, arwah jogap gaýtardy. — Her bir halkasyny, her bir kültemini ýekän-ýekän özüm düzdüm. Ony öz erkim bilen

dakyndym, öz erkim bilenem göterip ýörün. Näme, ol saňa şeýle ýat görnäýdimi?

Skruj halys ragbatdan düşüp, içinde jany galmady.

— Belkem, öz süýräp ýören zynjyryň agramydyr uzynlygy hakda bilesiň gelyändir, hä? — diýip, arwah sözünü dowam etdi.

— Ýedi ýyl mundan ozal, Roždestwo baýramçylygynyň öň ýanyndaky gije seň zynjyryň edil şunçarak saldamly hem uzyndy. Sen şondan bärem az-küş azap eden dälsiň. Indi onuň mazalyja ýüki ýeten bolsa gerek!

Skruj endam-janyňa oralan elli-altmyş gulaç demir zynjyry görjek bolup eýlesine-beýlesine garanjaklady, ýöne gözüne ilen zat bolmady.

— Jeýkob! — diýip, ol özelenip ugrady. — Goja Jeýkob Marli, bu gürrüňi bes edäýsene! Maňa göwünlik bersene, Jeýkob!

— Saňa göwünlik berere ýagdaýym ýok — diýip, arwah gaýtargy berdi. — Ol saňa başga ýerlerden, başga ruhanylardan, özge kişilerden gelyär, Ebenezer Skruj! Saňa her islän zadymy aýtmaga ygtyýarym ýok. Maňa sähel ejaza berlen. Dynç almak, bir ýerde uzak durmak, çendenaşa eglenmek indi maňa ýat. Dirikäm ruhum hiç wagt hasap-hesip otagymyzdan uzaklaşyp görmändi — maňa gulak asýaň dälmi! — pul çalşylýan darajyk sürenimizden daş çykmaladyr öýtmezdim; şol sebäplem indi öňümde surnukdyryjy syýahatlar ýatyr.

Skrujuň bir zady alada edende elini jalbarynyň jübüsine sokmak edähedi bardy. Ol şu wagtam elini jübüsine sokup, arwahyň aýdan sözlerini aňynda aýlap durşuna, başyny galdyrman otyrdy.

— Jeýkob, sen alňasaman gezip ýörmüň onsoň? — diýip, Skruj her niçik mysapysyrap gürlöse-de, işewürlük gylygyna badak salyp bilmedi.

— Alňasaman diýýäňmi? — diýip, arwah ör-gökden geldi.

— Öleniňe ýedi ýyl boldy ahyryn — diýip, Skruj geňirgenip gaýra tedi. — Şondan bäri ýol söküp ýörşüňmi?

— Şondan bäri — diýip, arwah jogap berdi. — Dem-dynç ýok, ýazylganlyk ýok. Ahmyr-ökünjiň tükeniksiz jebrini çekip ýörendirin.

— Çalt keş edýäňmi beri? — diýip, Skruj ýene diline buýrup bilmedi.

— Ýeliň biline basýan — diýip, arwah jogap gaýtardy.

— Çaky, sen ýedi ýylda arly ýoly külterlän bolmaly-da? — diýip, Skruj özüçe hasaplaşdyran boldy.

Muny eşiden arwah gijäniň dym-dyrslygynda gaýtadan arlap, zynjyryny şeýlebir eýmenç şakyrdatdy welin, asyl ýöne gijeki sakçylar ony biwagt topalaň turuzýany üçin äkidiberende-de haky boljakdy.

— Eý, gara nebsiň ýesiri, goşa gandal urlan bendiwan! — diýip, arwah uly goh turuzdy. — Ölümsiz adam ruhunyň bu ýalançyda dynuwsyz zähmet çekip, şonça eden azabynyň hözirini, sapasyny doly görmänkä bakyýete göçüp gidýäninden habaryň ýokmy! Uly-kiçi, parhy ýok, bir çetde päkize zähmete gümra bolup ýören halal adam öz baş günlük ömrüniň bu ýagty jahanyň tükeniksiz ýagşy işlerine ýetişerden örän gysgadygyny gaty giç bilip galýar. Suw seňrikden agansoň, bu dünýede şeýle ajap mümkinçiligi bihuda ýele sowran bendäniň ahmyr edip aljak galasy ýok! Wah, meniňem bagtym şeýdip ýatdy-la, şeýdip!

— Ýöne sen hemişe işiňe jürdüň-ä, Jeýkob? — diýip, onuň aýdanlaryny özüne degşirip ugran Skruj samyrdady.

— Iş diýýämiň! — diýip, arwah ýene ýumruklaryny berk düwüp gykylyklady. — Meň işim tutuş adamzat bolmalydy. Il-günüň bähbidi meň işim bolmalydy. Haýyr-sahawat, rehim-şepagat, sabyr-kanagat, jomartlyk — ana, şolar meň işim bolmalydy. Söwda-satyk işlerim bolsa, ýaňky işleriň ümmülmez ummanynda bary-ýogy ýekeje damja.

Arwah goluny uzadyp zynjyryny göterdi-de, ony edil peýdasyz hasratynyň sebäpkäri ýaly pylçap ýere urdy.

— Ýylyň aýagynda, ylaýta-da, şu günlerde men çendenaşa ejir çekýän — diýip, arwah nalyşly seslendi. — Näme üçin şunça adam jemendesiniň arasynda gözümi aşak salyp gezdimkäm? Nä sebäpden paýhasly kişileri garyp-gasaryň tünegine eltýän ýalkawly ýyldyza birje gezegem gabak galdyryp seretmedimkäm? Onuň şuglasyny yzarlap, ýoluny tapyp biljek pukaraja külbelerim hökman bolandyr ahyrn!

Arwahyň beýle jibrinip, ýanyp-köýşünden elheder alan Skruj durky bilen gagşap ugrady.

— Bäri gulak sal! — diýip, arwah birdenkä çuslandy. — Meniň puryjam dolup barýar.

— Iki gulagym sende — diýip, Skruj aýtdy. — Ýöne maňa rehimiň insin! Beýle çylşyrymly gürlämäweri, Jeýkob! Towakga edýän!

— Şu wagt seniň gözüňe nähililik bilen keşbe girip görünýänimi, dogrusy, men aýdyp biljek däl. Öňinçä bolsa, men saňa görünmän gaty köp günläp ýanyňda bileje oturdym.

Muny göz önüne getiren Skrujy şagga der basdy. Ol ysytma tutan ýaly sandyrap, gaşyndan syrygýan derini syldy.

— Günämi ýuwmak üçin alkymyňda bitip oturmak maňa agyr düşdi — diýip, arwah heçjikledi. — Şu gije saňa duýduraýyn diýip geldim. Meň başyňa düşen şum täleýden gutulmaga sende heniz puryja hem umyt bar. Biler bolsaň, şol puryjany-da, umydam saňa men äkeldim, Ebenezer, men.

— Sen elmydama-da maňa ýagşy dost bolupdyň — diýip, Skruj monça boldy. — Köp minnetdar!

— Seň ýanyňa üç sany Ruh geler — diýip, arwah dymdy.

Skrujuň şobada ýüzi üç ýuwlan ak esgä dönüp, özi-de arwahdan enaýy bolmady.

— O tüki, ýañky puryja bilen umyt diýeniň şolarmy, Jeýkob? — diýip, ol bazzyk-buzzuk etdi.

— Hut şeýle.

— Şonsuz bolmazmyka? — diýip, Skruj sypjyklyk etdi.

— Eger olar gelmese, onda meň görkezen ýolum bilen gaçyp gutulmak umydyňdan el üzdügiň biläýgin — diýip, arwah çynyrgady. — Birinji Ruh ertir gije ýarymdan agyp, sagat biriň zaňy kakylanda geler.

— Olaryň barysyny birlikde kabul edip, ugrubir düşünişsem bolmazmyka, Jeýkob? — diýip, Skruj götinjekledi.

— Ikinji Ruha ertesi gije ýene şol wagtda garaşybergin. Üçülenji gije bolsa, ýarygije sagat on ikiniň zaňy urlup, zarňyldy paýawlan dessine üçünji Ruh gaşynda häzir bolar. Indi bolsa öwrülip sen meni görmersiň; ýöne öz nepiň üçin, şu ikiçäk duşuşygy hergiz ýadyňdan çykaraymagyn!

Salgym sözünü boldum etdi-de, stoluň üstünde ýatan sargysyny alyp, ozalkysy ýaly kellesine orady. Skruj munuň şeýle bolanyny eňek saralanda Marliniň dişiniň edaja galtaşan şykgyldysyndan aňdy. Ol birneme ekezlenip gözünü ýokaryk galdyranda, öz geň-taň myhmanynyň eýýäm ör-boýuna galyp, gollaryna zynjyr dolanylgy durandygyny gördi.

Arwah ondan aňyrlygyna, penjirä tarap ýöräp ugrady; ol her ädim ädende, penjire-de şoňa görä kem-kemden ýokary galýardy. Şeýlelikde, arwah o ýere baran wagty, äpişge eýýäm açyk durdy.

Marliniň ruhy elini salgap, Skrujy ýanyna çagyrdy, olam mähetdel etmedi. Ikisiniň arasynda iki ädim galanda, arwah goluny göterip, golaý gelmezligi duýdurdy. Skruj sakga aýak çekdi. Ol diňe bir boýun sunujylykdan däl-de, eýsem, haýran galmakdyr gorkudan ýaňa kürtdüripdi. Sebäbi salgym elini galdyran mahaly, Skruj howada, birhili, düşnüksiz wagyr-wugruň, üzlem-saplama gelýän ahy-pygandyr dady-perýadyň, aýdyp-diýip bolmajak zaryn hem-de öz-özünü kötekleyän eňräp uwlamalaryň eşidilýänini aňşyrdy. Arwah birsellem diňşirgenip durdy-da, ahy-nala sesini goşup, ýalazy gijäniň tümlüginde gözden gaýyp boldy.

Skruj bilesigelijiligine bäs gelip bilmän, derrew penjirä ylgap, daşaryk esewan etdi.

Eýse, howanyň ýüzi zary-girýan bolup ikibaka jöwlan urup gaýmalaşýan salgymlardan doly ekeni. Olaryň hersine Marliniň ruhunyňka çalymdaş zynjyrlar çolanypdyr. Aralarynda hakyt bile çatylyp, sermenekleşip ýörenleri hem bardy (megerem, bilelikde etmiş edendirler). Olaryň boş gezip ýöreni ýokdy. Skruj ol yzanda-çuwan bendeleriň aglabasyny tanady. Ynha, şu hellewleýän ak gursakçaly garry salgyma ol diri çaky juda beletdi. Topugyna mähnet demir pulsandyk daňlan görgüli goja aşakda bosaganyň önünde oturan eli bäbekli hor-homsuja aýala hemaýat etjek bolup näçe çarp ursa-da, böwşeňlik tapyp, sypyp bilmän zaryn aglaýardy. Ol ruhlaryň gara gaýgysynyň ýañadan durmuşa goşulyşyp, bir söý bilen ýagşy işler etmekdigi äşgär görnüp durdy. Emma şeýle mümkinçilik olar bilen bireýýäm müdimilik hoşlaşypdy.

Salgymlar ümrüň içine siňip gitdimi ýa-da özleri ümre öwrüldimi, garaz, Skruj kemally düşünmän galdy. Ruhlaryň ses-üýnlerem, özlerem ýitip gitdi. Gijelik bolsa onuň tünegine ýöräp gelen çagyndaky ýaly asuda keşbe girdi.

Skruj äpişgäni ýapyp, arwahyň giren gapysyny gözden geçirdi. Gapy onuň şol taýly gezek towlap ýapyşy ýaly mizemän durdy, sürgüleriňem gyly gymyldamandyr. Skruj «Biderek zat!» diýjek boldy-da, nädenem dilini dişläp ýetişäýdi. Ýaňyja başdan geçiren tolgunmasymy, uzakly günüň argynlygymy ýa-da Görünmez dünýäniň yşyndan jyklany üçinmi, arwah bilen bolan gussaly hemsöhetlik sebäplimi, ýa bolmasa gije bir çenden agany zerarlymy, garasaý, ýadap halys sütüni süýnen Skruj göni ýatalga sümdi-de, eşiklerinem çalşyrman, şol durşuna süýji uka batdy.

IKINJI BENT

(Birinji Ruh gelyär)

Skruj ukudan oýananda, şeýlebir gözedürtme garaňkydy welin, ol ýorgandan kellesini çykaryp ýatyşyna, daşaryk açylýan penjiräni otagyň tutuksy diwaryndan zordan aýyl-saýyl etdi. Ol ýiti gözleri bilen garaňkylygy böwüsjek bolup çişerilip ýatyrka, goňşy kilisede dört çärýek dolandaky zaň uruldy. Onsoň ol: «Sagat näçe bolduka?» diýip, esasy zaňa diň saldy.

Kilise jaňynyň güňleç sesi ony uçursyz geň galdyryp, altynjy urgudan soň togtamady-da, ýüzugra ýedinji, sekizinji, şeýde-şeýde, on ikinji gezege ýetip sem boldy. Gije sagat on iki! Skruj ýatanda gije sagat ikidi. Kilise jaňy düzüwli işlemeýän bolara çemeli. Megerem, içine buzuň şelpesi gaçandyr. On iki bolaýşyny diýsene!

Skruj kilise jaňynyň dawaly ýalňyşyny ýüzüne goýmaga hyýallanyp, gurma sagadynyň ýaýjygyna basdy. Sagadyň diljagazam çalt-çaltdan on iki sapa jykgyldady oturyberdi.

— O nähili? Bu mümkin däl — diýip, Skruj hümürdedi. — Näme, indi men günuzyn, indiki gijäniňem gylla ýaryna çenli ýatyp galaýdymmykam? Günüň öňüni gabalap biljek zadam ýok. Gör-de duruber, şu wagt günortan on ikidir!

Ol «günortan bolaýmasyn» diýen pikirden howsala düşüp, ýorgandan elem-tas bolup çykdy-da, ýoluny sermeneklöp penjiräň öňüne bardy. Daşaryny görjek bolup, ýüzi gyrawlan aýnany ýeňi bilen süpürişdirdi; barybir, ibaly saýgaran zady bolmady. Emma bir zady welin, magat gördi — ümür öňküsi ýaly goýudy, howa bolsa biçak sowukdy. Aýdaly, garaňky gije ýagty gündizden rüstem çykyp, külli jahan tümlüge gark bolanlygynda, gürrüňsiz, gopjak uly gopgun, berbaşagaýlyk, köçede alakjaşýan adamlaryň galagoplygy bolmalydy, ýöne ses-seda ýokdy. Garry özüni arkasyndan dag aýrylan ýaly duýdy, sebäbi günüň hasabyny bir ýitiräýdigiň, «Şu töleg dilhaty görkezilensoň ýa-da özi görkezme berensoň, üç günüň dowamynda jenap Ebenezer Skruja şunça tölemeli» diýlip bellenen töleg hatlary püçege çykjakdy.

Skruj ýamaşgan ýerine geçip süýndi-de, pikir kölüne çümdi. Oýlandy, ölçerdi, çen urdy, ýöne belli-külli netijä gelip bilmedi. Gaýta, näçe kelle döwdügiçe, şonça-da kelebiň ujuny ýitirdi. Pikirlenmejek boldugyça, barha beter çoçgara çolaşdy.

Marliniň ruhy onuň dynçlygyny bozupdy. Ol öwran-öwran öz ýanyndan ölçäp-çenäp, bu zatlaryň alasarmyk düýşdügi hakynda ýaňybir netijä gelýärdem welin, paýhasy ýaýdan sypan peýkam kimin, şol öňküje nyşana gütläp degýärdi-de: «Bu düýşümmi ýa-da huşum?» diýen sorag ýañadan ör-boýuna galýardy.

Skruj eýlesine-beýlesine gorsanyp ýatyşyna, kilise jaňynyň üç çäryegi kakanyny duýman galdy. Birdenem arwahyň gije sagat biriň zaňy urlanda, birinji ruhuň geljekdigi hakda aýdany güpbe ýadyna düşdi. Ol sagat bir bolup geçýänçä çirim etmezligi müwessa gördi. Şu mahal uka gideninden, diriligine asmana göterilenini eý görjeginden çen ursaň, megerem, bu onuň üçin iň paýhasly çözügüt bolmalydy.

Dördünji çäryek şeýlebir uzaga çekdi welin, Skruj şol ikarada ymyzganyp, esasy sagadyň zaňy duşundan ötendir öýdüp, iküç gezek dagy öz göwnüni aldady. Ahyrsoňy onuň irikgä bolup oturan ilkinji zaňy eşidildi.

— Düş, düş!

— Inelikgä, birinji çäryek — diýip, Skruj sanap başlady.

— Düş, düş!

— Biriň ýary! — diýip, Skruj aýtdy.

— Düş, düş!

— Bire on baş minut galdy — diýip, Skruj tolgundy.

— Düş, düş!

— Sagat bir boldy! — diýip, Skruj heşelle kakdy. — Bolan zat ýok!

Ol bu sözleri dördünji zaň gulagyna doly ilmänkä aýdypdy. Ine-de, sagat BIRIÑ düýpden gelýän güňleç, hesretli tukat zaňy ýañlandy. Şol demde otagyň içinde ýalpa çyrajyk ýandy-da, ýatalganyň tutusy bir gyra syryldy.

Size ýalan, maňa çyn, hakyt ýatalganyň tutusyny kimdir biriniň eli bir gyra syrды. Özem, aýaguçdan, ýeňse tarapdan däl-de, ala-böle Skrujuň seredip ýatan çeti syryldy. Şeýdip, tuty syrylandyram welin, Skruj laňna dikelip oturды-da, geň-enaýy myhman bilen ýüzbe-ýüz boldy. Nätanyş bilen Skrujuň arasy şeýlebir ýakyndy welin, ony siz bilen meniň aram näçe golaý bolsa, şonça diýip hasap ediberiň, sebäbi men aňymda siziň egniňiziň yz ýanynda durun.

Myhmanyň daş keşbi, göräýmäge, çagajyga, ýöne ondanam beter garryja goja çalymdaşdy. Ol bir tüýslek tebigy däl gurşawyň içinden görünýän ýalydy. Şonuň üçinem del myhman göz ýeterden uzaklaşyp, misli çaganyň müçesine deňiç kiçelen ýaly görünýärdi. Onuň eginlerine, ýagyrynysyna düşüp duran ak jowur saçy gojalygyň alamatyna çalym edýärdi. Ýöne meňzinde ýekeje ýygyrdam ýokdy. Endamy mymyjak ülpüldäp durды. Uzyndan gelen berdaşly gollary, şoňa kybap birgeňsi gujurly elleri bardy. Onuň uçursyz syrdam aýaklary hem edil gollary ýaly ýalaňaçdy. Ol kelte ýeňli çuw-ak eginbaş geýnip, biline-de ýalbyr-ýalbyr edýän owadan guşak guşanypdyr. Eline inçeyapragyň gök şahajygyny alypdyr, gyşyň alamaty bolan şol nyşanyň tersine, egnindäki lybas tomsuň gülleri bilen bezelipdir. Emma iň täsin ýeri, del myhmanyň depesinden ýokarlygyna ýalkym saçyp duran yşyk çogdumy bardy. Şolam onuň tutuş göwresine ýagtylyk çayýardy. Goltugyna şyrdaga meňzeş söndürgiç gysdyrylgydy. Ol ony öz ýagtysyny ýygşyryp, garaňka dulanjak bolan pursadynda kellesine geýýän bolarlydy.

Skruj geň myhmana öwelip, gözünü aýyrman oturyşyna, onda entek oýun kändigini magat aňşyrdy. Sebäbi onuň guşagynyň bir bu tarapy, bir o tarapy ýalp-ýalp edip ýalkym saçýardy. Bir görseň-ä ýagty, bir görseňem garaňkydy. Şondan ötri ol suduryň aýyl-saýyl görünýän synalary birsyhly üýtgäp durды. Ine, ol ýeke golly, ine-de ýeke aýakly. Indi bolsa ýigrimi aýakly, başsyz jübüt aýakly. Ine, birdenem sopbaş kelle. Goýry garaňkynyň jümmüşinde eýlesi-beýlesi bir ýitip, bir görnüp

durşuna, onuň ýelesine-ygyna düşüner ýaly bolmady. Ynha, ahyrsoňy onuň on iki synasy jaýba-jaý bolup, owalkysy ýaly aç-açan görüldi.

— Jenap, sen şol gelyä diýlen Ruhmy? — diýip, Skruj dil ýardy.

— Hawa, men şol.

Ruhuň sesi mylaýymdan näzikdi. Alkymynda duran-da bolsa, onuň sesi şeýlebir güňleç eşidilýärdi welin, hut alys ýerden gelyän ýalydy.

— Sen kim, nätüýsli zat borsuň? — diýip, Skruj sorady.

— Men geçip giden Roždestwolaryň Ruhy.

— Birwagt geçip gidenleňmi? — diýip, Skruj girdenejik myhmana seredip, çintgäp sorady.

— Ýok, seň döwrüňdäki.

Belki, kimdir biri soran bolsa, Skruj oňa sebäbini düşündirip bilmezdi, ýöne Ruhy şyrdakly göresi gelip içini it ýyrtyp, ondan şyrdajygyny geýmegini haýyş etdi.

— Häýt! — diýip, Ruh ör-gökden geldi. — Sen näme, meň yşygymy öz dünýälik eliň bilen söndürip dynaýjak bolýarmyň? Ozalam sen tetellileriň bolgusyz höweslerinden dörän bu şyrdagy, gör, näçe ýyllap çümre geýip ýörmeli bolanym saňa azlyk edýärmí?

Skruj oňa tagzym edip, göwnüne degmek hyýalynyň ýokdugyny, ýaşu-garry döwründe bilkastlaýyn Ruhuň kellesine şyrdajyk geýdireni barada bolsa bütinleý ýadyna düşmeýändigini mälim etdi. Soňundanam, ýüregini bire baglap, onuň bu ýere näme etsem-petsem bilen gelenini sorady.

— Saňa ýagşylyk etmek üçin — diýip, Ruh jogap gaýtardy.

Skruj oňa minnetdarlyk bildirdi, ýöne öz ýanyndan: «Ine-gana ýatyp dynç almaga maý berseň, hasam uly ýagşylyk etdigiň boljak» diýip oýlandy. Ruh misli içini bilen dek, jogabyny nagt etdi:

— Seni halas etmeli ahyryn. Hatyrjem bol!

Ol şeý diýdi-de, berdaşly elini uzadyp, Skrujuň golundan edaja tutdy.

— Tur-da, yzyna düş!

Gijäniň bir wagty şu gazaply howada ýyljajyk ýorgandan çykyp, pyýada syňsyraklap ýörmegiň gowulyga eltmejegini, termometrde nol derejeden-de peselen doňaklykda aýagyňa şypbyk, egniňe ýatyş lybasyny, kelläňe-de şyrdajyk iltäp, ýarym çyplaň daş çykmagyň şu dümewli halyna hezil bermejegini Skrujuň näler aýdasy geldi, ýöne alan galasy boljak däl. Üstesine-de, ol golundan tutan naçar maşgalanyňky ýaly näzijek ele-de dözüp bilmedi. Skruj ýatalgadan hekgil-hükgül edip düşen badyna, Ruhun özünü penjirä tarap çekýänini gördi-de, etegine ýarmaşyp ýalbardy.

— Men bir başy ölümlü bende — diýip, ol ezelendi. — Gülçüldäp göni aşak gaýdaryn.

— Dur, hany, kükregiňe elimi goýaýyn — diýdi-de, Ruh onuň ýüreginiň üstüne elini basdy. — Ine, indi ýasy ýanyň ýere degmez!

Bu sözler gutaryp-gutarmanka, olaň ikisem eýýäm diwaryň içinden geçdiler-de, iki ýakasynda giň meýdanlar uzalyp gidýän gumak oba ýoluna baryp düşdüler. Şäher edil ýer ýuwudan ýaly boldy. Asyl onuň yzy-sory hem göze ilmeýärdi. Tümlükdir ümür el bilen syrylan dek, daş-töwerek ýagtyldy. Bu wagt gar örtünip ýatan sährada açyk howaly, sowuk gyş günüdi.

— Eý, Hudaý! — diýip, Skruj degre-daşyna aňkaryp durşuna, elini çarpyp gygyrdy. — Bu jelegaý meniň önüp-ösen ýerim. Oglanlyk döwrümiň geçen ýerleri!

Ruh oňa mähir bilen garady. Onuň göz açyp-ýumasy salymda sähelçe galtaşan eli gojanyň dert basan kalbyny gozgan bolarlydy. Goja howada bark urýan müň dürli müški-anbaryň hoşboý ysny kükregine sorýardy. Yslaryň hersi birmahallar, gaty ir wagtlar ýatdan çykyp giden müňläp oý-pikir, arzuw-umyt, joşgundyr alada bilen kökerilgidi.

— Kemşeräydiň-le — diýip, Ruh dil ýardy. — Dulugyňdan näme syrygýar?

Skruj, birhili, endirewük ses bilen sapalaklap, syr bermejek boldy. Ol Ruhdan nirä hyýal edýän bolsa, şol ýere äkitmegini towakga etdi.

— Heý, şu ýol ýadyňa düşýärmä? — diýip, Ruh oňa sowal bilen ýüzlendi.

— Ýadyma düşmänmi... — diýip, Skrujuň ýeňse damary gatady. — Men bu taýdan gözüm daňylgam ýörärin.

— Onda bu ýoly şunça ýyllap ýadyňa salmaýşyň geň dälmi, eýsem? — diýip, Ruh oňa soragly garady. — Gel, indi ýola rowana bolaly.

Olar iki tirkeş bolup ýoly syryp gidiberdiler. Skruj ýolboýy her bir derwezäni, sütüni, agajy tanap barýardy. Ahyrsoňy uzakdan kiliseli, bazar meýdançaly we egrem-bugram bolup akyp ýatan derýanyň üstünden geçýän köprüli kiçeňräk şäherjik görüldi. Bularyň önünden üsti oglanjykly loňkuldaşyp gelýän tüýlek atlar çykdy. Ojagaz çagalar daýhanlaryň sürüp barýan iki tigirlu-dört tigirli ýük arabalarynda joňkaryp oturan deň-duşlarynyň adyny tutup gygyryşýardylar. Olar şeýlebir şadyýan gykda-baklaşyp alaşowhun turuzýardy welin, ylla diýersiň, giňiş meýdan şagalaňdan dolup, aýazly howa muňa heziller edip loh-loh gülýän ýalydy!

— Bularyň hemmesi öň ýaşap geçen adamlaryň kölegesi — diýip, Ruh düşündirdi. — Ikimiziň şu ýerde durandygymyzy olar duýanoklaram.

Wagtyhoş ötegçiler deňlerine ýetende, Skruj olaryň her birini tanady, birin-birin adyny aýtdy. Näme üçin oglanjyklara gözi düşende, onuň begenjiniň çeni-çaky bolmadyka? Näme üçin çagalar golaýlaşanda sowuk garaýşyna mähir çäýylyp, ýürejigi telwas urup bökdükä? Çagalar öýlerine barýarka ýolaýryda, çatryklara ýetende birek-biregi Roždestwo baýramçylygy bilen gutlaýşyny eşidende, nä sebäpli onuň kalby şaltykdan pürepür

bolduka? Aslynda, Roždestwo diýilýän zat Skrujuň piňine-de däl di ahyryn! Oňa Roždestwodan näme peýda bar?

— Mekdep heniz boşab-a galmandyr — diýip, Ruh dil ýardy. — Ana, ho-ol ýerde dostlary taşlap giden haýsydyr bir çagajyk otyr.

Bokurdagy dolan Skruj ojagazy tanaýandygyny aýdyp şumjardy.

Olar uly ýoldan sowlup, Skrujuň çagalykdan belet ýodajygyna düşdüler we bahym tutuksy gyzył kerpiçden örülen, üçegindäki gümmeze çaklaňja ýelöwser berkidilip, aşagyna jaňjagaz dakylan jaýa baryp ýetdiler. Bu ullakan ymarat öz döwründe kaşaň bolsa-da, indi täleýi ters öwrülipdir. Onuň giň hojalyk jaýlary haňlap ýatyrdy, diwarlary yzgardan ýaňa zeňläp gidipdir. Penjireleriniň aýnalary kül-pagyş bolşup, gapylary çagşap ýatyrdy. Athanalarda towuklar wakgyldaşyp, her ýerde bir keýerjekleşip ýördi; paýtunhanadyr bassyrmalary bolsa haşal otlar basypdyr. Ymaratyň içinde hem idegsizlik höküm sürýärdi.

Skruj bilen ýoldaşy ýürek gysdyryjy zala girip, birneme köwsow etdiler. Olar açyk ýatan gapylardan ser salyp, sowuk hem haňlap ýatan boş otaglary gördüler. Öýüň içi çygdy, topragyň ysy gelýärdi. Gepiň gerdişine görä aýtsaň, bu taýdaky jemende şemiň ýagtysyna oňnut edip, ýarym aç, ýarym dok gün görýän bolmalydy.

Ruh bilen Skruj zalyň ugry bilen ýöräp, ymaratyň töründäki gapa baryp ýetdiler. Gapy öz-özi açylyp, bularyň önünde uzyn, bezegsiz-zatsyz tukat otag peýda boldy. Ýukajyk tagtadan ýasalan sekiler we tagaşyksyz partalar bu ýerini has-da gözgyny görkezýärdi. Partalaryň birinde bir oganjyk diwarpejiň ölügsije oduna ýylynyp, kitaba gümra bolup otyrdy. Skrujam sekä geçip oturdy, ol hakydasyndan oçup giden bir wagtky özüne — biçäre çagajyga garanda, gözünden boýur-boýur ýaş döküldi.

Jaýdaky zordan gulaga ilýän ýaň sesi, agaç ýabşyrmanyň arkasynda bir ýerde tüýtmeleşýän syçanlaryň jüýgüldisi, gugaryp ýatan howludaky çala gyrypaklan ternawdan jülpüldeýän

damjanyň sesi, şemala ykjaýan gamgyn deregiň ýalaňaç şahalarynyň zaryn owazy, boş çaňap ýatan ammaryň mahal-mahal jygylđaýan gapysy, peçdäki köreýän odunyň şatdyldysy — bularyň bary Skrujuň ýüregini ýumşadyp, dyňzap gelýän gözýaş siliniň böwedini syndyrdy.

Ruh onuň egnine çalaja kakdy-da, kitaba çümüp oturan körpe Skruja ümledi. Şol pursat, hakyt, penjiräniň daş ýüzünde üýtgeşik eşik geýnen, göreniňde synyň oturýan bir adam peýda boldy. Ol paltasyny biline gysdyryp, odundan mas ýüklenen eşejiğiniň noqtasyndan tutup durdy.

— Eý-ho, bu Aly Baba ahyryn! — diýip, Skruj çaga ýaly begenjinden uçaýjak boldy. — Mähriban, akýürekli goja Aly Baba! Hawa, hawa, men ony tanaýan! Oglanjygy ýeke galdyryp giden gezekleri, şol Roždestwo günü gijara ilkinji sapar ol dek şu mysalada gelipdi. Wah, görgüli çagajyk! Ana, hol ikisi bolsa, Walentin bilen onuň bezzat jigisi Orson. Halha, leňkildeşip barýarlar — diýip, Skruj eňegine jaň dakylana döndi. — Gör-le muny, bi Damaskyň derwezesiniň önünde içki geýimli meýmiräp ýatan ýigdekçäniň ady nämedikä? Hä, näme sen ony göreňokmy? Soltanyň atbakaryna bir sered-ä, Jyn ony alagada, dik başaşak düňderipdir! Hana, ol kellesiniň üstünde dur! Tüýs bolaýypdyr! Almytyňy aldyň gerek? Soltanyň gyzyna öýlener ýaly sen kimmişň!

Eger-de Skrujuň şeýle ugursyz zatlara agy gatyşykly gülki bilen erbet wahahaýlap, barja agraslygyny ýere çalyp, ýüzgözünü oýnadyşyny onuň şäherli işewür ýaranlary gören bolsady, onda agyzlaryny açyp galardylar.

— O-ho-ho, ine, bi Totuja! — diýip, Skruj bokurdagyny ýyrtaýjak bolýardy. — Ýaşylja perli, saryja guýrukly, depesinde-de käşiriň gulpagy ýaly hüpüjek bar; hekgildäýşini diýsene! Robinzon Kruzo pahyr tutuş adanyň daşyndan ýüzüp, telärlä öýüne dolanyp gelende: «Görgüli Robin Kruzo» diýip, zähresini ýaran sen garagolja dälmiň, hä? Olam düýşüdir öýdüp, baý, alabasga düşüpd-ow. Düýş näme işlesin, ol şu

Totujady. Halha, hebeşi Anna aýlagjyga ýetjek bolup, aýagaldygyna ýüwrüp barýar! Hawa-hawa! Çalt ylga! Çaltrak!

Soňra ol adaty häsiýetine asla gelişmejek terzde gylygyny birden üýtgedip, öňki özüne nebsi agyryp:

— Neressejik! — diýip, ýene möňňürdi.

— Wah, käşgä... — diýip, Skruj gözýaşyny ýeňi bilen süpürdi-de, töweregine ýaltaklap, elini jübüsine saldy. — Arman, indi giç.

— Saňa nä döw çaldy? — diýip, Ruh mönsüredi.

— Hiç zat — diýip, Skruj jogap gaýtardy. — Bolan zat ýok. Düýn agşam bir oglanjyk gapymyň öňünde Roždestwo aýdymyna gygyrdy. Oňa odur-budur eçiläýmeli ekenim — bar bolany şü.

Ruh pikire gidip ýylgyrdy-da, elini salgap gepledi:

— Gel, indi başga bir Roždestwony göreli!

Şu sözler aýdylanda körpeje Skruj ulalyp ugrady we otagyň içi garaňkyrap, has hapa keşbe girdi. Gabşyrmalar düýrügip, penjireler çat açdy; petikden suwag bölejikleri gaçyp, tagtajyklar ýalaňaçlanyp galdy. Bu ahwalatyň näzeýilli bolup geçendigi hakda Skruj sizden — okyjylardan artyk zat bilenokdy. Ýöne welin, ol onuň örän takykdygyndan, hemme zadyň hut şeýle bolup geçendiginden habarlydy. Oglanjygyň ýene ýeke özüdi, ähli okuwçylar şadyýan baýramçylygy bellemek üçin birçak öýli-öýüne dagapdylar.

Ol bu sapar kitap okaman, sussupes halda ikibaka gezmeleýärdi. Skruj Ruha garap, başyny gussa bilen ýaýkady-da, gapa bakan ünjüli seretmäge durdy.

Gapy açylyp, oglandan birnäçe ýaş kiçi gyzjagaz içerik kürsöp girdi-de, onuň boýnundan aslyşyp, ýüzüni-gözünü ogşaşdyryp, «Eziz doganjygym» diýip gara-gadyr boldy.

— Seni öýe äkitmäge geldim, doganjygym! — diýip, ol çaga eljagazyny çarpyp, jykyrdap içini tutdy. — Öýe, öýe, seni öýe äkitjek!

— Öýe diýdiňmi, körpeje Fan? — diýip, oglan sorady.

— Dagy näme! — diýip, ýüregi şatlykdan ýaňa böküp duran çaga janykdy. — Öýe gidýäs, özem hemişelik. Kakam indi ozalkylary ýaly däl, has mylakatlaşdy. Öýümüz uçmaha döndi! Kakam şeýlebir mähirli boldy welin, men bir gije ýatjak wagtym batyrlyk edip, ondan sen öýe dolansaň bolarmyka diýip soradym. Olam: «Hawa, ol hökman dolanmaly» diýdi. Kakam meni paýtuna mündürüp, ýörite seni getirmäge ýollady. Ynha, sen juwan ýigit bolarsyň! — diýip, çagajyk gözlerini uludan tegeläp jedirdedi. — Dolanyp, bu ýere gelmersiň. Indi biz maşgala bolup ähli Roždestwolary bileje belläris, dünýäde bizden şadyýan, bagtly adam bolmaz.

— Eýjejik Fan, gör, sen nähili ulalypsyň! — diýip, oglanam ondan kem galmady.

Gyzjagaz çapak çalyp, jykyr-jykyr gülüp, onuň kellesine elini ýetirjek boldy. Ýöne boýy kelte bolansoň, alaýaz bolup daraklygyna galdy-da, boýnundan gujaklady. Soňra çagajyga mahsus hötjetlik bilen ýaş Skrujy gapa tarap çekeläp ugrady. Olam göwünjeňlik bilen jigisiniň yzyna düşdi.

Şol pursat zalda kimdir biriniň zabun sesi ýaňlandy:

— Okuwçy Skrujuň paty-putusyny bäräk getiriň.

Bahym zalda sesiň eýesi — mekdep müdiriniň hut özi peýda boldy. Ol gözi bilen iýäýjek bolup seredip, şeýlebir el gysyşdy welin, ýigdekçäniň kalbyny erbet wehim gaplap aldy.

Soňra mekdep müdiri ýigdekçe bilen uýasyny doňup galan guýynyň önüni dolan, göreniňden iniňi düýrükdirýän kaşaň myhman otagyna alyp bardy. Onuň diwarynda kartalar asylgydy. Penjireleriň önünde goýlan asmandyr ýer togalagynyň globuslary çytawun sowugyň derdinden mum ýaly bolup durdy. Müdir gunt ýaly agyr loňna tort çykardy-da, şirin nygmatlardan üleşdirip, çagalara hödür-kerem etdi. Onýança okuwçy Skrujuň goş-golamly sandygy poçta paýtunynyň depesine pugta daňyldy. Çagalar hem ýyljyraklaşyp mekdep müdiri bilen döwtalap hoşlaşdylar. Soňra bolsa paýtuna münüp, çarkandakly egrembugram ýola düşdüler. Paýtunyň batly aýlanýan tigirleri

alaşakyrdy turzup, gök öwsüp oturan pürli agaçlaryň garamtyl ýapraklaryndaky gyrawdyr garlary uçganaklatdy.

— Uýaň hemişe-de näzijekdi, sähel şemala gül meňzi solaýjak ýalydy — diýip, Ruh seslendi. — Ýöne onuň ullakan mähirli ýüregi bardy!

— Şeýledi-le — diýip, Skruj ahmyr çekip hamsykdy. — Sen mamla, Ruh. Galat diýmäge çenim bolmaz. Hudaý saklasyn!

— Ol ýogalanda gözli-başlydy — diýip, Ruh sözünüň üstüni ýetirdi. — Ýalňyşmaýan bolsam, onuň çagalary bar bolmaly.

— Ýeke dikrary bar — diýip, Skruj düzetti.

— Dogry aýdýaň — diýip, Ruh makullady. — Şolam seniň ýegeniň bolmaly.

Skruj edil ogurlykda tutulan ýaly özüni ebeteýsiz duýup, ýeke agyz gaýtargy berdi: «Hawa».

Olar edil ýaňy mekdebi yzda galdyryp gaýdanam bolsalar, eýýäm şäheriň gaýnap-joşýan märekeli köçelerinde gezip ýördüler. Ötegçiler bir eýläk, bir beýläk gatnaýardylar, ýük arabalarydyr paýtunlar öňe bakan omzaşyp, bu ýerde hakyky şäheriň gaýda-gaýmalaşygy, gykylyk-şowhuný dik asmana göterilýärdi. Dükanylaryň bezelip-beslenip goýluşyna seretseň, iki ýolagçynyň ýene bir Roždestwo gününe baryp düşendigi görnüp durdy. Bu wagt iňrik garalypdy, köçelerde çyralar ýakylypdy.

Ruh haýsydyr bir dükanyň deňinde saklanyp, Skrujdan: «Şu ýeri ýadyňa düşýärmü?» diýip sorady.

— Düşmän näme! — diýip, ol hekemsiredi. — Men bu ýerde şägirt bolup iş öwrenipdim!

Olar içerik girdiler. Boýy ýene iki dýuým dagyn uzyn bolsa, depesi petige degäýjek ýaly bolup, beýik iş stolunyň aňyrsynda oturan, kellesi ýüňden örülen ýasama saçly garry jentlmene gözi düşen Skruj gyzyl tapan gula döndi:

— Baý-baý-ow, bu goja Fezziwig ahyryn! Eý görmüş Fezziwig, seni ýene diri görmek bar eken-ow!

Goja Fezziwig ýelekgalamyny goýdy-da, giçlik ýedini görkezýän sagada esewan etdi. Ellerini owkalaşdyryp, göwşüllän gursakçasyny düzedişdirdi. Soňra bolsa ädiginiň ujundan tä alyn saçynyň gyrajygyna çenli endiredip, tutuş durky bilen keýpihon güldi-de, ýag ýaly mylaýym, şadyýan sesi bilen gygyrды:

— Eý, hany, siz! Ebenezer! Dik!

Indi ýigit çykan ýaş Skruj öz şägirt ýoldaşy bilen mähetdel etmän otagda häzir boldy.

— Hawa, bu Dik Wilkins! — diýip, Skruj Ruha ýüzlendi. — Eý toba, dogrudanam, bu şol! Ol maňa şeýlebir ysnyşyp, bile biten ýalydy. Ah, Dik, Dik! Eziz dostum!

— Geliň bakaly, goçaklar! — diýip, Fezziwig bälçiredi. — Bu gije iş ýok, hezillik bar. Şaýymyzy tutaly, Dik! Ertir Roždestwo, Ebenezer! — diýip, çalt-çalt elini şaplady gop berdi. — Hany, üçe çenli sanaýançam bejit gabsany ýapyň!

Iki şägirdiň gözleriniň açylyp, aýaklarynyň ýere degmän eňşini bir görsediňiz! Bir, iki, üç — ine, olar eýýäm köçede, gabsanyň önünde dur; dörd, baş, alty — gabsany galdyryp, ýerine dakdylar; ýedi, sekiz, dokuz — sürmäni çekip, nurbatlary towladylar we çapuwa goýberilen at ýaly hasyлаşyp, edil üç-ä däl, yöne on iki diýip ýetişmäňkä, hojaýynyň önünde dikilgazyk boldular.

— Oh-ho-how! — diýip gygyrды-da, goja Fezziwig haýran galdyryjy çakganlyk bilen beýik stoluň üstünden aşyp geçdi. — Hany, akyr-ukurlary bir gyra owarra ediň-de, giňişräk ýer ýasaň, gerçeklerim. Dogumlan, Dik! Çuslan, Ebenezer!

Owarra etmeli! Heý, goja Fezziwig depäňde dikiler durar-da, güýmeň-samaň etjek gümanyň barmy? Salymyny bermän, bar zady ýerbe-ýer etdiler. Ýerinden gozgalýan abzal-esbap düşnügi bar bolsa, ählisi gaýdyp derkar bolmajak ýaly, il gözünden ýygşyryldy. Pol süpürilip suwlanyldy, çyralara her dürli bezegler asyldy, diwarpeje odun salyndy. Birhaýukdan ýaňky

dükän tüýs gyş gijesinde küýselýän, birenaýy tans edilýän ýyljajyk, guruja, ýagtyja joşalaň otagyna öwrüldi duruberdi.

Hä diýmän, notaly bukjasyny goltuklap, bir ýerden skripkaçy çykdy. Ol beýik iş stolunyň üstünde hekgerip, misli içinden tutýan dek, elli dürli towlanjyrap, skripkanyň tarlaryny düzüşdirdi. Ynha-da, giňden hoşamaý ýylgyryp, hanym Fezziwig geldi. Onuň söbügine basyp üç sany gyzy — gülden görkana näzenin Fezziwigler peýda boldy. Gyzlardan soň olaryň yşkyna düşüp, pelesañ urýan alty sany jahyl ýigit hem köwlendi. Dükanda işleýän ähli ýaş erkegu-aýal-gyzlaryň başy jemlendi. Öý hyzmatçy gyz çörekçi doganoglany bilen tirkeşip gara berse, aşpez gyz süýtdeş doganynyň ýegre dosty süýt satýançy bilen şüweleňe goşulyşdy. Köçäniň o ýüzündäki dükanda şagirtlik edýän, «hojaýynyndan gara garny zordan doýýarmyş» diýlip hyşy-wyşy edilýän ýetginjek hem geldi. Ol goňşy öýdäki hyzmatkär gyzyň ýeňsesine bukuljyrap, ýere giräýjek bolýardy. Bikesiniň ol gyzyň gulagyny mazalyja towlandygy bolsa göze dürtülip durdy. Şeýde-şeýde, zyy üzülmän, kimi ýaýdanjyrap, kimi gözi ýok ýaly süssenekläp, kimi salykatly, kimi ebeteýsiz, kimi iteleşdirip, kimi çekeleşdirip, gepiň keltesi, eýdip ýa-da beýdip dükana adam bary üýşdi. Şeýlelikde, ýigrimi sany jübüt bolup birlikde tans edişlik başlandy. Jübütler turuwbaşdan gol tutuşyp, tegelek döwre gurap, ilki bir tarapa ýaý berip pyrlandylar, soňam tersine. Soňra otagyň ortarasyna süýşüp, ýene gaýra çekildiler. Tansçylar mähir bilen ümmüldeşip, topbak-topbak bolup, aýlan-ha-aýlan tans edýärdiler. Hataryň başyny çekýän jübüt her gezek bulaşyp, ýalňyş ýerden çykýardy. Şobada hem yzdan gelýän jübüt başa geçip, ýañadan aýlaw ýasap başlaýardy. Ahyrsoňy, iň soňky öňbaşçy jübüt hem ýalňyşansoň, olara kömek edere adam galman, toý märekese başly-barat boldy! Şowhunly garym-gatymlyk bir çene ýetensoň, goja Fezziwig tans edişligi togtatmak üçin, çapak çalyp: «Berekella, berekella!» diýip zowlatdy. Ýüzi lap-lap gyzyp duran skripkaçy

bolsa söze salym bermän, ýörite getirilen gara buzaly kürüşgä eňek basdy. Emma ol kürüşgeden başyny göterip-götermänkä, nepesini düzlemäge jyny tutýan dek, entek tans edýäniň ýokdugyna garaman, ur-tut saz çalmaga başlady. Göýä diýersiň, hälki lüti çykyp, çamalagy çaşan skripkaçy gabsa oklanyp, öýüne ugradylyp, indem üp-üýtgeşik başga sazanda ony jyraldyp ummadan çykarmak, asyl-ha güm etmek isleýän ýalydy.

Soňra tans üstüne tans edildi, zyndan dem dürsärlik salym degişme äheňindäki bijeli oýun oýnaldy, soň ýene tarpa-tarpa tans edildi. Üstündenem tort iýildi. Myhmanlar gowrulan we gaýnadylan iki görnüşli ullakan tokga-tokga sowuk etler, süýji huruşly gutaplar hem-de burnuňdan gelyänçä buza bilen hezzetlenildi. Emma welin, aňşamyň iň haý-haýly ýeri entek öňde ekeni. Sowuk etden gerk-gäbe doýlansoň, ýaňky skripkaçy (bäý, kesbine çulum zor ýigit eken, söz yok!) alagada, «Ser Rojer de Kawerli» sazyny kowalap ugrasa nädersiň! Goja Fezziwig hanym Fezziwigi eljagazyndan tutup, tans meýdançasyna çykardy. Goja-kempir ikisi goşa gumry ýaly bolup başa geçdi-de, ýamaşgan hatar guramak üçin tüýs ot açana döndi. Sozanguýruk bolşup tirkege goşulan ýigrimi üç, ýigrimi dört jübüt bilen darkaş gurmak üçin, yraň-daraň edip ýörmän, bir ýerde oýnuň bolsa görkezmelidi.

Ýöne tansçylar ýene iki, yok, dört esse bolayanda-da, goja Fezziwig emgenmän barysynyň hötdesinden gelip biljekdi, hanym Fezziwig hem ondan kem galarly däldi. Ol ähli babatda tüýs ärine mynasyp perdeden gopýardy. Eger bu öwgüli sözlerim bärden gaýdýan bolsa, goý, onuň tarypyny siz ýetiriň, men şoňarazy. Tansyň her bir öwrümünde Fezziwigiň iki baldyry, göýä diýersiň, tylla nuruny saçýan Aýyň bölegi deýin öwşün atýardy. Är-aýalyň indiki ädimde nähili öwüsjegini çaklar dagy eder ýaly däldi. Goja Fezziwig bilen hanym Fezziwig bir öňe, bir yza ylgap, baş egip hem tagzym edip, pyr-pyr aýlanyp, gol astyndan geçişip, ýene öňki ornuna dolanyp,

garasaý, tansyň ähli ebeteyini bir ýan ujundan söküp, süllümmaýy çykansoň, goja çeyelik bilen ýokaryk towsup, al-howada aýagyny çalşyp, göni dik aýak üstüne tarpyldap düşdi.

Sagat gije on biriň zaňy urlanda, bu öý joşalaňy hem tamam boldy. Jenap we hanym Fezziwigleriň hersi gapynyň bir tarapynda durup, çykyp barýan myhmanlar bilen ýekeme-ýeke el gysyşyp, baýramçylygyny gyzgyn gutlap, ýagşy arzuwlar aýtdylar. Märeke dargap, diňe ikisi galansoň, şägirtlere-de şol gutlaglardan paý ýetdi. Şonlukda, şadyýan sesler gaýyp boldy we iki oglan dükanyň ýeňseki iş stolunyň teýindäki emel edilen ýatalgada tenha galyberdi.

Skruj tans edişligi boýdan-başa akyly çaşan ýaly bolup synlady. Ol jany-teni bilen sahnada öňki özi bilen badaşdy. Herki zady saldarlap, ýadyna salyp, herki zada gülüp-oýnap, örän täsin tolgunmany başdan geçirdi. Diňe öňki özi bilen Dikiň nurana keşbi gözden ýitenson, Skrujuň ýadyna Ruh düşdi. Onuň häliden bäri depesindäki yşygy ýiti ýagty saçyp, özüni synlap duranyny aňşyrdy.

— Adamda näme göwün bar — diýip, Ruh dillendi. — Bu türkana halkyň monça bolmagy üçin sähelçe zat ýeterlik.

— Sähelçe zat! — diýip, Skruj gaýtalady.

Ruh oňa yşarat edip, Fezziwigi ýere-göge sygdyryp bilmän, öwüp arşa çykaryp oturan şägirtleriň begençli gürrüňine gulak salmagy ümledi-de, soňundanam, söhbetdeşine ýüzlendi:

— Ýeri, niçik? Garry dükançy bary-ýogy üç-dört funt sowdy. Şojagaz üçin ol şunça öwgä muwapykmyka?

— Gep pulda däl — diýip, bu söze ýüregi ersen Skruj özem aňman häzirki däl-de, ozalky özi bolup samyrdady. — Gep pulda däl, Ruh. Gör ahyryn, onuň biz biçäreleri bagtly ýa-da betbagt, çekýän zähmetimizi ýeňil ýa-da hupbatly, hezil ýa-da görgülik etmäge erki bar. Gepiň külesi, onuň erki süýji dilinde we mähirli garaýşynda, goşup-hasaplap bolmaýan ýönekeýje sada göçümlerde ýatyr. Onuň bize bagyş edýän bagty giden bir genji-hazyna ahbetin.

Ol Ruhuň özüne garaýanyny duýup, tapba dymdy.

— Hä, näme dymdyň? — diýip, Ruh oňa habar gatdy.

— Aý, hiç-le — diýip, Skruj jogap gaýtardy.

— Diýseňem-ä... — diýip, Ruh mönsürän boldy.

— Ýok, ýok — diýip, Skruj mydyrdady. — Wah, şu mahal hat-petekçime birki agyz söz aýtsam kem bolmazdy. Bar bolany şol.

Ol öz arzuwyny aýdaryna mähetdel, ozalky özi çyralary öçürdi we Skruj bilen Ruh ýene-de hälki açyk howaly menzile gaýyp düşdüler.

— Meniň möhletim paýawlap barýar — diýip, Ruh gyssandy. — Bol, howlugaly!

Bu sözler Skruja ýa-da garagörnümdäki ýene birine aýdylmadyk bolsa-da, şobada öz täsirini görkezdi. Skruj ýamaşgan özüni gördi. Ol indi kemala gelip, men diýen döwründäki adam bolupdyr. Ýüz keşbinde soňraky ýyllaryň yzgytsyz we ötgür mysalasy şindi ýokdy, emma welin, dynuwsyz hysyrdynyň we tamakin açgözlügiň alamatlary eýýämden aňdyrýardy. Onuň nebsewür oýnaklaýan gözlerinde ýaňy bir şinelän, uzagyndan gol ýaýradyp saýa saljak doýmaz-dolmaz gara nebsi ýylpyldaýardy.

Skrujuň ýeke özi däl, ýanynda ýas geýimine çolanyp, ýaşajyk owadan gyz otyrdy. Onuň ýaşdan dolan gözleri balkyldap, Ruhuň saçýan yşygyna öwşün atýardy.

— Saňa boldumam bir bolmadymam — diýip, gyz edaja gürlledi. — Göwnüň bir ýaly. Ýüregiňdäki ornumy başga bir heser eýeläpdir. Eger ol mençe kalbyňa şatlyk çayyp, göwnüňe aram berýän bolsa, onda maňa gam-gussa batmaga sebäp hem ýok.

— Seň ornuňy näme heser eýeläpmiş? — diýip, Skruj towlanjyrady.

— Pul heseri.

— Bazygär dünýäniň adalaty, düzgüni şeýle! — diýip, Skruj dözümlü gepledi. — Ol garyplara, mätäçlere iňňän ýowuz

darayar, ýöne baýlyga, pula çapýanlaram sylap goýman, it alan sanaja dönderýär!

— Sen dünýäniň agyp-dönüşinden, bolşundan beter gorkýarsyň — diýip, gyz sypaýyçylyk bilen jogap gaýtardy. — Onuň aýy şarpyklary degäýmesin diýip, ähli arzuw-umytlaryňy bir gyra süýşürdiň. Asylly niýetleriň gözümiň alnynda birin-birin ýok bolup, kör nebsiň körügi — ýalmawuz Gazanç seni öz erkine kökerdi. Şeýle dälmi, eýsem?

— Bolanda näme? — diýip, Skruj sortdurdy. — Paýhasym durlanyp, agy-garany saýgarsam erbet zatmy? Saňa bolşum üýtgän dälidir.

Gyz başyny ýaýkady.

— Näme üýtgedimi?

— Biz birçak birek-birege lebiz edipdik. Şol wagtlar ikimizem eli ýuka garypdyk, ýöne muňa birjigem gynanman, bary bilen bazar eýläp, yhlasly zähmet çeksek, dura-bara güzeranymyz düzeler diýip, göwnümüz bitindi. Indi bolsa sen bütinleý üýtgediň. Ozallar sen düýpgöter başga adamdyň.

— Men oylan-oylanjykdy — diýip, Skruj sabysyzlyk bilen gürlledi.

— Indi öňki adam dældigiňi öz ýürejiňi hem aýdyp durandyr — diýip, gyz garşy çykdy. — Meniň bolsa şol bir durkum. Bir jan, bir ten wagtymyz eşretli bagty wada beren köne duýgy, indi biz birek-birege ýat adam bolalymyz bäri, meni hijran ody bilen daglaýar. Ol hakynda ýürek awusy bilen näçe mähnet çekenimi aýdyp oturmagyň hajaty ýok. Şunça hunaba ýuwdanym besdir, seni beren ähdi-peýmanyňdan boşadýan.

— Saňa aýrylyşaly diýen gezegim ýokdur.

— Diliň bilen diýmediň, hiç haçan.

— A, onda nähili diýenmişim?

— Hüý-häsiýetiň, göwün hoşuň üýtgedi, özge ýaşaýyş keşbine gadam urup, başga bir elýetmez Şahadan asylyşdyň. Öz gözünde gadyr-gymmaty bar bolan päk söýgime dahylly ähli zady ýere çaldyň. Eger şeýle däl bolsa — diýip, gyz ýigide mylaýym, ýöne

merdemsî garap sowal berdi. — Dogryňdan gel, synyk göwnümi seýikläp, ýañadan söýgimi gazanasyň gelyärmi? Arman, ýok!

Göwnüňe bolmasa, Skruj ol sözüň mamladygy bilen biygtyýar ylalaşjak ýaly boldy. Ýöne öz erk-isleginiň garşysyna gidip, hörpüni ýokary tutdy:

— Göwnüňe şeýle ýalydyr.

— Käşgä, şeýle bolsady, menem uly höwes bilen başgaça pikir ederdim — diýip, gyz janykdy. — Hudaý bilýändir! Şu zeýilli Hakykat aýan bolanda, onuň neneňsi agyr hem-de uwnup-çydap bolmajak zarba urýandygyna men indi baş barmagym ýaly belet. Bardy-geldi şu gün, ertir, düýn — her haçan öz erkiňe bolsaň-da, syr alyp, syr berişýän pursadyň-da-da her bir owunjak zady Gazanç terezisine salýan halyňa seniň atadan mirassyz pukara gyza öýlenjegiňe, heý, ynanyp bilermikäm ýa-da, aýdaly, ölçeg mizanyňda bir pursatlyk säwlik edip, şol gyzy ömürlük saýlap, soňundanam, ökünip ahmyr çekmejegiňi näbileýin? Dogrusy, men ony anyk bilýän, şondan ötri hem seni beren wadaňdan boşadýan — tüýs ýüregimden, birmahalky saňa bolan söýgimiň hatyrasyna boşadýan.

Skruj gürlerek bolup agzyny açanda, gyz ondan ýüzüni sowup, sözünü dowam etdi.

— Belkem, köne ýatlamalardan kör tama bolýandyryn, ýöne ahyr bir gün bu aýraçylyga ýüregiň jiglar. Ol sähelçe, örän sähelçe pursat hakydaňda janlanar, senem ony düşewüntsiz düşýş hökmünde dem salymda unudyp, öwhüldäp ukudan oýanarsyň. Ylaýym, höwür tutunan durmuş ýoluňdan bagt tapaýadyň-da!

Soňra gyz turup gitdi, şeýdibem olar ömürlük jyda düşdüler.

— Ruh! — diýip, häzirki Skruj gygyrdy. — Indi maňa zat görkezme! Öz tünegime aşyr meni. Men pahyra keýpine sütem etmäň näme?

— Ýene ýekeje kölege galdy — diýip, Ruh gönüledi.

— Gerek däl! — diýip, Skruj zörletdi. — Gerek däl! Göresim gelenok! Maňa indi hiç zat görkezme!

Emma Ruh onuň haýyna-waýyna seretmän, iki golundan şapba tutagada, indiki boljak ahwalata tomaşa etdirdi.

Olar başga bir sahnada we ýerde peýda boldular. Bu çaklaňja, ýöne gelşikli bezelip, her dürli oňaýly şert döredilen otagdy. Gyş paslyna mahsus şatyrdap ýanýan diwarpejiň golaýynda bir nowjuwan gyz otyrды. Ol ýaňyja gözden gaýyp bolan söýgülisine şeýlebir çalymdaşdy welin, Skruj ony şoldur öýtdi. Emma onuň ýitigi zyba gözeliň gabat garşysynda oturan ejesi bolup çykdy. Ol indi ýaşy durguşan görmegeý zenandy. Halys aňkasy aşan Skruj jagyl-juguldan ýaňa göçäýjek bolýan otagdaky çagalary sanap ýetişmedi. Ile belli goşguda beýan edilýän goýun sürüsinden tapawutlylykda, bular bir adam ýaly hereket edýän kyrk çaga dälde-de, tersine, her çaganyň özi kyrk adamdan beterdі. Olar öýüň içini agdar-dünder edip, ýumraýjak bolýardylar. Täsin ýeri — bulara baş galdyryp, haý-küş edýänem ýokdy. Gaýta, eneli-gyz ikisi gyzył-gyran gülşüp, heziller edýärdi. Bahym ýaş gyzyň özem gykda-baga goşularman boldy welin, garagolja garakçylar ony tüýs ütüm-yolum etdiler, görgüli gaçyp sypsa kaýyl geldi.

Wah, menem şolaryň arasynda bolaýsam bolmaýarmy! Ýöne men hijem beýle gödek daraşmazdym, ýok, ýok! Dünýe maly seňki diýselerem, şol örüm saçlary çekeläp ütüşdirmezdim. Ah, naşyja köwşüni bir diý-ä. Eý, Hudaý, özüň ýalkaweri, öläýsemem şojagazlary aýajygyndan çekip almazdym. Gürlejek bolup agzyny açar ýaly, oňa sowal bilen ýüzlenerdim. Uýaljyrap gül dek roýy gyzarmaz ýaly, ýere bakýan gözlerine, hanjar kimin kirpiklerine assyrynja nazar kylardym. Zülpütaryna baha ýetmez saçlarynyň agym-agym gaýdyşyny synlardym. Gepiň gysgasy, gönüläp aýtsam, iň bir towugyna tok diýilmeýän garagol çagajyk bolup, üstesine-de, şol katdy-kamatyň gadyryny bilerçe erkek kişi hökmünde onuň alkymynda durmak islärdim.

Ynha, birdenem gapynyň kakylýan sesi eşidildi welin, öýde turan tüweleýi, heý, sen goýaý! Wag berýän şadyýan çagalar azzat-da-mazzat bolşup, gapa bakan eňdiler. Henizem gülküsini

saklap bilmedik gyzam sallam-sajak eşiği bilen sürreklenip, bosagadan ätlän badyna kakasyny gapyda ýylgyryp garşy aldy. Kakasynyň ýany bilen yükçi hammal hem baýramçylyk sowgatlaryny göterip öýe girdi. Eý-ho, turdy bir gopgun, gopdy bir gykylyk, öňünde duran özüň bolma. Çagajyklaryň hammal görgüliniň üstüne çozayşyny bir görsediňiz! Oturgyjy merduwan edip, depesine dyrmaşyp, jübülerini çepbe çöwrüp ýöreni haýsy; kagyza dolangy sowgatlary sypyryşdyryp, boýunbagyndan berk aslyşyp, boýnundan gujaklap ýatany haýsy. Garaz, onuň arkasyny ýumruklap, aýaklaryny depgileşdirip, enter-pelegini öwürdiler. Her guýguç açylanda täsin galmakdan we begençli seslerden ýaña öý göçäýjek bolýardy. Birdenkä-de in körpeje çaganyň gurjak üçin ýasalan tabany agzyna salandygy, has mojugy hem, onuň agaç tabajyga ýelimlenen oýunjak hindi towugyny diri ýuwudan bolaýmagynyň ähtimaldygy barada gorkup, hemme kişi alabasga düşdi. Biderek howsala düşüleni belli bolansoň, olaryň ýüregi ýerine geldi. Öýde uçursyz şatlyk, şükranalyk we şagalaň möwç alýardy. Hemmeler aýdyp-diýip bolmajak derejede bagtyýardy. Teý-ahyr jaýyň içinde çagalaryň göçgünli gykylyklary sabaşyp, olar ikinji gatyň basgançagy bilen ýokarlygyna galyp ugradylar. Olar ýorgana girip, süýji uka batanlarynda, içerä imisalalyk aralaşdy.

Çagalar ýatyşansoň, Skruj gözünü gyrpman, öýdäkileri has eserden synlap ugrady. Öýüň hojaýyny özüne edaja gysmyljyraýan gyzyny gujagyna gysyp, mähriban aýaly bilen ýakymly oduň başynda dyz degşirip, peýwagtyna gümür-ýamyр edip otyrды. Skrujuňam şeýlekin näzijek, bägül deýin açylan nowbahar gyzy bolup, «kakam jan» diýip daşynda kökenek gerip, ömrüniň gara gyşyny alabahara öwrüp bilerdi ahyrın. Gojanyň ýüregi jigläp, gözlerine gubar indi.

— Bella! — diýip, äri aýalyna garap ýylgyrды. — Şu gün öýlän seniň köne tanşyňy gördüm.

— Kimkän ol?

— Biljek bol.

— Näbileýin? Wiý, hany, dur-la — diýip, zenan derrew äriňiň gülküsine goşuldy. — Jenap Skruj bolaýmasyn.

— Bildiň, ol jenap Skruj. Iş ýeriniň gabadyndan geçip barýarkam, penjiresi açyk bolansoň, jyklaman durup bilmedim. Ol şemjagaz ýakan bolupdyr. Eşidişime görä, onuň şärikdeşi ölüm ýassygynda demini sanap ýatyr diýýäler. Ol bolsa ýalňyz özi otyr. Indi onuň dünýäde hiç kimi galmady öýdýän.

— Ruh! — diýip, Skruj sussupes dillendi. — Meni bu jelegaýdan äkit.

— Saňa bularyň barysy öň bolup geçen wakalaryň kölegesi diýip aýtdym-a — diýip, Ruh gatyrgandy. — Boljak iş bolup, boýasy synypdyr, menden öýke-kine etme!

— Meni äkit! — diýip, Skruj gykylyklady. — Men indi çydap bilemok.

Skruj hyrra öwrülip Ruha seredende, onuň keşbinde ýaňky özüne görkezilen ähli ýüzleriň jemlenip, bölek-büçek geň-enaýy ýagdaýda görünýändigini saýgardy-da, sypsa kaýyl geldi.

— Goýber meni! Öýüme äkit. Nä sebäpden meni bu güne salýañ!

Tutda-bas çekeleşip durkalar (aslynda, oňa çekeleşik diýsek ýalňyş bolar, sebäbi garşydaşy şunça çabalansa-da, Ruh, eger-eger, sarsanokdam), Skruj onuň depesindäki yşygyň indi has ýitelyändigini gördi. Ol: «Meň haýymy alýan şu bolsa gerek» diýägede, Ruhuň elindäki söndürgiç-şyrdagy garbap alyp, senmen ýok, ýaňkyň kellesine geýdirdi.

Ruh aşak çöküp, tutuşlygyna şyrdajygyň içinde galdy. Emma Skruj güýjünde baryny edip, şubela bassada, yşygy doly söndürip bilmedi. Yşygyň ýagtysy şyrdajygyň aşak gyrasyndan zogdurylyp, ýeriň ýüzüne çaýyldy.

Skruj halys ysgyn-ragbatdan düşüp, ýadawlygyň derdinden gabagynyň bürlüp barýandygyny duýdy. Bir görse, ol eýýäm öz ýatylýan otagynda dur. Goja soňky güýjüni tijäp, şyrdajygyň

gerşine mündi. Soňra onuň eli gowşaşdy we zordan süýrenekläp, özüni düşegine oklady-da, çuňňur uka gitdi.

ÜÇÜNJI BENT

(Ikinji Ruh gelyär)

Erbet horruldap ukudan oýanan Skruj ýatalgada oturyp, pikirini jemlemäge çalyşdy. Sagat Biriň zaňynyň tiz wagtdan kakyljagyna ol indi boýundy. Ol Jeýkob Marliniň hil bir iş bitirýän ýaly sokjarylyp, «geler» diýen ikinji çapary bilen lakgyldaşar ýaly, tüýs aýny wagtynda huşuna gelendigini aňdy. Ýöne, birhili, digdenekläp üşäp başlanda, «Eý, Taňrym, indi haýsy perde syrylarka» diýen бүkgüldä gidip, perdeleriň barysyny bir gyra syryp taşlady. Soňra ýanyny düşege berip, ýatalganyň daş-töweregine hüşgärlik bilen esetdi. Skruj bu gezek üstüni basdyrman, Ruh gözüne kaklyşdygy, oňa ilkinji bolup özüniň ýüzlenjekdigini niýetine düwüp, awa salynjak tazy ýaly galpyldap başlady.

Üýşmeleňde agzynyň keýpini görüp warsaky urmagy halaýan, hamala diýersiň, galany alan ýaly pylan-pismidan diýip öwnegen adamlar bolýandyr. Skruj o zeýilli ýaňralaryň hilinden bolmasa-da, maňa ynanaýyň, onuň aňynda şeýlebir geň-enaýy jandarlaryň keşbi janlanýardy welin, emziklije bäbejikden başlap, şah burunly kerke deňiç her niçik zat zompuldap çykaýanda-da, ol indi geň görüp oturjak däldi.

Skruj her hili ýagdaýyň gamyny iýen-de bolsa, hiç bir zat bolmaz öýdüp asla kellesine-de gelmändi. Şol sebäplem kilise zaňy sagat biri kakanda hiç hili salgym-ýene görünmedi welin, ol ysytma tutan ýaly erbet gagşap başlady. Bäş minut, on minut, çäryék sagat geçdi — gum-gukluk. Tutuş şol wagtyň dowamynda ol süýnüp ýatdy. Sagadyň zaňy doly urlansoň, birdenkä onuň dik üstünden al-gyrmyzy şöhläniň ýiti ýalkymy düşüp, degre-daşyny gurşap aldy. Şöhle gojany on arwah

basandan beter aljyraňňylyga saldy, ol görgüli şöhläniň nämäni aňladýanyny ýa-da nireden düşýänini aňşyryp bilmedi. Skrujuň: «Bir gudrat bilen öz-özüm lowlap, tutaşyp ýören bolaýmaýyn» diýip, ýüregi agzyna geldi. Äm-sämlik ony otdan alyp, suwa saldy. Her niçik, ahyrsoňy ol pikirlenip ugrady (siz ýa-da men hem, ilki bilen, oýlanyp görerdik, şeýle dälmi?! Çünki çykgynsyz ýagdaýa düşüp görmedik adam elmydama şeýle bolanda name etmelidigini bilýär we şonam hökman amala aşyrýar). Şeýlelikde, ýaňky aýdyşym ýaly, Skruj bu al kakmyş şöhläniň gözbaşy hem-de gizlin syry gapdalky otagda bolmaly diýip çaklady. Hakykatdan-da, siňe seretseň, şöhle gapydan syzýan ýalydy. Şol pikir aňynda doly bekänsoň, ol emay bilen şypbygyny iltäp, yraň-daraň edip, gapa tarap yöneldi.

Eli tutawaja galtaşan pursadynda bir täsin ses onuň adyny tutup ýüzlendi-de, içerik girmäge mürähet etdi. Skruj ikilenç gaýtalamady.

Bu onuň öz hususy otagydy. Oňa şek-şübhe bolup biljek däldi. Ýöne bu taýda geň özgerişlik bolupdyr. Diwardyr petikden gök öwüsýän ösümlükler sallanyşyp, otagyň içi tokaýjyga öwrülipdir. Şahajyklaryň arasyndan bişen ir-iýmişler owadan bulduraşyp görünýärdi. Ýitiýapragyň, omelanyň hem çyrmaşygyň terje ýapraklaryna şugla düşüp, birgiden aýnajyk sepelenen ýaly oýnaklaşýardy. Diwarpeçde şeýlebir güýçli ot şatyrdap ýanýardy welin, pejiň daşa öwrülip giden garamtyl diwarlary ne-hä Skrujuň, ne-de Marliniň döwründe, uzak gys pasyllarynyň dowamynda munça howur gören däldir. Poluň üstünde hökümdaryň tagty ýaly görnüşde münder-münder edilip gowrulan hindi towuklary, gazlar, aw guşlary, öý guşlary, loňna-loňna et bölekleri, halka-halka kakadylan şöhlätlar, süýji huruşly gutaplar, kişmiş sepilen pudingler, ustrisaly çelejikler, ýaňyja közden alnan gyzgynjak kaştanlar, ülje ýaňak almalar, suwlujaja pyrtykallar, eräp akýan armytlar, noýbadyr maňyz goşulan süýji tortlar, kükäp duran punş içgili tabaklar goýlandy. Otagyň içi ýakymlyja bugarýan punşuň hoştap ysly dumanyna

gaplanypdy. Bu özboluşly tagtyň üstünde arkan gaýşarylyp, şeýlebir şadyýan mähnet Pälwan otyrdy welin, onuň dabarasyny görmäge göz, taryplamaga söz gerekdi. Pälwanyň elinde Bolçulygyň şahyna meñzeş ullakan otly meşal bardy. Ol gapydan boýnuny uzadyp jyklan Skrujuň ýoluny ýagtyltmak üçin, meşalyny has ýokaryk galdyrdy.

— Geleweri, geçeweri! — diýip, Ruh mürähet etdi. — A-how, ýagşy bende, gel ýakyndan tanşaly!

Skruj ýaýdanybrak otaga girip, Ruhun garşysynda boýnuny burup duruberdi. Ol indi ozalky kesir goja dälidi. Şonuň üçin Ruhun durudan mährem gözlerine dikanlap seretjegem bolmady.

— Men häzirki Roždestwonyň Ruhy — diýip, Pälwan habar gatdy. — Hany, bäri gara!

Skruj bu towakgany uly hormat bilen berjaý etdi. Pälwan egnine gyralary ak sütük bilen jäheklenen ýaşyl reňkli sadaja don ýa-da ýapynja geýipdir. Ýapynja onuň egninde şeýlebir halparyp durdy welin, Pälwanyň gapak ýaly döşi, ylla diýersiň, emeli goragy ýa-da örtünmäni halamaýan ýaly ýalaňaçdy. Ýapynjanyň giň epinleriniň aşagyndan Ruhun aýakýalaňdygy aýyl-saýyl görünýärdi. Kellesine her ýerinde bir buz şelpejigi lowurdaýan ýitiýaprak çybyjagyndan örülen gülhalka dakynypdyr. Onuň goýy goňras saçy egniniň üstüne seçelenip ýatyrdy. Mylaýym ýüzünde çirk ýokdy, gözleri bälçik uçganaklap, sesi örän şadyýan çykýardy. Aýasy açyk elleri onuň göwnaçykdygyndan habar berýärdi. Çaky, Pälwan örän alçak hem şähdaçyk ruh eken.

— Sen mundan ozal meniň ýaly kişä duşan dälsiň! — diýip, Ruh haý-haýly gürlledi.

— Ýok, hiç haçan — diýip, Skruj jogap berdi.

— Maşgalamyň ýaş agzalary, ýagny menden uly doganlarym bilen gezelenç edip gören dälsiň, şeýle dälmi? Men olaryň körpejesi — diýip, Ruh sözünü dowam etdirdi.

— Ýok, ýok — diýip, Skruj aýtdy. — Gynansak-da, gezelenç etmedim. A seniň doganlaryň köplükmi, Ruh?

— Müň sekiz ýüzden gowrak — diýip, Ruh jogap berdi.

— Bäý-bä, sülgüniň jüýjesi ýaly, ekläp-saklamagam görgüdir-ow! — diýip, Skruj burnuna salyp hüňürdedi.

Häzirki Roždestwonyň Ruhy ýerinden galdy.

— Ruh! — diýip, Skruj kaýylyk bilen dillendi. — Meni nirä äkitmeli bolsa äkidiber. Düýn gije zoraýakdan gezelenç edip, geregimi aldym, şol maňa besdir. Eger şu gije maňa nämedir bir sapak bermekçi bolsaň, onda maňa öwrenmäge maý ber.

— Ýapynjamdan berk tut!

Skruj onuň aýdyşyndanam beter edip, ýapynjasynyň syýyndan pugta ýapyşdy.

Ýitiýaparak, omela, gyzył ir-iýmişler, çyrmaşyk, hindi towuklary, gazlar, aw guşlary, öý guşlary, loňna etler, halka şöhlatalar, ustrisalar, gutaplar, pudingler, miweler hem punşly çelejikler — bularyň ählisi oslagsyz gürüm-jürüm boldy. Olar bilen bilelikde otag, diwarpeçde gübürdeýän ot, meşalyň al-elwan öwüşgini we gijäniň tümlügi hem gözden ýitirim boldy. Ruh bilen Skruj eýýäm säher çagynda şäheriň köçelerinde aýlanyp ýördüler. Bu gün Roždestwo baýramçylygydy; howa kejiňe tutup, içiňden geçip gelyän çapgyn aýaz bardy. Köçede adamlar gödeňsiden mylaýym üýtgeşijek sazlar çalyp, her dürli aýdyma gygyrýardylar. Her kim bosagasynyň deňindäki ýanyodadaky, üçegiň üstündäki garlary artmak bilen başagaýdy. Ýokardan köçä güpläp gaýdýan gar topbaktarynyň howada emeli syrgynjyklar ýasap seçelenişine aşakda duran oglanjyklar begenişip, alawagyrdy turuzýardylar.

Üçeklerdäki akja garlara, ýerde basgylanyp az-owlak hapalanan gara seredeniňde, jaýlaryň diwarlary garamtyl kakýardy, äpişgeleriň garalygy bolsa başbeterdi. Zygyr-zygyr gatnaýan arabadyr paýtunlaryň agyr tigirleri garyň ýüzünde çuňňur yz galdyrypdyr. Uly köçeleriň çatryklarynda ol yzlar biri-biriniň üstünden ýüzlerçe gezek terslin-oňlyn geçip, sargylyt

goýy läbigiň, buzly suwuň içinde bulam-bujar keşjagazlar emele getiripdir. Asmanyň ýüzi gamaşykdy, köçeleri doňan buga çalymdaş hapa ümür gaplap alypdy. Ol, hamala, barja peç turbalary dilleşip, bir wagtyň özünde tutaşyp, möwç urup ýanýan dek, gurumpisint çabga bolup jybarlaýardy. Ne howanyň bolşunda, ne-de şäheriň daşky görnüşinde meňki bolsun diýer ýaly şadyýanlyk göze ilmeýärdi. Ýöne şeýle-de bolsa, adamlar içde-daşda gaýmalaşyp, kir-kimirsiz güneşli asmanyň astynda, tomsuň sapaly döwründe bolşy dek, örän wagtyhoşdy.

Üçege münüp gar ardyp ýörenler germewiň aňyrsyndan birek-birege şadyýanja gep oklaşyp, hal-ahwal soraşýardylar. «Degene gözüm menden däl» edip, gar zyňşyp, degse bir, degmese baş, gülşüp keýpden çykýardylar. Gar zyňşmak, elbetde, şerebeli sözden mün paý gowy pişedi. Towuk eti satylýan dükanlar entek kemally açylmandy. Oňa derek miwe satyjylar eýýämde dükanlaryny her dürli önümlerden hyryndykyn edip bezäpdirliler. Gülkünç garry jentlmenleriň gursakçasyna çalym edýän kaştan guýlan ullakan böwürlek sebetler gapylara söýelip goýlupdyr. Böwsüläýjek bolýan dolmuş sebetler çala degseň togalanyp gidiberjek ýaly, köçä bakan yraň atyşyp durdy. Tekjelerde seteran düzülgi al-gyrmyzy reňkli, bugdaýmeňiz, garnyýogyn ispan soganlary öwşün atyşýardy. Bu ýerde almadyr armytdan al-ýaşyl öwüsýän belent piramidalar örülipdir. Dükanyň haýyr-sahawatly hojaýyny duşdan ötüp barýanlar mugtja agzyny suwartsyn diýip, göze iläýjek ýerlerde gaňyrçakdan üzüm hoşalaryny sallaşdyryp goýupdyr. Tümmeklenip goýlan mymyjak tüýlüje, goňur tokaý hozlarynyň buzgunç ysy bolsa, bir zamanlar tokaýyň içinde peýwagtyna gezim edilen günleri, solup ýere gaçan, topugyňa ýetip duran ýapraklaryň aýak astynda ýakymly şygyrdaýşyny hakydaňda janlandyrýardy. Garamtyl gyzgylt reňki bilen saryja pyrtykaldyr limonlaryň bir çetinde saýlanyp duran tyňkyja, terje norfolk almalary şamlyk nahardan soň güjürdedip, şirelije suwuny sorar ýaly, «meni kagyza dola-da, öýüne ýumluk»

diýip, özlerini güjeňleýärdi. Iň bärkijesi, naýbaşy miweleriň arasynda goýlan suwly kersende ýüzüp ýören altyn we kümüş balyjaklara näme diýjek? Şolaram dogabitdi äwmezek, sowukganly jandarlar synpyna girýän-de bolsa, misli bu gün nähilidir bir şowhunýň bardygyny aňan ýaly, agyzlaryny açyp-ýumup, kindiwanja «dünýälerinde» iki ýana delminip, assaja pyrlanýardylar.

Azyk dükanlary diýýäňizmi?! Olar-a tüýs dükan jan bolup çykdy. Şindi birdir ikidir gabsasy açylanam bolsa, şol yşlardan içerik jyklap, elpe-şelpeligi bir görsediňiz! Tereziniň harytly gözünüň aşak gaýdyp, tagtalyga degende çykarýan şadyýanja şyňňyrdysy, tegekdäki ýüpjagazyň zybyrдыklyp çöşlenişi, satyjynyň haryt salnan gaplary ezber gözbagçy kimin howada pyrlap-gapyp, dem salymda taýýarlaýşy, çaydyr kofäniň şypakerdem kükeýän gatyşyk hoşboý ysy, kişmiş diýeniň gaty gyt görnüşlerine çenli leýs bolup ýatyşy, badamlaryň her biri gözün ýagyny iýip barýan jowur akja maňyzlary, dalçynyň uzynakdan oklaw ýaly gönüje çybyjaklary, gaýry şirin tagam hoştap ysly hezzetler, şekerlenip peje salnan menek-menek gant şerbetli miweler — hälki bir şularyň özem oýun baryny görkezip, duşundan ötüp barýan iň biperwaý kişilere çenli essini aýyp, ymsyndyryp goýmaga ýetikdi. Sanasaň sanap oturmaly. Bal ýaly ýumşajyk etlek injirmidir, sünnälenip bejerilen gutularda sülmüräp gyzarýan turşuja fransuz garalysymydyr — garaz, agzyňa ýaraýjak dürli-dümen nygmatlar baýramçylyk lybasyny geýip, gelene-geçene gol bulaýardy. Her kim ýagşy arzuwlara beslenen baýramçylyk gününüň gyzygyna düşüpdü, dükanda müşderilerden ýaňa aýak basara ýer ýokdy. It eýesini, pişik bikesini tanar ýaly däl. Bosagada pete-pet gelip, elindäki sebetleri çakyşyp ýöreni diýermin, ýa bolmasa alan zadyny galdyryp, birsalymdan yzyna kürsöp girýäni diýermin, gepiň külesi, şuna meňzeş säwliklerden ýaňa dükanyň içi duranja bir tomaşa bilen gülküdi. Hojaýyn bilen satyjylaryň ýüzlerinden şeýlebir mähir

saçylyp, gözleri gülüp durdy welin, olaryň öňlügine berkidilen lowurdawuk «ýürejikler», göýä, hemme kişi görsün, baýramçylyk zakyjalary çokalasyň diýip, daş ýüze çykarylan öz hakyky ýürekleri ýalydy.

Inelikgä, birdenkä jaňhananyň diňlerinde zaň kakylyp, akgöwünli adamlary kilisä çagyrmaga başlady. Şatlykdan ýüzlerine mähir çayılan uly märeke iň bezemen baýramçylyk eşiklerini geýip, köçelerden sil bolup akdy. Şol bir wagtyň özünde-de, onlarça köçejiklerden, çola ýodalardan, ady-sory näbelli sowaşyk ötelgelerden ymgyr mähelle bosup çykdy. Bular agşamky baýramçylyk saçagyny bezejek nahardyr höreklerini bişirtmek üçin çörekçiniň dükanyna barýanlardy. Ruh bu pukaraja göçgünli adamlaryň keýpiçag bolşuna ýyljyraklap, ökjesi ýeňläberdi. Ol Skruj bilen çörekçiniň bosagasynda duran ýerinden nahar göterip barýanlaryň elindäki gazanjygyň gapagyny açyp, meşaly bilen ýakymly ysly şepbeşik suwjagazdan sepeleşdirýärdi. Özem ol meşal gudratly bolmalydy, sebäbi birki kişi ýaňybir hürsekleşip, gaharly sözler aýdyp, ýaka tutuşyberende, Ruh ýaňky meşaly alagada, bularyň depesinden birki damja suwy goýberdi welin, ynha görseň, dawagärler äbede-jüýje bolşup, allanäme ýazylyşyp ötägitdi. Olar, hatda: «Roždestwo günü sögüşmek aýyp bolar ahyryn» diýşip, öz-özlerini kötekläp, ýere giräýjek boldular. Dogrudanam, harçaňlaşyp ýörmek gaty gelşiksiz boljakdy!

Birsellemeden jaňlar sem boldy, çörekçi dükanlary ýapyldy. Ýöne her çörekçiniň pejiniň üstündäki erän garyň oýmur-oýmur yzlaryna, ýanýodanyň daşlarynyň bugaryşyp durşuna seretseň, onda nahar bişirmegiň hysyrdysy henizem dowam edýän ýalydy.

— Meşaldan sepelän suwjagazyňda delje tagam barmydy? — diýip, Skruj sowal berdi.

— Hawa bar, ol meň özüme mahsus.

— Ol şu günki ähli şamlyk naharlara täsir edýärmi? — diýip, Skrujuň bilesi geldi.

— Ol päk ýürekden hödür edilyän ähli naharlara, ylaýta-da, mätäç bendeleriň naharyna bereket goşýar.

— Ala-böle näme üçin garyplara şeýle bolýar?

— Sebäbi olar berekede iň mätäç adamlar.

Soňra olar öňküsi ýaly göze görünmän gidiberdiler we şäheriň gyrak-çetine baryp ýetdiler. Ruhuň bir täsin tarapy Skrujuň ünsüni çekdi (ol ony baryp-ha çörek dükanynda görüpdi). Pälwan özüniň äpet göwresi bilen islendik ýere arkaýyn sygyp bilýärdi, ol beýik zalda duran dek, islendik pessejik jaýda emgenmän dik durup, aýlanyp-öwrülip bilýärdi. Gudrat diý-de goýaý ýöne.

Müçesini ulaldyp-kiçeldip bilýänini mazamlajak boldumy ýa-da öz mähirli, jomart, sahatly häsiýeti, ähli garyp-gasarlara bolan ýürekdeşligi sebäplimi, garaz, ýagşyzada Ruh synyndan ýapyşyp barýan Skrujy idirdikledip, göni öz hat-petekçisiniň garyp külbesine alyp bardy. Ol bosagada aýak çekip ýylgyrdy-da, Bob Kräçitiň öýüni meşalyndan delje suwjagaz sepeläp mübäreklledi. Heý, kelläne sygjak zatmy! Kisesine hepdelik bary-ýogy on baş «bob-şilling» düşýänje Bob. Ynha, her şenbe öz «atdaşyndan» on baş sanyjak gazanýan Bobuň dört sümelgeli hütdüginä Häzirki Roždestwonyň Ruhy mübärekläp dur!

Ine-de, Kräçitiň aýaly hanym Kräçit ör turdy, ol egnine iki çöwrülip tikilen, alty penslik bolsa-da göze gelüwli arzanjak talaslar bilen sünnälenip bezelen sadaja, ýöne owadan köýnek geýipdir. Ol özi ýaly al-elwan talasly köýnejik geýnen ikinji gyzy Belinda Kräçitiň kömegi bilen stoluň üstüne saçak ýazdy. Master Piter Kräçit bolsa sabyr-takat tapman, ýeralmalar bygyrdaşýan pitiniň içine çarşajyk dürtgüläp oturyşyna, köýneginiň ullakan ýakasynyň ujy çalaja agzyna kaklyşanda (ol köýnek Bobuň hususy emlägi bolup, indi baýramçylyk günü mynasybetli mirasdüşer oglunyň adyna geçipdi), şeýle bezemen geýnüwli digine buýsanyp, öz kaşaň geýnişini göz edip, baýlaryň piçjiň atýan seýilgähinde gezmelemäge höwes edýärdi. Ynha, birdenem iki körpe Kräçit — oglanjyk bilen gyzyjagaz içerik

kürsöp girip: «Daşarda çörekçide gyzardylýan gazyň ysy bar, şol biziňkidir» diýip jedirdeşip, gep-üýn alyşmaga maý bermediler. Basdaşja çagalar içine sogandyr şalfeý dykylyp gyzardylan gaz hakda agyz suwardyşyp, diriň-diriň böküşip, stoluň daşynda iki ýana at saldylar. Bularyň bolşuna master Piter Kräçitiň tüýs başy göge ýetdi. Ol demikdirip alyp barýan ýakasyna şunça buýsansa-da, özüne kiçilik bilmän pitiniň aşagyndaky ody şeýlebir yhlas bilen üfledi welin, häliden bäri äwmän ligir-ligir edişýän ýeralmalar hütürdeşip, «Bizi çykar-da, ardyber» diýýän terzde pitiniň gapagyny tygyrdadyp ugradylar.

— Tapylgysyz kakaňyz görünmedi-le — diýip, hanym Kräçit sorady. — Doganyňyz horja Tim hem ýok. Marta-da öten ýylky Roždestwoda mundan ýarym sagat ir gelipdi. Bu gün näme gijikdikä?

— Martaňyz-a geläýendir, eje jan! — diýip, şol pursat gapyda peýda bolan gyz seslendi.

— Eje, Marta geldi, Marta! — diýşip, körpeje Kräçitleriň ikisi iki ýerden gygyryşdy. — Heýjanelek-janelek! Tagamlyja gaz alýas, Marta!

— Wah-eý, keýijegim, näme beýle gijä galdyň! — diýip, hanym Kräçit gyzyny ogşap, derrewjik onuň eginatgyjy bilen başgabyny çykardy.

— Düýn gije gutarmaly işimiz köp boldy, eje — diýip, gyzy jogap gaýtardy. — Irdenem yzyny saýhallap, ýerbe-ýer edişdirdik.

— Hä, zeleli ýok-la, gelen ýeriň bolýar! — diýip, hanym Kräçit mylaýym gürlledi. — Hany, oduň başyna geç bakaly, iniňe ýyly ýöresin. Wah, boýuňa döneyin!

— Ýok, ýok! Ana, kakam gelýär! — diýip, her ýerden bir zompuldap çykýan körpeje Kräçitler uly zenzele turuzdylar. — Gizlen, Marta, gizlen!

Marta bukuldy. Seçegini hasap etmäniňde uzynlygy iň bolmanda üç futa ýetýän, ýüňden dokalan boýunsasyny hallanladyp, keltejik Bob gapydan ätledi. Baýramçylyga

niýetläp ýamalan, çotgalanan köneje jindelerini geýnen Bobuň boýnunda horja Tim joňkaryp otyrды. Wah-waheý, horjanyň elinde pişejik bar bolsa nätjek, asyl onuň aýajygyna demirden söýget daňlan eken-ä!

— Hany, Martamyz ýokmy? — diýip, Bob Kräçit töweregine garanjaklap sorady.

— Ol geljek dälmiş — diýip, hanym Kräçit jogap gaýtardy.

— Näme, gelenokmy? — diýip, keýplije gelen Bob görgüli duran ýerinde sülleräýdi. Ol pahyr horja Timiň bedew aty bolup, kiliseden öýe çenli loňkuldap, diýseň keýpiçag gelipdi ahyryn. — Roždestwo günü gelmän oňajakmyka?

Oýun edýänem bolsa, Marta kakasynyň lapykeç bolşuna dözmän, yşgabyň gapysynyň aňyrsyndan böküp çykdy-da, onuň gujagyna doldy. Şol ikaralykda iki körpeje horja Timi çekeläp, idenekledip, gap-gaç ýuwulýan otaga eltip, oňa mis gazanda gaýnaýan pudingiň lasyrdysyny diňletdiler.

— Horja Tim bezzatlyk etdimi, kakasy? — diýip, adamsynyň ynanjaň häsiýeti bilen degşen hanym Kräçit onuň egsilmez şatlykdan humar bolup, Martany bagryna basyşyny guwanyp synlady.

— Ol gyzyl ýaly çaga — diýip, Bob gaýtargy berdi. — Akylyň öýjügi. Tim öz-özi ümsüm oturýar-da, oýlanyp-oýlanyp, ömür eşitmedik zatlaryňy aýdyşdyryberýär. Ýaňy öýe gelýärkäk, ol maňa kilisä gidesiniň gelendigini, sebäbi adamlaryň şu Roždestwo gününde maýyp çagajygy görenlerinde, agsak gedaýlary ýöredip, körleriň gözünü açan pygamber hakynda ýatlamalaryny isländigini aýtdy.

Şulary aýdanda, Bobuň sesi endiredi. Horja Timiň kem-kemden daýanyp, sagalýandygy barada aýdanda bolsa, ol has hem bozuldy. Ol sözüni soňlap ýetişmänkä, horja Tim pişejigini tyrkyldadyp, jigileri bilen tirkeşip otaga girdi-de, oduň başyndaky oturgyjyna geçip ornaşdy. Bob ýeňini çermeşdirip (görgüli ýeňi häzirkisindenem beter bolar öýdendir-dä), limon bölejikleri bilen jin garylan gyzgyn garyndyny golça pagladyp

guýdy-da, çalaja ligirdäp durar ýaly, pejiň tekjesinde goýdy. Guduraşyp dek durmaýan körpejeler bilen master Piter gyzardylan gazy äkelmäge gitdiler we tizara uly dabara bilen dolanyp geldiler.

Öýde turan gykylyk-şowhuny bir görsediňiz, onda gaz diýilýän guşy dünýäde iň bir seýrek duş gelýän jandardyr, gara perli guw ýaly ganatly täsinlikdir öýderdiňiz. Dogrusy, bu külbede ýagdaý tas şoňa berimsizdi. Hanym Kräçit öňden pitijikde taýýarlap goýan jazyny ojakda jyzyrdatdy. Master Piter gara der bolup, ýeralmalary mynjyradyp ýazyşdyrды; miss Belinda almaly ezmeji süýjütdi. Marta gyzyp duran tabaklary birlaý süpürişdirip arassalady. Bob horja ogluny stoluň bir gyraýygynda öz ýanynda oturtdy. Körpeje Kräçitler bolsa, elbetde, özlerinem ýatdan çykarman, her kimiň oturgyjyny goýup çykdylar. Soňra iki basdaş öz postlaryna eserdeň sakçylar kysmy jaýlaşdylar-da, janyňy alyp barýan gazdan ýetdik paýlary äberilýänçä takat etmän, birden çygyraýmajak bolup oturyberdiler. Ine-de, ahyrsoňy ähli näz-nygmatlar stolda häzir boldy-da, şükür dogasy okaldy. Onsoň barçanyň demi tutulyp, tolgundyryjy ümsümlük aralaşdy. Hanym Kräçit owkat pyçajygyny eda bilen boýdan-başa synlap, ony gazyň döşüne sünçmäge çemelendi. Haçan-da, pyçajyk sünjülip, gazyň içine dykylyp doldurylan dürli-dümen böwsülip çykanda, stoluň çar künjünden mazaly öwhüldemeler göterildi. Hatda körpeje jigileriniň ugruna horja Tim hem pyçajygynyň sapy bilen stoly kakyp, «Heýjanelek!» diýip gygyryp goýberdi.

Megerem, öňde-soňda şeýle tagamly gaz bolan däldir. Bob: «Öňde-soňda şunuň ýaly datly gaz bişenem däldir, düşenem» diýip, gaty ynamly aýtdy. Onuň ýumşajyk eti, janyňa hoş ysy, ullakanlygy, elýeter nyrhy, garaz, sanasaň sogaby bardy, näçe diýseň öwgä mynasypdy. Almaly ezmeçdir ýazylan ýeralma bilen ýantap iýseň, ol tutuş maşgala ýetmän hem durjak däldi. Hakykatdan-da, tabakda gemrilmän galan uşajyk süňkjagaza gözi düşende, hanym Kräçit: «Giden bir gazy iýip gutarybam

bilmedik!» diýip, begençli seslendi. Her niçik-de bolsa, hemmeleriň garny doýdy, körpejelerem sogandyr şalfeýi ýüz-gözlerine çenli çyrşap, hezil edip şapbyldadyp iýdiler. Soňra miss Belinda tabaklary çalşyp ugrady, hanym Kräçit bolsa indiki hezzet şowuna düşermikä diýen aljyraňňylyk bilen, pudingli gazanjygy alyp çykmak üçin gap-gaç ýuwulýan otaga girdi.

Birden ol oňly bişmedik bolsa näme! Mejimä düşüren pilläň döwlüp, dyr-pytrak bolaýsa nätjek! Ýa bolmasa, bular gazyň şama-şaýyrdysy bilen başagaý wagty, kimdir biri yzky howlynyň diwaryndan aşyp geçägede, gazanjygy alyp ökjäni göteren bolsa, ber onsoň habaryňy! Şol hili pikirlerden ýaňa iki körpeje gorsanjyrap, dek oturyp bilmeýärdi. Olaryň hyýalynda, gör, nähili gorkunç zatlar lerzan urýardy.

Hopba-a! Gapak açylyp, bulut kysmy bug göterildi. Puding gazanjykdan çykaryldy. Içerini egin-eşik ýuwulýan günki ýaly ys tutdy. Ol elsüpürgiç matadan bolmaly. Puding diýeniň şeýle bolýar-da! Ýene ýarym minutdan keşbine hurmaýy reňk çäýylan, buýsançly ýylgyrýan hanym Kräçit pudingli mejimäni göterip, stoluň başynda peýda boldy. Ykjam doňup, biçak gatan puding agynjak ala-mula top okuna çalym edýärdi. Ol bir guýumjyk alawly brendi bilen çawlanyp, depejigine jyga dek Roždestwo inñeýapragy sünjülgidi.

Bäh, puding diýibem şuna aýdaýsaň! Bob Kräçit gülmän-yşman şu günki pudinge toý tutan günlerinden bäri hanym Kräçitiň gazanan inñ ýokary üstünligi diýip baha berdi. Hanym Kräçit bolsa öz gezeginde egninden dag aýrylan ýaly bolandygyny, sebäbi pudingiň uny kemter kakmasa ýagşydyr diýip, uly gaýga galandygyny boýun aldy. Her kim ol hakda aýdara gürrüňjik tapdy, ýöne onuň gol doly maşgala ýokam bolmajagy barada welin, gep başy gozgalmady. Ol barypýatan bideplik boljakdy. Çala ýañzytdygyň, Kräçitler utançdan ýaňa girere deşik tapjak däldi.

Teý-ahyr agşamlyk nahary tamam boldy, stoldan saçak aýrylyp, diwarpejiň öňi syrylyp-süpürildi-de, alawyň üstüne odun oklanyldy. Golça guýulgy garyndydan dadylyp, onuň ajap lezzeti taryplanyldy. Stola almadyr pyrtykal äberilip, oduň üstüne susgujy dolduryp, kaştan guýuldy. Soňra tutuş Kräçitler maşgalasy diwarpejiň öňüne tegelenişdiler. Bob oňa tegelek diýse-de, ol, aslynda, ýarym tegelekdi. Bob Kräçitiň el aýtymynda maşgalanyň aýna gap-gaç ugrundan barja baýlygy, ýagny iki bulgur hem-de sapy döwlen kürüşgejik durdy.

Golçadaky gyzgynjak içgini bujagazlaram altyn badadan kem saklajak däldi. Bob içgini göwnühoş halda guýuşdyrýarka, oduň içindäki kaştanlar darka-darka şytdyldap, birdenem pörsüldäp açylýardy. Soňra Bob söz aldy:

— Hemmäñiziň Roždestwo baýramyňyz gutly bolsun, mähribanlarym! Goý, Biribar bizi ýalkasyn!

Bütin maşgala agzybir ses goşup, şol arzuwy biragyndan gaýtalady.

— Goý, Biribar hemmämizi ýalkasyn! — diýip, horja Tim hemmelerden soň gygyrdy.

Ol kakasynyň ýanynda çaklaňja oturgyçda otyrdy. Bob onuň iňňä sapaýmaly eljagazyny hamraklyk bilen tutup, hamala, biri alyp gidäýjek ýaly, öz gapdaljygynda oturdypdy.

Skruj ady gulagyna ilen badyna, derrew ýüzüni galdyrdy.

— Jenap Skrujuň saglygyna! — diýip, Bob seslendi. — Jenap Skrujuň saglygyna götermegi teklipe edýän, ol şu meýlisiň esasy sebäpkäri.

— Hak aýdýaň, dagy näme! — diýip, hanym Kräçit ýarasyna duz basylana döndi. — Wah, şol ütülmiş häzir şu taýda bolaýsady. Men oňa şeýlebir ýagşyja dileg aýdardym welin, dolanyp yzynam tapmazdy!

— Weý-weý! — diýip, Bob nägile boldy. — Çagalaryň ýanynda! Baýramçylyk gününde!

— Baýramçylyk kemi ýok-la — diýip, öý bikesiniň tüýs myrryhy atlandy. — Şu gün dagy şol Skruj diýilýän myrtar,

bitini iýme, betha garasöýmeze bada göteräýseň, başga merkem gerek däl. Onuň bolaýşyny özüň bilýän-ä, Robert! Oňa senden belet adam ýokduram!

— Ezizim — diýip, Bob mähir-mylakatly jogap gaýtardy. — Bu gün Roždestwo.

— Ýeri, bolýa-da, seniň hem şu baýramçylyk gününüň hatyrasyna onuň saglygyna göterjek — diýip, hanym Kräçit azkem gaýdyşdy. — Ýöne öz hatyrasyna dälidir. Goý, ömri uzak bolsun! Onuň Roždestwo baýramçylygy gutly, Täze ýylam bagtly, düşümlü bolsun! Hawa, oňa hökman bagtly hem düşümlü bolar, elbetde, düýşünde!

Çagalaram dilege goşuldylar. Bu olaryň ilkinji gezek göwünli-göwünsiz eden hereketi boldy. Horja Tim ilin soňundan içdi, olam bu dileg üçin agyr-ýeňil bolup oturmady. Skrujuň bu maşgala üçin Zalym döwden parhy ýok bolarlydy. Onuň şum ady şuweleňin üstünden gara kölege bolup indi-de, baş minut çemesi sowlup gitmedi.

Şondan soň begenişip, öý halkynyň şatlygy öňküden on essä baryp ýetdi. Bob Kräçit baýak Piter üçin bir işjagaz peýläp yörendigini, şol jüpüne düşäýse, onda hepdelik baş şilling alty penslik tetarik boljakdygyny süýjüdp gürrüň berdi. Iki körpeje Piteriň işewür adam boljagyna gülüp keypden çykdy. Piter bolsa iki ýakasynyň arasyna çümüp oturyşyna, çuňňur pikire batdy. Ol, göýä diýersiň, weşeň-weşeň pul gazanaýsa, haýsy maýa goýumlara başlasa bähbitli boljagyny ýedi ölçäp, bir kesýän ýalydy. Aýal-gyz şlýapasy tikilýän ussahanada iş öwrenýän Marta olara näzeýilli işler edýändigini, bassyr telim sagat oturyp işlän gezeklerini aýdyp berdi. Onuň ertesi irden arkaýyn süýnüp, mazaly dynç almak hyýalam bar eken, sebäbi hojaýyn oňa tutuş bir günlük baýramçylyk rugsadyny beripdir. Marta bir sapar grafinýa bilen lorda hem duş gelipdir. Ol aýtmyşlaýyn, «lorduň boýy Piterçe ýa bar, ýa ýok eken». Öwgülije söz gulagyna ilen Piter gabarylyp, ýakasyny şeýlebir ýokaryk galdyrdy welin, şol ýerde bolan bolsaňyz, asyl onuň kellesini görübem bilmezdiňiz.

Şol aralykda içgili golçajyk bilen gyzgynjak kaştanlar elden-ele geçýärdi. Sähel salymdan horja Tim inçeden süýgüp çykýan zaryn sesi bilen garyň içinde azaşyp, ýoluny ýitiren çagajyk hakynda aýdyma hiňlenjiräp ugrady, onuň aýdyşy hiç neneň däldi.

Bu maşgala ilden üýtgeşik däldi. Bularda arta-süýşe owadanlygam ýokdy, geýnişlerem horaşajady, eginbaşlary meňki bolsun diýer ýaly däldi. Ýyrtyk-ýirik köwüşleri haçan görseň suw geçirip, öl-myžžykdy. Gep salgyndan, Piter girewçiniň gapysyndan kân ýola garan bolmalydy. Şonda-da olar bagtyýardylar, şojagaz günlerine şükür edişip, birek-birege söýenişip, zamanadan müňde bir razydylar. Puryja dolup, bu agzybir maşgala kem-kemden gözden gaýyp bolup ugranda, Skruj iň soňky pursada çenli Ruhun elindäki meşaldan uçganaklaýan alawyň ýagtysyna has-da bagtyýar görünyän bagtly maşgaladan, ylaýta hem, horja Timden gözünü aýryp bilmän galdy.

Bu wagt eýýäm iňrik garalyp, dynman ýagýan gar has-da gürelipdi. Skruj bilen Ruh köçeme-köçe syryp, bir meýdan gezim etdiler. Aşhanalarda, myhman jaýlarda, ululy-kiçili ähli otaglarda gübürdäp ýanýan peçden çykýan elwan ýalkyma uzakdan tomaşa etmek diýseň ýakymlydy. Halha, o jaýyň aýnasynda oýnaklaýan şugla ol ýerde ýyljajyk ojagyň başynda agşam şamlygyna taýynlyk görülyäninden habar berýär. Ojakdan gyzgynjagy bilen naharly tabaklaryň äberilýäni görnüp dur. Daşardaky aňzakdyr tümlükden arany üzme üçin, goýy gyzyl reňkli tutynam syraýmaga gaýym edip goýupdyrlar. Ana, ol öýden bolsa çagalar gar basan köçä tüwdürilip çykdylar-da, aýal doganlaryny, agalaryny, daýy-daýzadyr doganoglan-çykanlaryny garşy almaga howlukdylar. Olar kim öň barmaşak edişip, aldyrany bar ýaly tozaşyp barýarlar. Bu çetdäki jaýyň tutusyndaky kölegeler bolsa myhmanlaryň eýýäm üýşüp başlandygyny görkezýär. Ä-hä, ynhalekgin, ýyljajyk başgapdyr sütükli ädik geýnen bir topbak gözel gyz biri-birine eňek

bermän lakgyldaşyp, golaýdaky goňşy öýe tarap seýkin basyp, uz ýöreşip barýar.

Ýogsa-da keremara myhmançylyga barýan märekäniň köpdüginde çak ursañyz, onda sizde: «Öýünde myhmanlara gel-geç edere adam beri galdymyka?» diýen pikiriň döremegi mümkin. Aslynda welin, hemme öýlerde arzyly myhmana garaşylyp, peçleriň hem ojaklaryň ody uludan ýakylýardy. Ruhň bu dabara göwni göterilip elewräýşini diýsene! Ol giň aýalaryny açyp, ökjesi ýere ilmän ikibaka ýüwrüp ýörşüne, yetişibildiginden päkize hem nurana bagtu-baýlygy jomartlyk bilen seçeleyärdi. Kimdir biriniňkä myhmançylyga barmak üçin toý lybasyny geýnen çyra ýakyjy bahymjak işlerini dynjak bolup, garaňky gatlyşan köçede her ýerde bir çyra ýakyşdyryp haýdap barýarka duşundan Ruh geçende, gapdalynda Roždestwo bardyr öýdüp güman hem etmän, begenjinden öz-özi hahahaýlap güldi.

Şol barmana Ruhdan kelim agyz duýduryş bolmazdan, iki gezende birdenkä ownuk ösümlükler dürterip oturan, iňlär siňeksiz batgasow giňişligiň üstünden baryp düşdüler. Äpet döwleriň gonamçylygyna çalym edýän bu çola mekanda harsañ-harsañ daşlar dünđerilişip ýatyrdy. Doňak buzuň astynda gapjalyp, kä ýerden bir ýaryp çykan çeşmejik özbaşyna joýajyk ýasap, şildiräp akýardy. Bu jelegaýy durşuna garaharsañ, sary gülli droklar hem-de hajyraw ýaly gataňsy haşal otlar basypdyr. Alys günbatarda eňegini ýere beren Gün bolsa gum-guk giňişlige bir dem gyýa garan yzgytsyz göz kimin gözýetimde çymgyzyl zolak emele getirdi-de, kem-kemden aşaklap, ahyrsoňy tüm-garaňky gijäniň goýry perdesiniň astynda ýitip gitdi.

— Bu ýer hanjak? — diýip, Skruj sorag berdi.

— Bu taýda ýedi gat ýeriň astynda der dökýän magdan gazyjylar ýaşaýar — diýip, Ruh jogap berdi. — Olaram meni tanaýar. Ynha, seret!

Haýsydyr bir külbäniň äpişgesinde yşyk ýalpyldap görüni we ol ikisi şoňa bakan haýdadylar. Olar toýundyr daşdan örülen diwaryň içinden geçdiler. Bir görseler, çabrap ýanýan oduň başynda aýal-erkek, oğlan-uşak şatlanyşyp oturan eken. Bir garryja kempir bilen goja çagalaryny, agtyk-çowluklaryny daşyna üýşürüp, şolar bilen başyna gaýdy. Bular tapan-tupan owadanja eşikleri bilen ebtlerini bezäp, keýpleri daş ýarýardy. Goja käte-käte dünle beýewanda hazlaýan zaryn şemalyň şuwuldysyny basýan ysgynsyzja sesi bilen Roždestwo aýdymyna hiňlenýärdi. Ol onuň oğlanjyk döwri aýdylýan gadym aýdymdy. Aram-aram beýlekilerem birlikde hor bolup, oňa gop berýärdiler. Çagalar sesini göterip ugradygy, gojanyňam ýüzi açylyp, sesine bat berýärdi. Olar duraýdygy welin, onuňam aýdym bilen weji bolmaýardy.

Ruh bu jelegaýda uzak eglenmän, Skruja: «Syýymdan mäkäm ýapyş» diýdi-de, batgalygyň üsti bilen ümdüzine tutdurdy. Munuň ugry hanjakka? Deňzemi? Eý-ho, deňze! Skruj ýeňsä garanda, iň soňkuja gury ýer bölegi bolan eýmenç kert gaýalaryň yzda galanyny görüp, haýýady göçdi. Mähnet tolkunlar çille mesi ýaly kükräp, gojaman zemini äsgermän, gorkunç gowaklar ýasap, köwlene-köwlene çarp urýardy. Gazabyna baýrynýan gomlaryň güwwüldisi Skrujuň hut gulagyny gapyp barýardy.

Kenardan birki mil çemesi uzakda, arly ýyl möwç urýan tolkunlardan ýaňa halys deregi çagşan gaýalygyň depesinde çyragçynyň diňi seleňläp otyrды. Onuň düýbüne petde-petde deňiz otlary ýelmeşip gidipdir. Deňziň yüzüni gytratlap uçýan buşlukçy apy-tupan guşlary bolsa diňiň eýlesine bir gonup, beýlesine bir göçüp, erkana ganat ýaýşyp ýördüler (suwdan önen deňiz otlary dek, olaram agynjak ýelden önen ýalydy).

Şu aldajy ýerde-de iki sany çyragçy garawul ağşamlyk ot ýakynypdyr. Onuň ýalny galyň daş diwardaky insizje gözaradan harasatly deňze bakan ýagty şöhle saçýardy. Garawullar tagaşyksyz stoluň başynda grog guýnup, tünňi-saňňy elleri bilen

birek-birege kürüşge somlaşyp, Roždestwo hakda ýagşy arzuwlar aýdyşyp otyrdylar. Olaryň ýüzi-gözi zabun howa gaýzygyp, misli süňni lagşan gäminiň burnundaky agaç heýkeljik ýaly, daraw-daraw bolup duran ekabyrragy zoňtar sesi bilen şeýlebir aýdyma zowladýardy welin, islendik apy-tupana gaýra dur diýdirýärdi.

Ruh ýene tizlenip, lertzana gelyän tüm-garaňky deňziň üsti bilen has aňrlygyna — Skruja aýtmagyna görä, örän ýoňsuz ýere bakan pessaýlap gidiberdi. Ahyrsoňy bular bir deňiz gämisine baryp düşdüler. Ol ikisi garaňka dulanyp salgym ýaly görünýän deňizçileriň hersiniň — gämi sürüjiniň, yzky bölekde duran sakçynyň, nobatda ýören serkerdeleriň postuna baryp gördüler. Olaryň käsi Roždestwo aýdymyna hiňlense, beýlekileri baýramçylyk hakda göwün ýüwürdüýärdi. Käbirleri bolsa pyşyr-pyşyr edip, ýoldaşyna baýaky baýramçylyk barada gür berýärdi hem-de indiki gezek Roždestwony sag-aman öýde belläris diýip arzuw edýärdi. Oýaly-ukuly, ýagşy-ýaman — gämidäki her bir adam ýylyň galan wagtyna garanynda hut şu gün birek-birege has mylaýym sözler aýdýardy, şu günki göçgünli dabarany azda-kände paýlaşýardy. Deňizçiler alyslarda galan mähribanlaryny ýatlaýardylar hem-de olaryňam özlerini ýatlaýanyny bilip, monça bolýardylar.

Gulagynda ýel şuwlaýan Skruj tüm-garaňkynyň içinde ýeke-ýalňyz gämä münüp, teýinde Ajala berimsiz syrlar dulanyp ýatan nämälim, tereň çuňlugyň üstünde ýüzüş etmegiň niçigsi eýmenç pişedigi hakda oýlanmaga durdy. Birdenkä-de ol kimdir biriniň çyn ýürekden hahahaýlap gülyänini eşidip, aňka-taňka boldy. Onuň öz ýegenidigini bilende, Skruj haýran galyp aňyrsyna çykyp bilmedi. Ol bu pille ýagty, gus-guruja, gül-pürçük otagda Ruh bilen bilelikde durdy. Ruh onuň ýegenine makullaýjy äheňde şähdaçyk ýylgyryp bakýardy.

— Ha-ha! — diýip, Skrujuň şahandaz ýegeni güldi. — Ha-ha-ha!

Gadyrly okyjy, eger tüýs ýürekden gülmekde Skrujuň ýegeninden bagty çüwen adama saý-sebäp bilen ýolda-yzda sataşaysaňyz, onda onuň bilen hökman tanyşlyk açmak isleýändigimi bilip goýaweriň. Ony meniň bilen tanyşdyryň, galamasyny özüm oňararyn.

Pelegiň gerdişi barça zady adyl, deň göz bilen ýerlikli sazlapdyr. Bir tarapdan, keseldir gam-gussa çalt ýokuşagan bolsa, beýleki bir tarapdan, ýalançynyň ýüzünde gülki bilen keýpiköklük ýaly tiz ýaýragyç başga närese ýok bolsa gerek.

Skrujuň ýegeni iki elini bykynyna urup, başyny ýaýkap, ýüzüni-gözüni gyşardyp, bir gülmek gülýändir-ä. Onuň gelniniň jakgyldysam ýer ýaraýjak bolýardy. Bularyň öýüne jemlenen dost-ýarlaram kem galman, gyzylygyran bolup, bir zady-ha ýaňsýlap gülüşýärdiler.

— Ha-ha! Ha-ha-ha!

— Ol Roźdestwo patarraky diýdi, çypbakaý çynym! — diýip, Skrujuň ýegeni demi-demine sygman gürlledi. — Özem şoňa güp ynanypdyr!

— Haý, bihaýa eken-ow, Fred! — diýip, onuň gelni ary köýen ýaly gürlledi.

Şu aýallar bar bolsun! Olar hiç haçan mus-muslap oturmaýarlar-da, meseläni çöp döwlen ýaly edäýýärler.

Ol örän syratly, uçursyz owadan gelindi. Al ýaňakda çukanajyk, haýrana bakys, maýa ýüz, gülen çaky gül roýuna siňip gidýän, ýaňakdaky däne-däne menejikler diýjekmiň, eýjejik kellesinde otlukly ahuw gözler munda bar.

— O garry uly ile gülki bolup ýör — diýip, Skrujuň ýegeni gepledi. — Ýöne çendan keýpiňe sogan dogramany hiç zatça görmeýär. Başga kişilere kemgöz garap ýörmeginiň özem oňa temmi hökmünde ýetik. Şondan ötri ol hakda agyr-artyk diýmekçi däl.

— Ol depseň deprenmez baýdyr, Fred — diýip, gelni söze goşuldy. — Iň bärkisi, sen şony diliňe çolap haýyr-heläk.

— Bolubersin, ezizim! — diýip, Skrujuň ýegeni biperway gaýtargy berdi. — Baýlygyndan oňa jinnek ýalyjagam haýyr ýok. Ne bir il-güne sahat edýär, ne-de öz janynyň rahadyna sowýar. Aý aýlanyp, ýyl dolanyp, ahyr bir gün — ha-ha-ha! — ýygyp-düýren genji-hazynasy IKIMIZE galar diýibem, takga jany çykaýjak bolýandyr.

— Ony gördüгим gyr-kakynym tutýar! — diýip, gelin ýüregindäkini aýtdy. Asyl onuň uýalarydyr beýleki gyz-gelinlerem şol pikirde eken.

— Men beýle däl! — diýip, Skrujuň ýegeni gürlledi. — Oňa haýpym gelyär. Şunça synansam-da, oňa gaharym gelmeýär. Onuň bolgusyz gylygyndan kösenýän kim? Hemişe özi awunyp ýörendir. Ynha, ol yňdarmanyň ikimize jyny düşüpdür-de, şu gün bize şamlyga geljek dälmiş. Heý, aňyrsyna düşýän zat barmy? Şamlykdan dynýar diýäýmeseň, başga görýän peýdasy ýok.

— Dogrudanam, ol örän ajap şamlygy duşundan geçirýär — diýip, gelin ýene ara gep oklady. Myhmanlar ony alyp göterdiler, olaryň şey diýerçe haky bardy, sebäbi naharyň başyndan ýaňyja turupdylar. Indem diwarpejiň daşyna üşüp, ýagtyja çyra goýlan stoldaky baldan şirin nygmatlara güýmenip otyrdylar.

— O-how! Gulaga ýakymlyja söz — diýip, Skrujuň ýegeni oýunlyga saldy. — Ýaş öý bikelerine kân ynam ederligi ýokdur öz-ä. — Daýymyň ýanyna ýeke maksat bilen bardym — diýip, ol demini dürsäp gürlledi. — Bize seňrigini ýygryp, bile oturlyşyk etmän, edibilýän ýamanlygy — zerre zowalsyz ýakymly pursatlardan binesip galmak. Ol bigüman öz pikir külteminden, zeňläp ýatan warak iş otagyndan ýa-da tozan basan ötlemlerden jaýyndan tapylmajak hoşgylaw gürründeşlerden özünü mahrum edýär. Halasa-halamasa, her ýyl gapysyndan ätläp, ony myhmançylyga çagyrmak hyýalym bar, sebäbi ýüregim awaýar. Goý, ol sanaglysy dolýança Roždestwo hakda çylkasyzyny atsa atybersin. Özünden ökde çykagada,

ýylyň-ýylyna yrman gatnabersem, «Skruj daýy, halyň niçik, salamatmyň?» diýip halyndan habar alybersem, ol uzagyndan Roždestwo barada ýagşyrak pikirde bolsa-da bolar. Megerem, ynsaba gelip, görgüli hat-petekçisine elli funt dagy eçiläýse, şolam kemje-kerdem üstünlik däl. Göwnüme bolmasa, men düýn onuň ýüregini gozgaýdym öýdýän.

Ol: «Skrujuň ýüregini gozgadym» diýenden, myhmanlaryň bary birden pakyrda berdi. Göwnaçyk öý eýesi gülkini göwnüne alman, owarram edip, gaýta, myhmanlara gyzgalaň berdi.

Çaý içilensoň, hemmeler gulak posuny açarman boldy. Ýaş çatynja aýdym-saza berlen maşgala eken. Haçan-da, är-aýal birbada iki, soňabaka üç dürli ses goşup aýdym aýdan pillesi, olaryň ussatlygyna men-ä haýranlar galandyryn. Bir görsem, maňlaýyna çylgym-çylgym damar çykman ýa-da ýüzi çym gyzyl bolman, Topper hem bas heňinde aram-aram zowladýar. Soňra ýaş gelin arfada ajap mukamlar çaldy. Şolaryň arasynda bir ýeňiljek heň bardy welin (sizem iki minutda ol ýönekeýje heňi sykylyklamagy öwrenersiňiz), ana, şol heňjagaz oglan wagty Skrujy ýatymlaýyn mekdepden öýlerine alyp giden çagajygyň hiňlenişine çalym edýärdi. Mähriban uýajygyny Skruja öňki Roždestwolaryň ruhy ýatladypdy. Tanyş heňjagaz gulagyna ilenden, öňki Ruhun görkezen barça zady gojanyň aňynda direldi. Skrujuň ýüregi barha we barha ýumşap ugrady. Ol ötüp giden ýyllaryň dowamynda şu owazy häli-şindi diňlän bolsady, onda bagtyny öz eli bilen döredip, ýaşayşyň gyzygyna goşulyşyp gitjek ekendigi hakda oýlandy. Şonda ol gabyr gazyjynyň Jeýkob Marlini depin eden pilinden haraý islemeli bolmazdy.

Emma tutuş gije aýdym-saza bagyş edilmändi. Birsellem jerimelije «bije» oýny oýnaldy, çünki kădaýym çagasyramagyň hezili bir başga bolýar, täze ýyla ýörjen-ýörjen edýän Roždestwo agşamsy bolsa şonuň tüýs wagty. Wiý, dur, hany! Şadyýan jemende ilki bilen gözdaňdy oýnady ahyryn. Şonsuzam bir şagalaň bormy! Dogrusy, Topper gözünü çykaryp, ädigine saldy

diýseňiz ynanaryn, ýöne hiç zat görmeýärdi diýseňiz, oňa hä diýip biljek däl. Meniň pikirimçe, ol Skrujuň ýegeni bilen önden bir pirimjagaz dilleşen bolmalydy. Keseden göräýmäne, ol Häzirki Roždestwonyň Ruhuna-da aýan bolarlydy. Topperiň sermeneklän bolup, gözenek ýaglykly pökgüjäniň yzyna düşüp ýörmegi adam tebigatyny göz-görtele ýaňsylamakdy. Zaluwat atyşgiri düňderip, oturgyçlara büdräp, pianinony süsüp, tuta çolaşyp, o gyz nirä ýumluksa ökjesini sydyrdyp, baý, keýpden çyk-d-ow!

Ýaş gelin gözdaňda goşulmady. Ol ýyljajyk künjekde ullakan kürsä jaýlaşyp, aýagyny sekijigiň üstüne atyp otyrды, onuň ýeňsejiginde bolsa Ruh bilen Skruj durды. Ýöne ol «bije» oýnuna gatnaşyp, elipbiýiň her harpyna bir täsinje söz oklap, berekella baryny aldy. «Nädirp-haçan-nirede?» oýny oýnalanda hem, Topper aýtmyşlaýyn, ýeserje gyzlar bolan öz uýalaryny zybrym utup, haýran galdyryjy ýeňiş gazandy. Skrujuň ýegeni muňa öz ýanyndan guwanyp, iki bolup bilmedi. Öýde ýaşdan-garrydan jemi ýigrimä basalykly adam bardy, olaryň birem gol gowşuryp oturman, oýna goşulyşdy, hatda Skrujam çetde durmady. Skruj oýna kellesi göçüp, myhmanlaryň öz sesini eşitmejeginem ýatdan çykardy-da, çendan-ýarym sesine bat berip, çakalla jogap berip başlady, onuň köp jogaby dogry çykýardy. Sebäbi durnany gözünden çüýleýän iň naýbaşy, ýitiden-ýiti «waýtçäpl» iňnesem Skrujuň paýhasyça ýa bardyr, ýa ýokdur. Elbetde, onuňam kädäým paltasy daşa degip, teşesiniň gaýdaýmasy bolýardy.

Ruh onuň keýpiköklüginе şeýlebir guwanyp syn edýärdi welin, Skruj edil oglanjyk ýaly: «Ýene azajyk gitmäýeli-dä» diýip özelenip ugrady. Emma muňa Ruhun gurby çatjak dälди.

— Seret, ýene oýun başlady — diýip, Skruj boýnuny burup ýalbardy. — Ýene ýarym sagatjyk, Ruh, onsoň bolany!

Täze oýnuň adyna «Hawamy ýa-da ýok?» diýilýärdi. Skrujuň ýegeni bir zat hakda pikir etmelidi, beýlekilerem şony biljek bolmalydy. Ol soraglara diňe «Hawa» ýa-da «Ýok» diýip jogap

bermelidi. Öýdäkiler ýegeniň üstüne sorag kökünü ýagdyryp, kem-kemden onuň janly zat belländigini anykladylar. Ol haýwan eken, özem diri haýwan. Şeýlebir pis, misli tokaýdan tutulan dek ýabany, kämahal hyňranyp arlaýar, käteler dil açyp gürleýär. Ol Londonda ýaşaýar, köçelerde gezmeleýär. Pul üçin görkezilenok; tanap salyp, idip ýörenem ýok. Ol degdi haýwanlaryň agylynda saklanmaýar, bazarda etem satylmaýar. Ol atam däl, eşegem; sygyram däl, öküzem; gaplaňam däl, item; mekejindir pişigem däl, aýy hem däl. Ýegen her täze sowalda gülmekden ýaňa ýarylaýjak bolýardy. Ol soňabaka içegeleri üzülere gelip, diwandan zöwwe galyp, ýer depgiläberdi. Ahyrsoňy beýle ýanda içini tutup, jykyr-jykyr gülýän pökgüje gyz gygyrdy:

— Bildim, Fred! Men aýtjak, men!

— Näme ekeni? — diýip, Fred gygyrdy.

— Ol-a seň daýyň Skru-u-u-j!

Ol, hakykatdanam, bildi. Hemmeler uly gowur turzup ony gutladylar, ýöne käsi «Aýymy?» diýen soraga «Hawa» diýmelidiň diýip, nägilelik bildirdi. Sebäbi «Ýok» diýen jogap olary «Skruj bolaýmasyn?» diýen dogry pikirden daşlaşdyrypdyr.

— Gülki ýassygy bolup, bizi keýpden çykard-ow — diýip, Fred şowhunly gepledi. — Diýmek, saglygyna götermesek, gadyr bilmezlik etdigimiz bolar. Şu ajap pursatda bulgurlary hoşboý otlar garylan ýyljajyk şerbetden pürepürläp, Skruj daýymyň saglygyna içýäris!

— Hawa! Skruj daýyň saglygyna! — diýip, hemmeler alaşowhun turuzdylar.

— Goý, näzeýilli adam bolsa-da, gojany Roždestwo bilen gutlalyň, Täze ýylam oňa bagt getirsin! — diýip, Skrujuň ýegeni aýtdy. — Ol menden gutlaga tamakin däl, ýöne şonda-da gutly bolsun. Skruj daýymyň saglygyna şerbet içeliň!

Skruj daýy muňa içinden begenip, depesi gök diredi. Ýüregi ýeňläp, özem bilmän, ýagşy dilege ýagşy dileg bilen jogap

berip, öýdäki jemendä öz minnetdarlyk sesini ýetirjek boldy. Arman, Ruh oňa maý bermedi. Ýegeni iň soňky sözünü aýdan dessine, tutuş sahna dem salymda gaýyp boldy. Ol bolsa Ruh bilen ýene-de ýola rowana boldy.

Olar alysdan-alyssa uçup, köp ýerleri gördüler, kân öýlere myhman bolup, bagt bilen döwlet paýladylar. Ruh keselbent syrkawlaryň ýanyna baranda, olaryň ýüzlerine şatlyk çaýyldy. Iki gezende bir görseň çet ýurtlarda, bir görseň dogduk mekanda; ýaşayşa ymtylyp, uly arzuw-umyt bilen zähmet çekýän adamlar bilen egin deňleşip, gallaçlaryň garypja külbesini baý edip geziberdiler. Mätäç garry-gurtulara seredilýän ýerlere, hassahanalara boýun uzadyp, her görgüli bendäniň halyndan habar aldylar. Jinnek ýalyjak emel ýetip gabarylýan adamlar ne-hä göwün gapysyny içinden gulplap, ne-de ondan Ruhý daşaryk kowup bilýärdi. Ruh her birewi mübärekläp, Skruja öz sahatly ýörelgelerini öwredýärdi.

Uzaga çeken gije adaty bir gys gijesi bolsa-da, Skruj iňkise gitdi. Çünki, göwnüne bolmasa, Roždestwo baýramçylygynyň başy bilen ahyry bularyň syýahat eden ýeke-tenha gijesine gysylyp ýerleşdirilen ýaly göründi. Iň täsin ýeri — Skrujuň daşky keşbi özgermändi, ýöne Ruh gitdigiçe egbarlap, eýýäm haýy gidip waýy galan goja öwrülipdi. Skruj bu ýagdaýy öňräkden aňypdy, emma çagalaryň Roždestwonyň on ikilenji gijesindeki şüweleňinden gaýdýançalar bu hakda gürlemändi. Şonda alaň-açyk ýerde Ruh bilen ikiçäk durkalar, onuň saçynyň çalaranyňy görüpdü.

— Ruhlaryň ömri şeýle gysga bolýarmy? — diýip, Skruj dillendi.

— Meniň ýeriň ýüzündäki ömrüm juda gysga — diýip, Ruh jogap berdi. — Şu gije peýmanam dolýar.

— Şu gije! — diýip, Skruj gygyryp goýberdi.

— Hawa, gije ýarymdan aganda! Heýhat! Wagt golaýlaşýar.

Şol pursat jaňhanada sagat on birden soňky üç çärýegiň zaňy kakyldy.

— Eger bu hakda soramaga hakym ýok bolsa, günämi geçeweri — diýip, Skruj Ruhň ýapynjasyna çişerilip gürlledi. — O tüki, saňa-da dahylsyz bir geň-taňlyk bar. Etegiň gyrasyndan bir syna görünýär. Ol aýajykmy ýa-da penje?

— Ol iglän aýajyga penje diýse-de bolar — diýip, Ruh gamgyn jogap gaýtardy. — Ynha, seret!

Ol ýapynjasynyň epinlerinden sermeşdirip, iki sany eleşanja çagajygy çykardy. Betnyşan, howatyrly, misgin çagajyklaryň ikisi iki ýerden Ruhň aýagyna çolaşyp, göz-gülban halda onuň syýlaryna ýarmaşyp otyrды.

— Eý, adam, bulary bir synla! — diýip, gamhor Ruh gygyrды. — Bärlik, aşak seret!

Olar oglanjyk bilen gyzjagazdy. Meňizleri sargylt öwüsýän, itiň agzyndan alnan dek üst-başlary üpül-süpül arryk çagajyklar misli möjek ýaly hyňransalar-da, aýak astynda boýun sunujylyk bilen çugutdyryp otyrdylar. Gözelligiň ýaş bedenlerinde gaýnap-joşmaly çaglarynda garrylygyňka çalymdaş kesewi ýaly el olary şatyrdadyp towlagada, şylha-şylha edip taşlapdyr. Perişdeleriň tagt gurup oturmaly ýeri bolan ýüreklerinde eýmenç gözleri ýyldyr-ýyldyr edýän myrtar melgunlar mesgen tutupdyr. Adamzat kowumy gudrat bilen ýaradylany bäre bolup geçen ähli syrly wakalaryň arasynda henize-bu güne deňiç hiç bir tüýsüni özgertmeklik, mahluga öwrülip, adam sypatyňy ýitirmeklik bu nägehanlaryň ýarpysyça-da elhenç hem gorkunç bolan däldir.

Skrujuň depe saçy düýrügip, tisginip yza tesdi. Ol bulara gözi düşenden, ýaňybir olaryň eýjejik çagajykdygy hakda gürllejek boldy welin, aýtjak sözleri şeýle bimöçber ýalana şäriklik etmejek bolýan ýaly, onuň hut bogazyna tegek boldy duruberdi.

— Ruh, bular seň çagalaňmy? — diýip, Skrujuň demi içine gitdi.

— Olar Adamzattan önen — diýip, Ruh çagalara esewan etdi. — Şonda-da öz kakalaryndan dat edip, meniň syýymdan aslyşýarlar. Bu oglanjyk — Nadanlyk. Bu gyzjagaz — Mätäçlik.

Olaryň ikisindenem, azu-köp diýmän ägä bolgun, ylaýta-da, şu oglanjykdan heder edibergin. Sebäbi eger süpürilip aýrylaýmasa, onuň alnyna «Heläkçilik» diýlip ýazylandyr. Hergiz ýüz beriji bolaýmagyn! — diýip, Ruh şähere bakan goluny uzadyp, birdenkä öz-özi alagykylyk boldy. — Saňa şu hakykaty aýdanlara myjabat atýaň! Öz betpygyllaryň üçin bu ikisine ýol arçap, olary has-da beterledýäň! Şeýdibem, öz gazan çukuryňa özüň düşýäň!

— Olara gaçybatalga ýa-da ýüz tutara ýer ýokmy? — diýip, Skrujam bärden gygyrdy.

— Näme zyndanlaryň teýine suw çykypmy? — diýip, Ruh oňa bakan soňky sapar öwrülip, Skrujuň öz sözleri bilen ýüzlendi. — Iş öýlerine näme bolupmyş, hä?

Onýança sagat on ikiniň zaňy uruldy.

Skruj Ruhy görjek bolup äňetdi, ýöne ol eýýäm gidipdi. Iň soňky zarňyldy sabaşanson, onuň ýadyna goja Jeýkob Marliniň aýdan üçülenji Ruhy düşdi. Ol gözünü galdyryp esedende, ýeriň ýüzi bilen ümür süýşen ýaly bolup, özüne bakan gelyän egni ýapynjaly, kellesi başlykly agras Ruhy gördi.

DÖRDÜNJI BENT

(Soňky Ruh gelyär)

Ruh alňasaman, agraslyk bilen jyňkyny çykarman ýetip gelyärdi. Ol golaý gelende, Skruj dyzyna çökdi. Sebäbi Ruh ýüzugra gelşine dumly-duşa nähilidir bir garaňkylyk hem syrlylyk ýaýradýan ýalydy.

Çolanan hüýt gara lybasy onuň kellesini, ýüzünü, suduryňy gizleyärdi, diňe somlap gelyän eli görünýärdi. Şol elem bolmadyk bolsa, täze myhmany gijäniň garaňkysynda saýgaryp, daş-töweregini gurşan garaňkydan aýyl-saýyl edibem boljak däldi.

Ruh ymykly ýakynlaşanda, Skruj onuň uzyn boýly, degenekli pyýadadygyny, syrly durşunyň ony elhenç görkezýändigini aňdy. Ruh ýagşydan-ýamandan dil ýarman, gelip aýak çekdi, goja ol hakda başga hiç zat anyklap bilmedi.

— Men Geljekdäki Roždestwonyň Ruhunyň gaşynda durunmy? — diýip, Skruj gorka dillendi.

Ruh diýýämiňem diýmän, elini uzadyp ümledi.

— Sen heniz bolup geçmedik, ýöne indi boljak wakalaryň kölegesini görkezjek bolýansyň — diýip, Skruj ýaramsaklyk etdi. — Şeýle dälmi, Ruh?

Misli baş atýan dek, Ruhuň eşiğiniň ýokarky böleginiň epinleri biraz düýrlendi. Skrujuň başga alan jogaby bolmady.

Eýýäm ruhlar bilen tirkeşip öwrenişen-de bolsa, Skruj bu sessiz-üýnsüz sudurdan haýygyp, elheder aldy. Gorkudan ýaña aýaklary sandyr-sandy edip, onuň yzyna düşüp gidibermäge ýüregi etmedi. Skrujuň halynyň teňdigini gören Ruh birsellem säginip, oňa özüni dürsemäge maý berdi.

Ýöne Skruj muňa has-da egbarlap, çalam-çaş boldy. Ol gara lybasyň içinden aldajy gözleriň özüne çişerilýändigini aňdy. Şunça görjek bolsa-da, salgymlap duran elden we ämert gara sudurdan başga zat gözüne ilmänsoň, öňünde sömelip duran nämälim elhençlige ini düýrügip, depe saçy syh-syh boldy.

— Geljegin Ruhy! — diýip, Skruj ahyryn gykylyklady. — Men senden beýleki ruhlardan beter üýşenýän. Emma seniň niýetiň ýagşylyk etmek, täzeçe ýaşayşa ugrukdyrmak bolansoň, saňa tüýs ýüregimden minnetdar bolup, zzyňa düşüp gitmäge men taýýar. Näme, birki agyz gürleşmek meýliň yokmy?

Ruh jogap bermedi. Onuň şol elini bir ýaña uzadyp durşudy.

— Öňden gidiber! — diýip, Skruj az-owlak ekezlendi. — Meni äkit! Daň atyp barýar, meniň üçin her bir pursat gyzyldan gymmatly — özüm bilip durun. Äkitsene meni, Ruh!

Ruh edil gelşi ýaly, ses-selemsiz uzaklaşyp başlady. Skrujam onuň kölegesini yzarlap, garama-gara gidiberdi. Göwnüne

bolmasa, kölege ony ýere degreňkirläp, emgeksiz äkidip barýan ýalydy.

Bular bir söý bilen şähere girdiler. Dogrusy, şäheriň özi ýerden zompa çykyp, bu ikisiniň daşyny gallady diýilse has ýerlikli bolardy. Ýnha, olar şäheriň merkezinde — Biržada täjirleriň arasynda durlar. Täjirler ikibaka gowadaklaşyp, kiselerindäki pullary şyňňyrdadyşyp, toplum-toplum üýşüpdiler. Olar sagadyň uzyn altyn zynjyrjygyny oýnap, bir zatlaryň pikirini edip, zol-zol sagatlaryna seredýärdiler. Bularyň hemmesi Skrujuň elmydama görüp ýören zatlarydy.

Ruh bir oýnam täjiriň deňinde aýak çekdi. Onuň täjirlere bakan elini uzadýanyny görüp, Skruj olaryň gürrüňine diň saldy.

— Ýok — diýip, ullakan eňekli daýaw semiz adam gürlledi. — Näzeyilli bolanyny onçakly bilemok. Ýöne ölenini anyk bilýän.

— Haçan ölüpdür? — diýip, beýleki biri sorady.

— Düýn gije öýdýän.

— Bä, näme bolduka? Ol öler diýip hiç haçan kelläme-de gelmezdi.

— Hudaý bilsin — diýip, ilkinji gürrüňe başlan adam pallady.

— Ol pullaryny nätdikä? — diýip, burnunyň ujundan hindi towugynyňky ýaly ösüntgi sallanyp duran gyzyl ýüzli jentlmen sowal berdi.

— Ondan habarym ýok — diýip, eňekmen adam gaýtadan pallap gepledi. — Belkem, şereketiň adyna goýandyr. Maňa galdyrmajag-a belli. Şony-ha anyk aýdyp biljek.

Şeýlelikde, gürlleşip hem diňleşip duranlar başga topbaklara garyşyp, sülgüniň jüýjesi ýaly dagaşyp ötägitdiler. Skruj olaryň hemmesini tanasa-da, teý, näme bolýanyna düşünmän, Ruha soragly nazar bilen garady.

Ruh köçä bakan ýöredi. Onuň barmagy köçede duran iki sany adamy görkezdi. Skruj şu taýdan bir gep aňşyrjak bolup, gaýtadan diňşirgendi.

Ol bulara baş barmagy ýaly belet bolup çykdy. Olaryň ikisem örän gurply wajyp işewürlerdi. Skruj elmydama olaryň

hormatyna mynasyp bolmaga dyrjaşýardy. Elbetde, ol hormat telekeçilik, diňe telekeçilik jähetdendi.

— Hal-ahwalyň niçik? — diýip, olaryň biri söze başlady.

— Ganymat, özüň nädýäň? — diýip, beýleki gaýtargy berdi.

— Ýagşy! — diýip, birinji işewür gürlledi. — Melgun ahyryn öz şägirdini ýygnapdyr diýýäler, eşitdiňmi?

— Gulagyma degdi — diýip, beýleki göwnübir jogap berdi. — Bäh, sowukdygyn-aýt, içinden geçip barýar.

— Tüýs Roždestwonyň howasy-da. Buzda konkili taýmagy niçik görýäň?

— Ýok, ýok. Şonsuzam aladam özüme ýetik. Hoş onda!

Başga kalam agyz söz bolmady. Görüşdiler, hymy-symy etdiler-de, hoşlaşyp öz ýollaryna gidiberdiler.

Skruj ilkibaşda Ruhun bu göräýmäge bolgusyzja gürrüňlere ähmiýet berşine geňirgenjek bolsa-da, bir çöpüniň bardygyny aňyp, şonuň nämedigi hakda kelle döwüp ugrady. Bularyň köne dosty Jeýkobyň aradan çykmagy bilen dahyly bolmaly däl, sebäbi ol geçmişde galypdy. Bu Ruh bolsa geljek bilen iş salyşýardy. Gürrüňleri ýöňkär ýaly özüne gönüden-göni ilteşikli hiç kimem ýadyna düşüberenokdy. Emma Skruj gürrüň kim barada bolanlygynda-da, onuň aýlanyp-öwrülip özüni ýagşylyga ündeýän gizlin bir sapagy bardyr diýip, gulagyna kaklyşýan her bir sözi, gözüne ilýän her bir sahnany gyzyla gaplap almagy, ylaýta hem, geljekdäki özüni agtaryp tapmagy ýüregine düwdi. Çünki hakyky özüniň edýän hereketlerine garap, ozal üns bermedik zatlaryndan bir uçjagaz tapyp, häzirki tapmaçalary ap-aňsat çözerin diýen tamasy bardy.

Skruj özüni gözläp, birža tarap garanjaklady, ýöne özüniň galapyn durýan künjeginde häzir başga biri durdy. Günün şu wagtynda Skruj bu taýda gögeräýmelidi ahyryn. Ol girelge gapydan bosup girýän mähelläniň arasynda-da özüne çalymdaş hiç kimi görmedi. Dogrusy, ol muňa känbir geňirgenibem durmady. Çünki onuň ruhlara sataşaly bári öz ýaşayşyny

özgertmek hyýaly bardy. Skrujuň göwnüne, bu üýtgeşiklik onuň täzelikde gelen aýgytlarynyň iş ýüzündäki netijesi bolmalydy.

Ruh garalyp, sesini-üýnünü çykarman, onuň gapdalynda elini uzadyp durdy. Skruj oý-pikiriň girdabyndan sogrulyp çykanda, ol äteñediň özüne baka elini somlap durandygyny, Görünmeýän gözleriň özüne çişerilýändigini aňşyrdy. Onuň endamy dyglap, şagga sowuk der basdy.

Soňra olar gyzgalaňly biržadan çykyp, şäheriň bir çolaja künjegine ugradylar. Skruj owal aýagy düşmedigem bolsa, bu mähelläniň niredigini, onuň nähili ýaramaz şöhratynyň bardygyny bildi. Dükandyr tagaşyksyz öýler baýguşuň harabasyndan enaýy däldi. Köçelerde bedroý adamlar kaňkaşyp, başly-baratlyk höküm sürýärdi.

Bu süreniň tüýs jümmüşinde köçä süsňäp girýän, eňnit üçekli pessejik dükan durdy. Satlyk zatlaryň ortasynda, köne kerpiçden örülen kömür pejiň ýanynda saçyna çal sepelän, ýaşy ýetmişden agan myrryh hojaýyn otyrdy. Ol gurrumsak daşardaky sowukdan penalanar ýaly, ýüpden mata-marlyk asyşdyryp, sallam-sajak tuty çekipdir-de, imisala ýalňyzlygyň mazasyny görüp, şybygyny burugsadýardy.

Skruj bilen Ruh ol gojanyň ýanyna baranlarynda, elinde agyr düwünçek göterip, içerik bir aýal sümüldi. Ol girenden, ýene bir aýal düwünçegini goltuklap peýda boldy. Onuň söbügine basybam, soluk gara eşikli erkek kişi bosagadan ätledi. Ozaldan tanyş ülpetleriň üçüsem biri-birine gözi düşenden ziňkildäp gitdi. Goja bilen bilelikde birsellem manysyz, geň dymyşlykdan soňra olaryň üçüsi üç ýerden wakyrdaşyp güldüler.

— Günlükçi mydama birinji bolup gelýändir! — diýip, öňürti giren aýal gygyrdy. — Kir ýuwujy ikinji, tabytçynyň şägirdi bolsa üçünji. Görsene, goja Jow, seniň eliň geldi! Üçimizem dildüwşen ýaly bileje geläýendiris!

— Başyňzy çatmaga şundan ganymat ýer tapybam bilmersiňiz — diýip, goja Jow şybygyny erninden aýryp jogap gaýtardy. — Myhman otaga sümüberiň. Sen-ä bu ýerde tarhan,

ol ikisem ýat adamlar däl. Tagapyl ediň, häzirjik daşky gapyny sürgüläýin. Al kakmyşyň jygyldaýşyny! Dükanda şu petleden posly demir-dükgi, meňkiden lagşanam süňk-saňk ýokdur. Haha! Ynhalykga, biz tüýs bir çukura tüýkürip biläýjek adamlar. Hany, myhman otaga geçeliň bakaly!

Myhman otag diýýäni sallam-sajak tutynyň aňry ýüzüdi. Goja basgançagyň halyçasy berkidilýän köne sim bilen peçdäki ody ölçerdi-de, tüsseläp duran şemiň peltesini köretdi (eýýäm gije düşüpdü).

Şol aralykda, ýaňky tapbiler aýal düwünçegini poluň üstüne patladyp oklady-da, hondanbärsi terzde oturgyja çökdi. Ol iki eli bilen dyzyny gujaklap, iki ülpediň garajygyna dogumly garap oturyberdi.

— Waý-eý, hanym Dilber, şo tetellä dagyn kelläni agyrdarlarmy! — diýip, ol birden ýaryldy. — Her kimiň öz gamyny iýmäge haky bar. Onuň özem ömür şeýdip geçdi ahyrn.

— Sen mamla — diýip, kir ýuwýan aýal dillendi. — Onuň dek mekgär heniz dogup-dörän däl.

— Onda nä gorkujygyňa mölerip otyrsyň? Büçe-büçe zatlar bolman bolmaz. Heýem bir garga gargaň gözünü çokarmy?

— Çokasymyz ýok-la! — diýip, hanym Dilber bilen erkek kişi ýerli-ýerden jogap berdi. — Belki, çokmaýadyk-da!

— Hop ýagşy! — diýip, günlükçi aýal gygyrdy. — Indi besdir. Munuň ýalyjak ownuk-uşak ýitdi diýip kimiň azaryna bolsun? Olam göründe sokular ýatar-da.

— Şul aýdýanyň-a jany bar — diýip, hanym Dilber ýüzi açylyp hikirdedi.

— Eger dänim garry syrnyh aňry-bäri goşlaryny ölensoňam elden gidermejek bolsa, näme üçin diri çaky adam şekilli ýaşaymandyr? — diýip, günlükçi aýal sözünü dowam etdirdi. — Ile meñzeş günü bolsa, Ajal ýakasyna ýapyşyp, jany karkara gelende, ýeke özi tüneginde demini sanap ýatmazdy-da, idi-yssuwat edere hossary bolardy.

— On ikiden çüýlediň, gyz — diýip, hanym Dilber ony makullady. — Bolşy şol bolsa, goý, garagy aksyn.

— Düwünçegi çöz, hany, goja Jow. Bahaladyp göreýin.

Gara eşikli erkek kişi gaýduwsyz hüjüme geçip, oljaly torbasyny açdy. Birki sany möhür, galam salynýan gap, ýeňe dakylýan bir jüp ilgençek hem-de arzanjak iňnebagjyk — wessalam. Goja Jow olary birin-birin elden geçirip, nyrh kesip ugrady. Ol hek alyp, hersiniň bahasyny diwara ýazyşdyrды-da, torbanyň düýbi görnensoň, jemi bahany çykardy.

— Ynha, saňa düşýäni — diýip, Jow gürlledi. — Diriligime gazana oklasaňam, ýeke penssem artyk töläp biljek däl. Indi haýsyňky?

Nobat hanym Dilberiňkidi. Düwünçekden ýorgandyr desmal, keltejik daşky geým, iki sany gadymky kümüş çay çemçesi, gant gysgyjy we birnäçe jübüt köne ädik çykdy. Onuň hasap-hesibem diwara çyrşaldy.

— Men zenanlara hemişe zyýat töleýändirin. Gowşak damarym gursun, şeýde-şeýde halys tumaýak galdym — diýip, goja hoňňuldady. — Ynha, seň hakyň şunça bolýar. Eger şundan artyk birje pens hantama bolup, ýüzüme gelen bolsadyň, onda jomartlygyma puşeyman edip, ýarym krona hakyňy jontardym.

— Meň düwünçegimem bir gör, Jow — diýip, günlükçi aýal oýmül-oýmül etdi.

Goja açmaga çemeli bolar ýaly çöküne düşüp oturdy. Ol çigin baryny çöşleşdirip, düwünçekden ullakan gunt ýaly bir top gara zady çekeläp çykardy.

— Bu näme boldugy? — diýip, goja Jow sorady. — Ýatalgaň örtgüsimi?

— Hä, näme? — diýip, günlükçi aýal gülki gatyşykly jogap berip, oturan yerinden öňe gaýkyjaklady. — Ýatalgaň örtgüsi şol!

— Ha-ha! — diýip, goja Jow pulluja haltajygyny çykaryp, her kime düşýän puly sanap başlanda, ýaňky aýal çasly güldi.

— Ruh! — diýip, Skruj depesinden dabanyňa çenli gagşap zarynlady. — Düşündim, barysyna düşündim! O bagtygaranyň düşen günü meň başymdanam inip biler. Ýaşap ýörşüm şoňa baryp direýär. Eý, rehimdar Taňrym, bu nä melamat boldugy?

Ruh gara ýapynjasyny bir pursatlyk ganat ýaly gerip bir gyra syrды welin, Skrujuň öňünde gündiz çaky ýagtyja otagda çagalaryny daşyna üýşürip oturan bir ene peýda boldy.

Ol sabyr-karardan düşüp, kimdir biriniň gelerine garaşýardy. Bir ýerde durup bilmän, otagda ikibaka zowzuldaýardy. Her bir çybşylda tisingip, penjireden daşaryk äñedip görýärdi. Ene görgüli häli-şindi sagada garap, tikin-çatyna güýmenjek bolýardy, ýöne, barybir, ugry ýokdy. Oýna gyzygan çagalaryň gowruna zordan çydaýardy.

Ahyrsoňy gapydan arzyly tyrkyldy eşidildi. Aýal ur-tut gapa okdurylyp, ärini garşy aldy. Heniz ýaşam bolsa, göwnüçökgün erkek kişiniň gaýgy-ünjüden ýaňa ýüzi ýygyrt atypdyr. Bu wagt onuň mysalasy aýratyn bir keşbe giripdi. Şunça utanyp, özüne basalyk berse-de, onuň ýüzünde çynlakaý şatlygyň alamaty aňdyrýardy.

Ol diwarpejiň başynda oturyp, özüne ýygşyrylyp goýlan nahardan garnyny otarmaga başlady. Esli salyma çeken dymyşlykdan soň, aýaly çekinibrägede, näme täzelik bardygyny soranda, erkek kişi näme jogap berjegini bilmän ýaýdanjyrady.

— Hoş habarmy ýa-da şum? — diýip, aýaly oňa tekge berdi.

— Şum — diýip, adamsy jogap gaýtardy.

— Işimiz pyrrykmy?

— Ýok, Karolaýn, entek umyt bar.

— Eger taby ýumşan bolsa, onda umyt bar — diýip, aýaly haýran galyp aýtdy. — Çykmadyk janda umyt bardyr, elbetde, gudrat bilen...

— Taby ýumşap bolandyr indi — diýip, äri merdem gürlledi.
— Ol aradan çykdy.

Eger ýüzi hakykaty sözleýän bolsa, onda bu zenan maşgala mylaýymdan göwni giň bolmalydy. Emma şum habary eşidende, derrew toba-tagsyr edip, gynanç bildirdi.

— Meni başyndan sowmaga bahana tapýandyr öýdüp, göni ýanyna girägede, «bir hepdelijek yza süýşüräýiň» diýip, towakga etjek bolanymda — ýadyňa düşýärimi, düýn gije saňa bir aýal hakda aýdypdym — ana, şol aýalyň aýdýany dogry bolup çykdy. Ol asyl diňe bir syrkawlap, haly teň bolman, eýsem, demini sanap ýatan eken.

— Indi biziň bergimiz kime geçerkä?

— Bilmedim. Ätiýaçdan puly beri jemläp goýaly. Birden jemläp ýetişmesek, onuň mirasdüşeri algysyna namart rehimsiz bolup çykaýsa, bagtymyza gar ýagdygy biläý. Şu gije-hä arkaýyn ýatyp bileris, Karolaýn!

— Ruh, maňa ýaňky ölüm bilen dahylly has ýagşyrak duýgulary görkezsene — diýip, Skruj aýtdy. — Bolmasa ýaňyja gaýdan garaňky otagymyz ömür göz önümden gitmez.

Ruh ony ençeme tanyş köçelerinde gezdirdi. Skruj ýolugra özüni tapjak bolup, eýläk-beýläk näçe ýaltaklasa-da, ol hiç ýerde göze ilmeýärdi. Ynha-da, bular Bob Kräçitiň garypja külbesine geldiler. Öýüň içersi Skrujuň ozalky gelendäkisinden üýtgemändir. Öý bikesi bilen çagalar oduň daşyna tegelenişip oturan ekenler.

Gum-gukluk. Dym-dyrslyk. Galmagalçy körpeje Kräçitler bir burçda heýkel ýaly jyňkyny çykarman otyrdy. Olar önünde kitap açylgy duran Piterden gözlerini aýyrmaýardy. Eneli-gyzlar bolsa tikin-çatyn bilen gümrady. Beh, bulardan dem-düýt çykanok-la!

— Onsoň Ol çagany alagada, olaryň arasynda goýdy!

Beh, bu sözler Skrujuň nirede gulagyna degdikä? Düýşünde-hä bolmaly däl. Ýaňyja Ruh bilen Skruj bosagadan ätlände, Piter ony daşyndan okandyr. Onda näme üçin yzyny okabermeýärkä?

Ene elindäki tikini stolda goýup, eli bilen ýüzüni tutdy:

— Gara reňk gözümi deşip gelyär.

Gara diýdimi?! Wah-eý, neressejik horja Tim!

— Ynha, indi gowulaşdy — diýip, Kräçitiň aýaly aýtdy. — Şemiň ýagtysy gözümi agyrdýar. Kakaňyz gelende gözümi gyzardyp oturasym gelenok. Oňa-da gelerçe çak boldy.

— Bireýýäm gelmelidi — diýip, Piter kitabyňy ýapyp seslendi. — Eje, meň pikirimçe, ol soňky günlerde hemişekiden haýal-ýagal ýöreýär.

Ýene-de her kim dymdy. Ahyrsoňy ejeleri birneme sesini endiredip, şadyýan äheňde merdemsiz sözledi:

— Ozallar horja Timi egnine hopba edip, aýagy ýere degmän, gör, nähili çakgan ýörärdi.

— Hawa, meňem ýadyma düşýär — diýip, Piter gygyrды. — Köplenç şeýledi.

— Meňem — diýip, çagalaryň biri gygyrды. Beýlekilerem ýerli-ýerden ony makullady.

— Balajygym guş ýaly ýeňiljekdi — diýip, ejeleri elindäki tikine dümtünip, sözünü dowam etdirdi. — Kakasy bolsa ony janyndan eziz görýärdi, hiç haçan yük görmeýärdi. Anha, özem gapa gelipdir!

Ol ärini garşy almaga howlukdy, keltejik Bob ýüň boýunsasyny dolanyp içeri girdi (pahyr şonam wagtynda edinäýipdir). Oňa ojakda çay demlenilgi durdy, çagalar biri-birinden öňürdip, kakalaryna hyzmat etjek bolşup, hozanak bolýardy. Soňra iki körpäniň hersi bir dyzyna münüp, onuň ýüzüne ýañajyklaryny golaýladyp, «Gynanma, kaka. Özüňi horlap ýörme!» diýýän terzde garadylar.

Bob iki körpejä güler ýüz berip, tutuş maşgala bilen mylakatly gürlleşdi. Ol stoluň üstünde duran tikine seredip, hanym Kräçitiň hem-de gyzlaryň elleriniň çeperligini, ýüwrükligini mazamlady. Şu gidişine gitse, tikiniň ýekşenbeden has öň ýetişjekdigini belledi.

— Ýekşenbe diýdiňmi? Sen gonamçylyga baryp gaýtdyňmy, Robert? — diýip, aýaly sorady.

— Hawa, ezizim — diýip, Bob jogap berdi. — Senem gidäýen bolsaň, ýagşy bolardy. O ýeriň gök öwsüp oturyşyny dagy görseň, ýüregiň giňärdi. Ýöne entek köp gatnarsyň. Men oňa her ýekşenbe güni barmaga söz berdim. Wah, oguljygym, oguljygym! — diýip, Bob hamsykdy. — Eýjejik çagam!

Onuň dyňzap duran gözýaşlary paýyrdap gaýtdy. Ol özüne erk edip bilmedi. Eger gözýaşyny jylawlasa, eziz ogly ondan has-da uzaklaşyp gidiberjek ýalydy.

Ol basgançaga münüp, ýokarky gatdaky Roždestwo bezegleri asyşdyrylyp, şadyýan çyrajyk şugla saçýan otaga çykdy. Timiň ýatalgasynyň gapdalyna oturgyç goýlupdyr, bu ýerde ýaňyrak biriniň bolandygy mesaňa görnüp durdy. Biçäre Bob oturgyja çöküp, birsalym oýa batyp oturansoň, özüni ele alyp, neressäniň naşyja ýüzünden öpdi. Ahyrsoňy başa düşen pajyga bilen barlyşyp, örän asuda halda aşak — maşgalasynyň ýanyna düşdi.

Olar ýene oduň başyna jemlenip, gümür-ýamra başladylar, eneli-gyzlar bolsa ýañadan tikine hysyrdanyp ugradylar. Bob çagalara Skrujuň ýegeniniň artykmaç adamkärçiligi hakda gürrüň berdi. Bobby ýeke sapar görenem bolsa, hoşgylaw ýigit şu gün köçede duş gelende, oňa habar gatyp, näme üçin keýpiniň ýokdugyny soraşdyrypdyr.

— Ol sypaýy jenaba bar zady bolşy-bolşy ýaly aýdyp berdim — diýip, Bob sözüni dowam etdi. — Ol maňa: «Size-de, mähriban aýalyňyza-da juda haýpym gelýär, jenap Kräçit» diýdi. Ýogsa-da ol bu hakda nireden bilip ýör, akylým haýrandyr.

— Nämäni bilipdir, ezizim?

— Seniň mähriban aýaldygyňy — diýip, Bob kör abraý boldy.

— Ony bilmeýän barmy näme! — diýip, Piter göni patlatdy.

— Dogry aýdýaň, oglum — diýip, Bob ony goldady. — Menem şeýlemikä diýýän. Onsoň ol ýigit maňa: «Mähriban aýalyňyza-da haýpym geldi. Eger elimden geljek hemaýat bar bolsa, ynha, meniň ýaşaýan ýerimiň salgysy. Çekinmäň-de, arkaýyn geliberiň» diýip, şu kagyzjygy elime tutdurdy. Bar,

onuň bize nähilidir bir haraýy ýetmese-de — diýip, Bob sözüni dowam etdirdi. — Esasy zat onuň ýyly sözünde, adamkärçiliginde. Ol, hamala diýersiň, horja Timi öňdenem tanaýan ýaly, gynanyp duýgudaşlyk bildirdi.

— Onuň päk ýüregi bar eken — diýip, hanym Kräçit söze goşuldy.

— Eger özüni görüp, birki agyz gürleşen bolsaň dagy, oňa ymykly göz ýetirerdiň — diýip, Bob aýalyňa jogap gaýtardy. — Ol biziň Piterimize has düşewüntlije işjagaz tapyp beräýse, dogrusy, birjigem geň galmazdym.

— Eşidýän dälmi, Piter? — diýip, hanym Kräçit aýtdy.

— Ana, şonda — diýip, gyzlaryň biri gygyrды. — Piter gapdalyna höwürjagaz tapynyp, özbaşdak hojalyk bolar.

— Hezil edersiň! — diýip, Piteriň iki erni gulagyna ýetäýjek boldy.

— Günüň birinde olam bolar, ýöne entejikler oňa maý bar — diýip, Bob gürlledi. — Emma welin, haçan we her niçik ýagdaýda birek-birekden aýrylsak hem, hijimiz horja Timi ýatdan çykarmarys gerek? Ol aramyzdan ilkinji bolup aýryldy.

— Hiç haçan, kaka! — diýip, tutuş maşgala gygyrды.

— Men bilýän — diýip, Bob ýene gürlledi. — Mähribanlarym, öz horjamyzyň heniz çagajyk halyna nähili sabyrly hem-de mylaýym bolandygyny elmydama ýatlap durarys. Öz aramyzda bolgusyzja zatlaryň üstünde dawa-jenjel etmeris, görgüli Timiň şol göreldesini hergiz ýatdan çykarmarys.

— Ýok, kaka, hiç haçan! — diýip, hemmeler gaýtadan gygyryşdy.

— Men özümi örän bagtly duýýan! — diýip, Bob sözüni soňlady. — Men örän bagtly!

Ony hanym Kräçit ogşady, gyzlary ogşady, iki körpeje ogşady. Piter ikisi bolsa berk el gysyşdylar. Horja Timiň ruhy — Hudaý tarapyn berlen çaga päkligi!

— Ruh! — diýip, Skruj dillendi. — Nämedir bir zat ikimiziň hoşlaşmaly wagtymyzyň golaýdygyny ýañzydýar. Bilýän, ýöne nädip ýañzydýanyna düşünip bilemok.

Geljek Roždestwonyň Ruhy ony ýene has başgarak wagta alyp gitdi. Skruj şeýle pikir etdi, sebäbi olaryň bary geljekde bolmaly diýäýmeseň, onda üçünji Ruh ony her ýerden bir alyp çykýardy. Bu sapar olar işewürleriň üýşmeleňlerine aýlandylar. Emma hiç ýerde geljekdäki Skrujuň garasy görünmeýärdi. Ruh bolsa ondan-oňa daz ýasap, hamala, ony gözleşýän ýalydy. Ahyrsoňy Skruj ondan saklanmagy towakga etdi.

— Şu duşundan geçip barýan howlymyzda meniň iş ýerim bar — diýip, Skruj düşündirdi. — Men bu ýerde uzak döwür işledim. Hana, görnüp dur. Meni şoňa eltsene, geljekdäki ahwalymy bir göreýin!

Ruh sakga durdy-da, elini başga tarapa uzatdy.

— Jaý bu çetde ahryryn! — diýip, Skruj gykylyklady. — Barmagyňy başga ýere somlamaň näme?

Emma kesir barmak ugruny üýtgetmedi.

Barybir, Skruj iş ýeriniň äpişgesine baka howlukmaç ýöräp gitdi-de, içerik jyklady. Bu taýy henizem iş ýeridi, ýöne onuňky däl. Otagyň goşlary çalşylypdyr, kürsüde-de başga biri otyrды. Ruh bolsa şol başga ýana barmagyny somlap durdy.

Skruj nalaç Ruhuň ýanyna bardy-da, näme üçin we nirä barýanyny bilmese-de, mytdyldap ýola düşdi. Bular demir derwezäniň önüne ýetip sägindiler. Skruj içerik ätlemänkä, bir pursat güýmenip, daş-töweregi synlady.

Kilise gonamçylygy. Asyl bular şol betbagt jesediň ýere dulanan mazarystanlygyna gelen eken. Skruj häzir onuň kimdigini biler. Amatlyja ýer eken. Degre-daşy bina diwarlary bilen gurşalan, üstünde ýaşaýşyň däl-de, ölümiň hapa-haşal otlary gögeren gonamçylykda mazardan ýaňa aýak basara ýer ýokdy. Doýmaz-dolmaz gara toprak hajymelik ýaly semräpdir. Amatlyja ýer eken!

Ruh mazarlaryň arasynda saklandy-da, olaryň Birine barmagyny uzatdy. Skruj saňňyl-saňňyl edip, şoňa bakan ýöneldi. Ruhuň şol bir mysalasy bolsa-da, ol onuň agras keşbinde nähilidir bir täzeçe manyny saýgardy, ini düýrükdi.

— Maňa görkezýän mazar daşyňa golaýlaşmankam, bir soragyma jogap ber — diýip, Skruj ýuwdundy. — Bu görünýän kölegeler boljak ahwalatlarmy ýa-da ýöne bolaýmagy mümkin wakalarmy?

Emma Ruh entegem guburyň başynda barmagyny uzadyp durdy.

— Adam ýan bermezden, belli bir durmuş ýoluna imrikse, ol ony belli-külli netijeleriň üstünden eltýär — diýip, Skruj seslendi. — Emma ol ýoluny üýtgetse, ahyrky netije hem özgerýär. Senem maňa şony görkezjek bolýaň gerek, şeýle dälmi?

Ruh ozalkydanam beter sarsman duruberdi.

Skruj suwdan bökjek ýaly ýöwselläp, öňe ümzük atdy-da, barmagyň görkezýän köne gubur daşynda ýazylygy ady okady:

EBENEZER SKRUJ.

— Ýatalgada süýnüp ýatan men ekenimmi? — diýip, Skruj dyz çöküp möňňürdi.

Barmak ilki ony, soňra-da gubury görkezdi.

— Ýok, Ruh! Wah, ýok, ýok!

Barmak mizemedi.

— Ruh! — diýip, Skruj onuň ýapynjasyna ýarmaşyp gygyrды. — Meniň dadymy eşit! Men indi baýaky adam däl. Şu göz görkezeniň besdir, men düýpden başga adam bolaryn. Eger suw seňrikden agan bolsa, meni beýdip aýlap ýörmezdiň ahyryn!

Ruhuň eli ilkinji gezek galdyrap giden ýaly boldy.

— Jan Ruh! — diýip, Skruj ýer ýumruklap ýatyşyna hünübiriýan aglady. — Sen meniň arkamy çalyaň, maňa nebsiň agyrýar. Maňa göwünlik bersene, «Ýaşayşyňy üýtgetseň, şu görkezen kölegelerimi özgertmäge heniz puryjaň bar» diýäýsene!

Mähir paýlaýan el birden titredi.

— Men Roždestwo ýüregimiň töründen orun bererin, ýylboýy aňymda saklajak bolaryn. Men Geçmişň günäsini Házirki wagtda we Geljekde ýuwaryn. Siz, üç dogan — üç Ruh, kalbymda joş urarsyňyz. Beren sapaklaryňyz ömrüme pent bolar. Başyňa döneýin, daşyň ýüzündäki ýazgyny süpürip aýyrmaga ejaza ber!

Skruj gynanjyndan halys başy çaşyp, Ruhuň elinden ýapyşdy. Ol sypjak bolup şubela dyrjaşsa-da, Skruj çyr-çytyr bolup barha beter gysdy. Bolsa-da, Ruh rüstem çykyp, elini silkip aldy.

Skruj iň soňky demde täleýini ters öwrer ýaly mynjat etmek üçin hasanaklap, Ruhuň eline gaýtadan topulanda, onuň başgabydyr eginbaşy özgerdi. Olar ýygrylyp, düýrlenip kiçelägede, ýatalganyň sütünjigine öwrüldi duruberdi.

BÄŞINJI BENT

(Hekáatyň soňy)

Hawa, hawa! Ýatalganyň sütünjigi onuň özüniňki bolup çykdy. Ýatalga-da, tutuş otagam Skrujuňky eken. Iň ajap ýeri bolsa, ýaşayşyny saýhala salar ýaly Puryja berlipdir.

— Men Geçmişň günäsini Házirki wagtda we Geljekde ýuwaryn — diýip samyrdyklap, Skruj ýatalgadan düşdi. — Üç dogan — üç Ruh kalbymda joş urar. Eý, Jeýkob Marli! Şu bagtym üçin Biribardan razydyryn, Roždestwo-da minnetdar! Ynha, men dzyma çöküp aýdýan, goja Jeýkob, dzyma çöküp!

Ol şeýlebir ýagşy niýetler bilen tutaşyp, hut ot alyp barýardy welin, endireýän sesi onuň diýenini etmejek bolýardy. Ruh bilen südürleşip, ýalbaryplar aglansoň, ýarym-ýaş ýüzi henizem çalykmandy.

— Örtgüjüгим sypyrylmandyr, how! — diýip, ýatalganyň örtgüsini eline alyp, begenjine uçaýjak boldy. — Ynha, halkalar, barysy jaýba-jaý! Ynha, olar... ynha-da, men... boljak

wakalaryň kölegelerem indi duw-dagyn bolaýmaly! Duw-dagyn bolaram, bolaýmalam!

Ol durman üst-başyny sermeleşdirýärdi, ýatyş lybasyny bir öwrüp, bir çöwrüp, tersu-başaşak geýip görýärdi. Eýlesini-beýlesini çekeleşdirip, ýeňini aýagyna, gonjuny eline geýip, müň dürli keşbe girip, tüýs bolmajysy boldy.

— İçim-içime sygman kükregim ýarylaýjak bolýar! — diýip, Skruj bir aglady, bir güldi, şol demde ýene uwap başlady. Ol uzyn joraplaryny oranyp, hakyky Laokoona meňzedi. — Men ýelek deý ýeňil, perişde dek bagtyýar, okuwçy oglanjyk misli şadyýan. Serhoş kimin başym aýlanýar. Hemmeleriň Roždestwosy gutly bolsun! Tutuş ýer ýüzüniň Täze ýyly gutly bolsun! O-ho-how! Heýjanelek-janelek-le how!

Ol myhman otagyna kürsöp girdi-de, demi-demine ýetmän, haşşyldap aýak çekdi.

— Ynha, şüle bişirilen pitijik! — diýip, ol ýene öňe okdurylyp, diwarpejiň duşundan geçip walalaýlady. — Ynha, şu gapydan bolsa Jeýkob Marliniň ruhy geçipdi! Bu künçde bolsa Häzirki Roždestwonyň Ruhy otyrды! Ana, şol äpişgeden gaýyp ýören ruhlary görüpdim. Hemmesi dogry, barysy çyn, ählisi bolup geçdi! Ha-ha-ha!

Dogrusy, abyrly ýyllaryň dowamynda ýüzi gülmedik adam üçin onuň bu gülküsi diýseň ajapdy, örän keýpihondy. Bu gülki geljekdäki uzak-uzak şadyýan gülküleriň ýaňy bir gözbaşydy!

— Aý-günem ýatdan çykyp gitdi — diýip, Skruj kürtdürdi. — Ruhlar bilen näçe döwür sökdüm-käm? Men indi hiç zat bilemok. Men ýaňy dünýä inen bäbejik ýaly. Zeleli yok. Bolubersin, bolubersin. Bäbejik bolanyň müň paý gowudyr. O-ho-how! Heýjanelek-janelek-le how!

Onuň daş ýarýan keýpiniň arasyny kiliselerde kakylýan şowhunly zaňlar bölđi. Ol ömür beýle şadyýana owaz eşitmändi. Jaň-juň-jiň! Daň-düň-düm! Zaň-zuň-zeň! Ah, ajaýyp, ajaýyp!

Ol ýüwrüp baryp, penjiräni açdy-da, kellesini daşaryk uzatdy. Ne ümür bar, ne-de duman. Ýagty, güneşli gündiz. Iniňi

digdiredýän sowujaga diriň-diriň böküp, tans ediberesiň gelýär. Gün tylla nuruny saçyp dur. Kir-kimirsiz mawy asman! Arassaja, ýakymly howa! Şadyýana jaňlar, jaňjagazlar! Ah, ajaýyp, ajaýyp!

— Şu gün haýsy gün? — diýip, Skruj, belkem, özüni görjek bolup köçejikde eglenen baýramçylyk geýnülüwli oglanjyga gygyrды.

— Näme? — diýip, oglanjyk haýran galdy.

— Şu gün haýsy gün, köşejik? — diýip, Skruj ýamaşgan sorady.

— Şu günmi? — diýip, oglanjyk hasam geňirgendi. — Bu gün ROŽDESTWO!

— Roždestwo! — diýip, Skruj içini gepletди. — O-ho-how, diýmek, ol heniz geçmändir. Ruhlar tutuş syýahaty ýekeje gijä sygdyrypдыr. Olaryň elinden gelmejek zat ýok. Elbetde, elbetde, ýok. — Gulak as, köşejik!

— How, daýy!

— Sen gaýraky köçäniň çatrygyndaky towuk etleri satylýan dükany bilýämiň?

— Bilmän näme!

— Akylyja oglanjyk! — diýip, Skruj monça boldy. — Düşbüje çaga! Bilýäňmi, olar äpişgeden asylgy duran hindi towugyny eýýäm sataýan-a däldirler-dä, hernä? Ýöne kiçisini däl-de, ulusyny?

— Meň boýuma ýetip duran ulusynymy? — diýip, oglanjyk gözünü tegeledi.

— Gör-le muny, akylyň öýjügi eken! — diýip, Skruj ýyljyraklady. — Gepi-sözem bir başga. Hawa, şony, goçak ýigit!

— Ol şu wagtam dükanda asylgy dur.

— Asylgy diýdiňmi? — diýip, Skruj hekgerdi. — Ýet onda, derrew şony satyn alyp gel.

— Aldamasana! — diýip, oglanjyk öýkelejek boldy.

— Ýok, ýok, çypbakaý çynym — diýip, Skruj janykды. — Bar-da, şol hindi towugyny satyn alyp, göni şu taýyk ugratдыr. Onsoň

nirä äkitmelidigini özüm olara aýdaryn. Özüňem bile gelgin, bir şilling serpaýyň bar. Ýöne baş minutda gelseňiz, peşgeşiň ýarym krona bolar!

Oglanjyk ok bolup atyldy. Ol şeýlebir çalt zym-zyýat boldy welin, şu zeýilli ok atmaga örän ezber bolarlydy.

— Hindi towugyny göni Bob Kräçitlere ugradaryn! — diýip, Skruj ellerini owkalaşdyryp pyşyrdady-da, loh-loh güldi. — Kimiň ugradanyny biljek bolup, baý, kösener-ä! Ol hindi towugy horja Timiň iki essesi dagy bolmaly. Ony Boba ugradyp oýun etmek Jow Miller ýalagyň hiç haçan kellesine-de gelmezdi!

Eli tolgunmakdan ýaña diýen etmese-de, ol gyşyk-çaýşyk edip, Bobuň salgysyny kagyzyjyga çyrşady-da, dükançynyň şägirdi hindi towugyny getirende öňünden çykar ýaly aşak düşüp, köçä açylýan gapydan daş çykdy. Ol şindi garaşyp durka, birdenkä gapynyň tokmagyna gözi ildi.

— Eý-ho, men muny ömrümiň ahyryna deňiç eý görüp saklaryn! — diýip, Skruj eliniň aýasy bilen tokmajyga kakdy. — Öňler muňa ünsem bermezdim. Gör, nähili ýakymly keşbi bar eken! Täsin tokmajyk! Ynha-da, hindi towugy! O-ho-how! Heýjanelek! Halyň niçik, gardaş! Roždestwo baýramyň bilen!

Pah, pah, hindi towugy diýibem şuňa aýdaýsaň! Ol semizlikden ýaña ömürem dik aýak üstünde durup bilen dälidir. Eger duran bolsady, onda iki aýagam bu göwräni göterip bilmän jorta döwlerdi.

— Baý-bow, muny Kämden-Tawna göterip äkitmek eýgertmez — diýip, Skruj hörpüni belent tutdy. — Paýtun tutmaly bolar.

Ol bu sözleri gülüp aýtdy, hindi towugynyň muzduny gülüp töledi, paýtunyň hakynam gülüp töledi, oglanjygyň peşgeşinem gülüp gowşurdy. Soňra öýe girip, kürsüsünde jaýlaşyp oturdy-da, begenjinden möňňürip aglaýança içini tutuplar güldi.

Ol eli güýçli saňnyldap duransoň, sakgalyny syryp bilmän uly görgä galdy. Elbetde, sakgalyňy syranyňda tans edýän dek oýnaklap durman, ünsüje bolmaly. Emma Skruj bu sapar

ebeteýsizlik bilen burnunyň ujuny jontup alayanda hem, bir bölek ýapyşgyç ýelmäp, şonda-da öz-özünden göwnühoş bolardy.

Ol iň bezemen eşiklerini geýip, köçä gezelenje çykdy. Şu wagt Häzirki Roždestwonyň Ruhunyň görkezişi ýaly, köçeler märekeden hyň berýärdi. Elini arkasyna gowşuryp ýöräp barýan Skruj öňünden çykana mylaýym ýylgyryp baş atýardy. Ol şeýlebir şadyýan, mährem görünýärdi welin, üçlän-dörtlän keýpihon kişi: «Ertiriňiz haýyr, ser! Roždestwo baýramyňyz bilen!» diýip geçdi. Soň-soňlar Skruj şol hoş sözleriň gulagyna iň ýakymly mukam bolup eşidilenini diliniň senasy etdi ýördi.

Ol az-kem ýol ýöränsöň, düýn agşam iş ýerine gelip: «Bu ýer «Skruj we Marli» bolmaly, şeýle dälmi?» diýip soran etli-ganly jentlmeniň özüne baka pyşdyllap gelyänine gözi düşdi. «Bu ýaşuly bilen pete-pet bolsak, maňa niçik göz bilen gararka?» diýen sowal Skrujuň ýüregine jyzlap sünjüldi. Ýöne ol öňünde neneňsi ykbal ýolunuň ýatandygyny bilip duransöň, sowuljak bolman, joşgun bilen öňe ýöredi.

— Salam, gadyrdan jenap! — diýip, Skruj ädimini çaltlandyryp, gartaň jentlmeni iki eli bilen tutdy. — Halyňyz niçik? Düýnki işiňiz oňuna boldumy? Siz örän ýagşy iş edýärsiňiz. Roždestwo baýramyňyz bilen, jenap!

— Jenap Skruj, bu sizmi?

— Hut şeýle! — diýip, Skruj ýylgyrdy. — Meniň adymyň size ýakymсыz bolmagy mümkin. Men sizden uzur ötünýän. Ýogsada siz o tüki gaýrat edip... — Skruj onuň gulagyna bir zatlar pyşyrdady.

— Eý, Hudaýym-eý! — diýip, gartmaç jentlmeniň demi tutuldy. — Gadyrdan jenap Skruj, çynyňyzmy?

— Çypbakaý çynym! — diýip, Skruj dogumly gürlledi. — Ýekeje fatingem kem bolmaz. Öňden ýatan bergilerimem üstüne goşdum, arkaýynja boluň. Ýeri, niçik, gaýrat edersiňizmi?

— Gadyrdan jenap! — diýip, ýaşuly onuň bilen mäkäm el gysyşdy. — Men näme aýdyp, näme diýjegimem bilemok, munça jomart...

— Haýyş edýän, besdir! — diýip, Skruj onuň sözünü agzyndan kakdy. — Ýanyma barsaňyz bolany. Bararsyňyz gerek?

— Hökman bararyn! — diýip, gartaň jentlmen gygyryp goýberdi. Onuň hökman barjakdygy kesedenem görnüp durdy.

— Köp minnetdar! — diýip, Skruj hoşlaşdy. — Size müň kerem minnetdar, sag boluň! Hudaý ýaryňyz bolsun!

Skruj kilisä bardy, soňra köçelerde köw-söw edip, iki ýana alňasaýan adamlary höwes bilen synlady, çagalaryň kellesini sypaşdyrды, hal-ahwalyny soraşdyrды, öýleriň äpişgesinden garady, aşanalaryň pessejik aýnalaryndan içeri jyklady. Ol her bir närsäniň öz kalbyny ýakymly çöýýandygyny duýdy. Şäherde gezim etmegiň, asyl-ha hiç bir zadyň öz ýüregini şatlykdan pürepür edip biljekdigi onuň hiç wagt düýşüne-de girmändi. Gün öýleden agansoň, Skruj ädimlerini öz ýegeniniň öýüne tarap sowdy.

Ol köwejekläp, on sapar dagyn eýläk-beýläk geçensoň, ahyrsoňy ýüregini bire baglap, gapyny kakyp görmegi karar etdi. Skruj ebeteýsiz süssenekläp bardy-da, tokmajygy kakdy.

— Hojaýyn öýdemidir, keyigim? — diýip, gapyny açan gyzdan sorady. «Mylaýym gyz! Söz ýok».

— Hawa, ser.

— Hany, ol nirede, gözel gyz? — diýip, Skruj mylakatly gürledi.

— Öý bikesi bilen myhman otagda otyr, ser. Ýörüň, sizi ugradaýyn.

— Sagja bol. Ol meni tanaýar — diýip, eýýäm myhman otagyň gapysynyň tutawajyndan ýapyşan Skruj aýtdy. — Özümjik bararyn, gyzym.

Ol emäý bilen tutawajy aýlady-da, uýalyp-çekinip gapydan içerik boýnuny uzatdy. Şol wagt är-aýal ajap näz-nygmatlar bilen bezelen stoly birläý gözden geçirip, serenjam berip oturan

ekenler. Ýaş çatynjalar hemişe şu meselede irnik bolýarlar, bar zady birkemsiz etjek bolup azara galýarlar.

— Fred! — diýip, Skruj edaja seslendi.

Haý, Skrujuň bar bolsun, ýaş gelniň tas ýüregin-ä ýarypdy! Asyl ol bir künçde sekijige aýagyny goýup oturan ekeni. Skruj bilen bolsady, ony beýle gorkuzmajak bolup jan ederdi.

— Eý, Hudaý jan! — diýip, Fred gyzyl tapana döndi. — Men kimi görýän?

— Bolubilse-hä, daýyň Skruj. Size baýramçylyk naharyna geldim. Girse bolarmy, Fred?

Bolman näme! Fred begenjine tas daýysynyň elini goparypdy. Bu mährem ojaga ysnyşmak üçin Skruja başje minut ýetik boldy. Ýegeniň öz daýysyny tüýs ýürekden myhman alşynyň çeni-çaky bolmady. Onuň gelnem güler ýüzde ýanyoldaşyndan kem galmady. Topper zaňňaram gelende bir begenmek begenendir-ä. Pökgüje gyzdyr soňra gelen barça myhmanlaram Skrujy uly şowhun bilen kabul etdiler. Soňra şagalaňly şüweleň başlap, göçgünli oýunlar oýnaldy. Ajap agzybirliги, elýetmez bagtyýarlygy görmäge göz gerekdi!

Skruj ertesi gün iş ýerine has irgözin geldi. Hawa, ol bilgeşleýin şeýtdi. Ýeser gojanyň Bob Kräçitden öňürdip, ony gijä goýmak hyýaly bardy! Skrujuň bar küýi-köçesi şody.

Ä-hä, onuň pirimi başa bardy! Hawa, başa bardy! Bob entejikler gelmändir. Çäryek sagat geçdi. Bob gelmedi. Ol tutuş on sekiz ýarym minut gijä galdy. Bobuň zyzndan ýagy gelýän ýaly bolup, hüdüjege kürsäp girişini görmek üçin, Skruj içerki gapysyny giňden açyp, garaşyp oturyberdi.

Bob gapydan ätlemänkä, şlýapasydyr boýunsasyny eline aldy. Ynha-da, ol göz açyp-ýumasy salymda oturgyjyna geçip oturdy-da, sagat dokuzyň zyzndan ýetjek bolýan ýaly, galamyny haýdadyp ugrady.

— A-how, halypa! — diýip, Skruj başardygyndan öňki gyňyr sesi bilen hemle urup azgyryldy. — Şu wagtjyk gelen bolup, näme hokga çykarjak bolýaň-how sen?

— Günämi öteweriň, ser! — diýip, Bobuň ýüzi duw-ak boldy. — Men azajyk gijä galdym!

— Şeýlemi asyl? — diýip, Skruj abyr-zabyr eden boldy. — Hawa, gijä galaýanyň ýaly öz-ä. Hany, gaýrat et-de, bärlik bir boýnuňy uzat, alyjenap.

— Ýylda birje sapar ahyryn, ser — diýip, hütdüjeginden nalaç çykan Bob boýnuny burdy. — Indikile gaýtalaman, ser! Düýn agşam şatlyk-şowhuna kelläm gyzyp, gijräk ýatypdyryn, ser.

— Ynha, maňa gulak goý, gardaş — diýip, Skruj dabaraly gürledi. — Men indi beýle zada çydam edip biljek däl. Şonuň üçribem... — Ol kürsüden laňna turagada, Bobuň döşünden şeýlebir batly itip goýberdi welin, ol biçäre entirekläp hütdügiene girip gitdi. — Şonuň üçribem men seň aýlygyňy köpeldýän!

— Roždestwo baýramyň gutly bolsun, Bob! — diýip, Skruj akyl-huşunyň salamatdygyny görkezýän terzde Bobuň arkasyna kakyp aýtdy. — Gadyrdan Bob, saňa şunça ýyllap oňly belletmedik Roždestwolaryma derek, seni ýene bir sapar gutlaýan! Seň aýlyk hakyňy köpeldýän, maşgalaňa-da kösenmez ýaly kömek etjek bolaryn. Gowusy, seniň hal-ahwalyň hakda giç öýlän bugaryp duran gyzgynjak Roždestwo naharynyň başynda gürleşeris, Bob. Häzir bolsa pejiň oduny uludan galla, Bob Kräçit! Ýekeje harpam ýazman eň-de, bir bedre kömür alyp gel.

Skruj beren sözünde aňryýany bilen tapyldy. Söz berenbermedik zatlarynda mert durdy. Horja Timem ölmän sag-aman gutulyp gitdi. Skruj oňa ikinji kaka boldy. Ol tutuş şäherde, başga şäherdir obalarda, hatda jümle-jahanda iň ýagşy dosta, iň sahatly hojaýyna, iň sarpaly adama öwrüldi gitdi. Öz kalbyň päk gülýärmi — şol bes, galany hebes!

Skruj dolanyp Ruhlara sataşmady, şolara gününü düşürmezligi özüne berk ýörelge edinip ýaşady. Owalda-ahyrda Roždestwo baýramyny şondan mynasyp bellemegi başaryan adam ýokdur diýen gürrüňem agyzdan-agza geçip, tutuş ile doldy. Goý, biz

hakda-da, hemmämiz hakda-da şeýle diýiläýedi-dä! Horja Tim aýtmyşlaýyn, goý, Biribar hemmämizi ýalkasyn!

Iňlis dilinden terjime eden
Wepa GARLYÝEW